

Методичні рекомендації щодо безпечних та ефективних програм для роботи з кривдниками: Стаття 16 Стамбульської конвенції

Порівняльне дослідження та
рекомендації щодо програм
для роботи з особами,
які вчинили домашнє та
сексуальне насильство

Проект Ради Європи
«Боротьба з насильством стосовно
жінок в Україні — Етап II» (COVAW-II)

Методичні рекомендації щодо безпечних та ефективних програм для роботи з кривдниками: Стаття 16 Стамбульської конвенції

Порівняльне дослідження та рекомендації щодо
програм для роботи з особами, які вчинили
домашнє та сексуальне насильство

Документ підготували:
Сандра Йовановіч Белотіч і Берта Валл,
Європейська мережа по роботі з особами,
що вчинили домашнє насильство,
і Кіран МакКартан,
Університет Західної Англії, Бристоль.

*Версія французькою:
Orientations pour des programmes sûrs et
efficaces à l'intention des auteurs de violence:
article 16 de la Convention d'Istanbul*

*Думки, висловлені в цьому документі, є
відповідальністю авторів і не обов'язково
відображають офіційну політику Ради
Європи.*

Усі права захищено. Відтворення уривків
(до 500 слів) дозволяється, за винятком
комерційних цілей, за умови
збереження цілісності тексту, уривок
не використовується поза контекстом,
не надає контексту, не надає неповної
інформації
або не вводить читача в оману іншим
чином
щодо характеру, обсягу або змісту
тексту. Оригінальний текст обов'язково
має бути позначений у такий спосіб:
«© Рада Європи, рік публікації». Усі інші
запити щодо відтворення або перекладу
всього або частини цього документа
слід направляти до Директорату з
питань комунікації Ради Європи (F-67075
Strasbourg Cedex або publishing@coe.int).

Усю іншу кореспонденцію щодо
цього документа слід направляти до
Генерального директорату з питань
демократії та людської гідності. Підрозділ
Ради Європи з питань запобігання
насильству стосовно жінок, адреса:
Страсбург Седекс F- 67075, Франція (F-
67075 Strasbourg Cedex, France)

Ел. пошта: conventionviolence@coe.int

Редакторський відділ SPDP не виконував
технічне редагування цієї публікації з
метою виправлення типографських і
граматичних помилок.

Дизайн та макет:
ФОП Ніжинська Юлія Володимирівна

Фото: © Shutterstock

© Рада Європи, грудень 2024

Зміст

ПОДЯКА	5
ВСТУП	7
МЕТОДОЛОГІЯ	9
Дослідження первинних джерел	9
Дослідження вторинних джерел	10
ЧАСТИНА 1. ПРОГРАМИ ДЛЯ РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	13
1.1. Правові та нормативні засади програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство	14
1.2. Постачальники програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство	19
1.3. Безпека та добробут постраждалих осіб, особливо жінок і дітей	21
1.4. Розроблення програм для осіб, які вчинили домашнє насильство	24
1.5. Контрольний список для осіб, які вчинили домашнє насильство	28
ЧАСТИНА 2. ПРОГРАМИ ДЛЯ РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО	32
2.1. Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, особливо щодо жінок	34
2.2. Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей	37
2.3. Програми для роботи з дітьми та молоддю, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку	42
2.4. Контрольні списки для програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство	46
ВИСНОВКИ	48
ПОСИЛАННЯ	49

Подяка

Це дослідження було розроблено в межах проєкту Ради Європи «Припинення насильства стосовно жінок: багатостороння програма за участю різних країн» (2022–2025 роки). Його підготували представниці Європейської мережі по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство Сандра Йованович Белотіч і Берта Валл, а також Кіран МакКартан, що представляє Університет Західної Англії (Бристоль). Опублікована версія цього дослідження була підготовлена Секретаріатом Механізму моніторингу Стамбульської конвенції Ради Європи за координації керівниці проєкту Валентін Йозенханс (Valentine Josenhans). Протягом усього процесу підготовки цієї роботи підрозділом Ради Європи із захисту прав дитини надавалися цінні інформаційні матеріали. Це дослідження було б неможливим без участі членів Європейської мережі по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство, та Європейської конфедерації пробації, представники яких брали участь в опитуванні та інтерв'ю, проведених у рамках цього дослідницького проєкту.

Вступ

Програми для роботи з кривдниками є важливим елементом запобігання та протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству. Вони допомагають забезпечити, щоб кривдники взяли на себе відповідальність за свої акти насильства і, зрештою, більше їх не вчиняли. Ціль цих програм полягає в тому, щоб підвищити безпеку та добробут постраждалих осіб шляхом виправлення та припинення насильницької поведінки, а також через зміни у поведінці осіб, які вчиняють домашнє та сексуальне насильство щодо жінок.

Як показують дослідження, більшість актів (або випадків) насильства щодо жінок вчиняється чоловіками¹. Якщо не вказано інше, термін «кривдники», який використовується в цьому дослідженні, стосується кривдників чоловічої статі. Важливо також підкреслити, що це дослідження використовує мову, що ґрунтується на людиноцентричному підході, в рамках якого розділяються людина та її дії. Щоб узгодити термінологію цього звіту, в контексті двох типів програм для роботи з кривдниками, які розглядаються в цьому дослідженні, використовуються терміни «особи, що вчинили домашнє насильство» та «особи, що вчинили сексуальне насильство».

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) включає програми профілактики та корекції для кривдників у рамках комплексної стратегії запобігання насильству стосовно жінок. Вона зобов'язує держави-учасниці розробляти та підтримувати реалізацію програм для роботи з кривдниками, головною метою яких має бути забезпечення безпеки постраждалих осіб та надання їм підтримки². Стаття 16 Стамбульської конвенції передбачає конкретні зобов'язання щодо впровадження або підтримки програм превентивного втручання та лікувальних програм.

Стаття 16 — Профілактичне втручання та лікувальні програми

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для запровадження або підтримки програм, спрямованих на навчання осіб, що вчинили домашнє насильство, ненасильницькій поведінці в міжособистісних стосунках з метою запобігання подальшому насильству та зміни насильницьких манер поведінки.
2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для запровадження або підтримки лікувальних програм, спрямованих на профілактику рецидивів з боку правопорушників, зокрема з боку осіб, що вчинили статеві злочини.
3. Під час ужиття заходів, зазначених у пунктах 1 та 2, Сторони забезпечують, щоб першочергова увага приділялася безпеці, підтримці та правам людини жертв і щоб, де це доречно, ці програми запроваджувалися та виконувалися в тісному співробітництві зі спеціалізованими службами підтримки жертв.

У пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції наголошується, що сторони повинні розробляти власні програми або підтримувати вже наявні. Хоча рішення про те, як вони повинні реалізуватися, приймають держави-учасниці або постачальники програм, у пояснювальній доповіді окреслені основні елементи безпеки програми³. До прийняття (або до підписання) Стамбульської конвенції мінімальні стандарти роботи з кривдниками були розроблені в дослідженні Ради Європи під назвою «Запобігання

1. Агентство Європейського Союзу з основних прав (FRA). Загальноєвропейське дослідження «Насильство стосовно жінок». 2014 р., с. 7 і с. 27–32. Гестер, М. Хто що і з ким робить? Гендер і особи, що вчинили домашнє насильство, у поліцейських звітах в Англії. 2013 р. [Hester, M. (2013). Who Does What to Whom? Gender and Domestic Violence Perpetrators in English Police Records], *Європейський журнал кримінології (European Journal of Criminology)*, 10(5), с. 623–637. <https://doi.org/10.1177/1477370813479078>.

2. Рада Європи. (2011а). *Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами*. Посилання: <https://rm.coe.int/168008482e>.

3. Рада Європи. (2011б). *Пояснювальна доповідь до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами*. Посилання: <https://rm.coe.int/1680a48903>.

насилльству стосовно жінок: мінімальні стандарти щодо надання послуг підтримки»⁴. Крім того, Радою Європи підготовлено огляд практичного досвіду реалізації програм для роботи з кривдниками, включно із вказівками у формі контрольних списків для розроблення програм для осіб, що вчинили домашнє та сексуальне насилльство.⁵

Також, рекомендації щодо безпечної та ефективної роботи з кривдниками надано і Європейською мережею по роботі з особами, що вчинили домашнє насилльство (WWP EN). У 2023 році ця мережа опублікувала свої «Європейські стандарти для програм роботи з кривдниками», в яких викладено ключові елементи для створення програм для роботи з кривдниками на основі підходу, орієнтованого на інтереси постраждалих осіб⁶.

Однак на практиці й надалі залишаються труднощі з узгодженням наявних програм із зазначеними вище принципами. Під час моніторингу імплементації Стамбульської конвенції Група експертів з питань протидії насилльству стосовно жінок і домашньому насилльству (GREVIO) виявила недоліки в забезпеченні належної доступності програм, що ґрунтуються на гендерно чутливому підході, орієнтованому на інтереси постраждалих осіб, а також реалізуються у тісній співпраці зі спеціалізованими службами підтримки⁷. Дослідження, проведене Європейською мережею по роботі зі кривдниками, також виявило загальні виклики, з якими стикаються держави та постачальники послуг під час створення та розроблення програм для роботи з кривдниками, спрямованих на дотримання вимог Стамбульської конвенції⁸. Ці виклики стосуються саме дотримання принципу орієнтації на безпеку постраждалих осіб у роботі зі кривдниками, забезпечення оцінювання ризиків та управління ними, а також рівня урахування гендерних особливостей.

У цьому порівняльному дослідженні представлено огляд наявних моделей і підходів до програм для роботи з кривдниками та їхніх результатів, у світлі необхідності такого аналізу, як зазначено в Декларації про запобігання домашньому, сексуальному та гендерно зумовленому насилльству (Дублінська декларація), прийнятій 38 державами-членами Ради Європи у вересні 2022 року⁹. Держави, які підписали цю декларацію, додатково наголосили на необхідності «визначити ефективні практики та розробити керівні принципи для функціонування програм для кривдників, щоб забезпечити базові стандарти якості відповідно до принципів Стамбульської конвенції, зокрема підхід, орієнтований на постраждалу, який зосереджується на забезпеченні безпеки та підтримки постраждалих і повній повазі до прав людини».

Відповідно до зазначеного вище, у цьому дослідженні запропоновані рекомендації щодо створення безпечних та ефективних програм для осіб, що вчинили домашнє, в тому числі сексуальне насилльство, згідно з вимогами статті 16 Стамбульської конвенції. Вони ґрунтуються на позитивних практиках і загальних викликах, які виникають під час розроблення та реалізації цих програм. Використовуючи якісні та кількісні методи дослідження, автори дослідження ставлять за мету надати чіткі та практичні рекомендації щодо безпечного та ефективного впровадження програм для осіб, що вчинили домашнє, в тому числі сексуальне насилльство, для використання державними та самоврядними інституціями, постачальниками послуг та фахівцями-практиками.

4. Рада Європи. (2008). *Запобігання насилльству стосовно жінок: мінімальні стандарти щодо надання послуг підтримки*. Посилання: [www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF\(2007\)Study%20rev.en.pdf](http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF(2007)Study%20rev.en.pdf).
5. Гестер М., Ліплі, С. Дж. *Програми для роботи з особами, що вчинили домашнє та сексуальне насилльство: стаття 16 Стамбульської конвенції*. 2014 р. [Hester, M. & Lilley, S. J. (2014). Domestic and sexual violence perpetrator programmes: Article 16 of the Istanbul Convention]. Посилання: <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/7144-domestic-and-sexual-violence-perpetrator-programs-article-16-of-the-is-tanbul-convention.html>.
6. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насилльство (WWP EN). (2023). *Робочий документ «Європейські стандарти для програм для роботи з кривдниками — Стандарти для програм для осіб, що вчинили насилльство з боку інтимного партнера, орієнтованих на безпеку постраждалих осіб»*. WWP EN. Посилання: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/Standards/European_Standards_for_Perpetrator_Programmes_website.pdf.
7. Рада Європи. (2022b). *Середньостроковий горизонтальний огляд звітів GREVIO про базову оцінку*. Посилання: <https://rm.coe.int/prems-010522-gbr-grevio-mid-term-horizontal-review-rev-february-2022/1680a58499>.
8. Йованович, С., Валл, Б. *Програми для роботи з кривдниками на Західних Балканах. Мапування наявних практик і шляхів розвитку*. 2022 р. [Jovanović, S. & Vall, B. (2022). *Perpetrator Programmes in the Western Balkans; Mapping the Existing Practices and Ways Forward*]. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насилльство (WWP EN). Посилання: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Projects/STOPP/WWPEN_STOPP_RegionalReport_220531_WEB.pdf; Йованович, С., Петранджело М., Валл, Б. *Регіональні рекомендації щодо роботи з особами, що вчинили домашнє насилльство, та раннього втручання: регіон Східного партнерства*. 2022 р. [Jovanović, S., Petrangelo M., & Vall, B. (2022). *Regional Guidance on Working with Perpetrators of Domestic Violence and Early Intervention: Eastern Partnership Region*]. ООН Жінки, Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA). Посилання: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-01/UN%20Woman%20-%20EU%204%20Gender%20Equality%5B3%5D.pdf>.
9. Рада Європи. (2022a). *Декларація про запобігання домашньому, сексуальному та гендерно зумовленому насилльству*. Посилання: <https://rm.coe.int/dublin-declaration-sept-2022/1680a85149>.

Методологія

Перед цим дослідженням стоять два завдання:

1. мапування наявних програм для роботи з кривдниками у державах-членах Ради Європи та надання загальної інформації про їхню якість. (Примітка: Під словом «мапування» в контексті даного дослідження мається на увазі створення певної бази даним програм для кривдників).
2. надання рекомендацій, спрямованих на покращення розроблення та функціонування програм для роботи з кривдниками, у тому числі керівних принципів створення та реалізації таких програм на основі стандартів якості, визначених на основі положень Стамбульської конвенції.

Сфера застосування дослідження відображає зобов'язання держав-учасниць запроваджувати або підтримувати «програми профілактичного втручання та лікувальні програми» відповідно до статті 16 Стамбульської конвенції. Зокрема, стаття 16 розрізняє програми для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, з одного боку, та, з іншого боку — з особами, що вчинили сексуальне насильство (сюди входять сексуальне насильство щодо дорослих, сексуальне насильство щодо дітей, а також шкідлива сексуальна поведінка з боку молоді).

Ця робота спирається на результати досліджень, проведених Європейською мережею по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство, яка використовує змішаний підхід, що поєднує в собі якісний і кількісний аналіз даних наявних програм для роботи з кривдниками. Ця робота включає дослідження як первинних, так і вторинних джерел.

Дослідження первинних джерел

- ▶ **Анкети для самостійного заповнення:** з червня по вересень 2023 року співробітниками організацій, які реалізують програми для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, а також організацій, які працюють з особами, що вчинили сексуальне насильство, було заповнено 29 анкет для самостійного заповнення. Для кожного типу програм для роботи з кривдниками, які охоплює це дослідження, була використана та адаптована анкета програми ІМПАСТ¹⁰. Ця анкета містить запитання про характеристики програм для роботи з кривдниками, зокрема запитання про їхнє місце місцезнаходження, розмір, критерії включення та виключення, кваліфікацію персоналу, процедури, міжвідомчу взаємодію, інструменти для оцінювання ризиків та управління ними та заходи для забезпечення якості та оцінки.
- ▶ **Напівструктуровані інтерв'ю:** з червня по вересень 2023 року було проведено 17 дистанційних напівструктурованих інтерв'ю зі співробітниками організацій, які реалізують програми для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, щоб отримати більш глибоке розуміння їхньої конкретної повсякденної практичної діяльності.

10. Це опитування раніше використовувалося в кількох дослідницьких проєктах WWP EN, див., наприклад: Йовановіч, С., Валл, Б. (2022 р.), цитована праця (виноска 8); Йовановіч, С. та ін. (2022), цитована праця (виноска 9); Йовановіч, С. та ін. (2023 р.), цитована праця (виноска 20).

Дослідження вторинних джерел

► Огляд літератури та публікацій:

з червня по вересень 2023 року було проведено два типи огляду літератури та публікацій:

1. систематичний огляд наукової літератури за допомогою пошуку за ключовими словами з використанням різних комбінацій термінів, здійснений у двох основних базах даних (Web of Science і PubMed) і відповідної літератури, не індексованої у базах даних; і
2. огляд основних публікацій Ради Європи, зокрема звітів GREVIO про базову оцінку.

► Повторне використання раніше зібраних даних:

Якісні та кількісні дані, зібрані в межах попередніх проєктів Європейської мережі по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство, були повторно проаналізовані та включені до цього дослідження.

У цьому дослідженні проаналізовано такі програми (детальний опис див. у таблиці 1):

- **Програми для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство:** фахівці з 48 програм для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, у 22 країнах¹¹ та Косово* заповнили анкети для самостійного заповнення. Серед них у напівструктурованих інтерв'ю взяли участь співробітники 32 програм.
- Програми для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство:
  - **Програми для роботи з особами, що вчинили сексуальне насильство над дорослими:** це дослідження охопило 51 програму з 33 країн Європи. Серед цих програм на запитання анкети відповіли фахівці з 20 програм, що реалізуються у 9 країнах Європи¹². Крім того, результати огляду літератури та/або повторного використання даних, зібраних під час попередніх проєктів¹³, охопили 31 програму, що реалізується у 21 країні Європи¹⁴.
  - **Програми для роботи з особами, що вчинили сексуальне насильство над дітьми:** до цього дослідження були включені 48 програм з 20 країн Європи. Серед них на запитання анкети відповіли фахівці, які працюють у 21 програмі в 13 країнах Європи¹⁵. Крім того, огляд літератури охопив 25 програм, які реалізуються в 7 країнах Європи¹⁶.
  - **Програми для роботи з дітьми та молоддю, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку:** за допомогою огляду літератури було визначено 15 програм, що реалізуються у трьох країнах Європи, а саме у Швеції, Швейцарії та Великій Британії.

Програми, включені в це дослідження, були відібрані за допомогою репрезентативної вибірки. Ці програми є членами Європейської мережі по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN), та Європейської конфедерації пробації (CEP) — двох основних мереж, які реалізують програми для роботи з кривдниками в Європі. Крім того, члени WWP EN і CEP працюють в різних контекстах і покладаються на різні практики.

Усіх респондентів було поінформовано про цілі дослідження та про анонімність та конфіденційність обробки зібраних даних. Опитування та інтерв'ю включали збір певних персональних даних, але доступ до цієї інформації мали лише члени дослідницької групи відповідно до принципів конфіденційності. Жодні особисті дані в дослідження не включені, і всі дані оброблялися конфіденційно.

11. Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Фінляндія, Грузія, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Мальта, Норвегія, Польща, Республіка Молдова, Румунія, Сербія, Словенія, Іспанія, Швеція, Україна та Велика Британія.

* Будь-які посилання на Косово, незалежно від того, чи мова йде про територію, установи чи населення, слід розглядати відповідно до Резолюції 1244 Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, без обмежень щодо статусу Косово.

12. Німеччина, Ісландія, Італія, Литва, Люксембург, Мальта, Іспанія, Швейцарія та Туреччина.

13. МакКартан К., Ван дер Брюгге В., Шперо Дж., Инге Свендсен Дж., Катленд М., Морік Ю., Негредо Л., Завацкіс А., Замміт М. А., Тіт Каджала, Т. *Огляд поточної практики оцінювання, лікуванні та управління у сфері діяльності Європейської конфедерації пробації*. 2022 р. [McCartan, K., Van der Brugge, W., Špero, J., Inge Svendsen, J., Cutland, M., Morick, Y., Negredo, L., Zavačkis, A., Zammit, M. A., & Teet Kajala, T. (2022). *Survey of current practices in the assessment, treatment and management across ser areas*]. Європейська конфедерація пробації.

14. Албанія, Бельгія, Хорватія, Чехія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Латвія, Люксембург, Мальта, Норвегія, Республіка Молдова, Румунія, Словенія, Іспанія, Швеція та Велика Британія.

15. Кіпр, Естонія, Німеччина, Ісландія, Італія, Литва, Люксембург, Мальта, Норвегія, Словенія, Іспанія, Швеція та Туреччина.

16. Німеччина, Фінляндія, Литва, Іспанія, Швеція, Швейцарія та Велика Британія.

Проте це дослідження все ж таки має певні обмеження. По-перше, вибірки респондентів для кожної категорії програм для роботи з кривдниками відрізняються одна від одної. Це пов'язано з різними рівнями розробки та реалізації кожної категорії програм для роботи з кривдниками (тобто програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, щодо дітей та програми для дітей та молоді, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку). Зокрема, обсяг доступних матеріалів і кількість суб'єктів та організацій, які працюють у цій галузі, різняться залежно від типу програми. Ще одним обмеженням є відсутність якісних даних щодо програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство. І нарешті, дані, зібрані в рамках цього дослідження, можуть не бути узагальненими та не давати змогу зробити висновки щодо рівня якості програм для роботи з кривдниками в конкретній країні. Так, вибірка не вважається репрезентативною для всіх програм для роботи з кривдниками на національному рівні. Незважаючи на ці прогалини, результати цього дослідження дозволяють отримати змістовне уявлення про наявні в Європі програми для роботи з особами, що вчинили домашнє в тому числі сексуальне насильство.

Найбільш повні дані, зібрані в рамках цього дослідження, зосереджені на програмах роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, які були зібрані шляхом відповідей на запитання анкети для самостійного заповнення, напівструктурованих інтерв'ю та огляду наукової літератури (див. таблицю 1). Щодо програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих та особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, збір даних було забезпечено шляхом огляду наукової літератури та відповідей на анкети для самостійного заповнення. Як показано в таблиці 1, в огляд літератури включено загалом 131 документ/дослідження щодо програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, і програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство. Крім того, за допомогою анкети для самостійного заповнення було охоплено 89 програм (анкета програми IMPACT), а функціонування 32 програм було проаналізовано через проведення напівструктурованих інтерв'ю.

Таблиця 1. Методи дослідження, використані для вивчення програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, і програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство

	Огляд літератури та публікацій		Анкета програми IMPACT		Інтерв'ю		К-сть програм за типом
	✓	Сфера застосування	✓	Учасники	✓	Учасники	
Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство	✓	60 досліджень	✓	Співробітники 48 програм у 22 країнах та Косово*	✓	Співробітники 32 програм у 22 країнах та Косово*	48
Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих	✓	31 програма	✓	Співробітники 20 програм у 9 країнах	✗		51
Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей	✓	25 програма	✓	Співробітники 21 програм у 13 країнах	✗		46
Програми для роботи з дітьми та молоддю, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку (ШСП)	✓	15 програма	✗		✗		15
Усього програм за методом дослідження		131		89		32	

Висновки щодо кожного типу програми були проаналізовані окремо та представлені в наступних розділах цього звіту. На основі результатів, отриманих за допомогою різних методів дослідження (огляд літератури та публікацій, анкети для самостійного заповнення та напівструктуровані інтерв'ю), було визначено перспективні (або передові) практики. Після цього було проаналізовано перспективні (або передові) практики, зосереджуючи увагу на їхній відповідності зобов'язанням, що містяться у статті 16 Стамбульської конвенції. І нарешті, визначені перспективні (або передові) практики були додатково описані, з виділенням елементів цих програм, які можна відтворити та перенести в інші програми для роботи з кривдниками.

Частина 1. Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство

Пункт 1 статті 16 Стамбульської конвенції вимагає від сторін запроваджувати або підтримувати програми, спрямовані на навчання осіб, які вчинили домашнє насильство, «ненасильницькій поведінці в міжособистісних стосунках з метою запобігання подальшому насильству та зміни насильницьких манер поведінки». У пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції визначається, що програми втручання, у випадку домашнього насильства, мають базуватися на передовій практиці та певних ключових принципах, у тому числі заохочувати кривдників брати на себе відповідальність за свої дії, боротися з негативним ставленням до жінок і реалізуватися кваліфікованими та навченими фасилітаторами в тісній співпраці з відповідними зацікавленими сторонами (наприклад, службам підтримки жінок, правоохоронними органами, соціальними службами, судовою системою, службою пробації). У пояснювальній доповіді також додається, що участь у цих програмах особи можуть брати за рішенням суду або добровільно, але в будь-якому випадку «пріоритетна увага повинна приділятися потребам і безпеці постраждалих осіб, включно з їхніми правами людини»¹⁷.

У статті 3b Стамбульської конвенції домашнє насильство визначається як «акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні». У Конвенції підкреслюється, що домашнє насильство є формою насильства, яке непропорційно впливає на жінок і яке є гендерно зумовленим.

У більшості країн Європи створено програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство. Однак, незважаючи на те, що більшість із цих програм мають певну спільну позицію, вони можуть значно різнитися за їхніми особливостями, каналами направлення, характеристиками кривдників, з якими вони працюють, і показниками їхньої сталості.

Програми для роботи з кривдниками можуть діяти у в'язниці, бути умовою пробації або проводитися в інших контекстах, не пов'язаних із позбавленням волі. Ці програми реалізуються як державними установами, так і неурядовими організаціями (НУО). З одного боку, участь кривдників у цих профілактичних програмах та програмах лікування може бути ухвалена судами або іншими обов'язковими шляхами направлення. З іншого ж боку, їхнє відвідування може бути добровільним або здійснюватися за рекомендацією інших установ (наприклад, служби захисту дітей, медичних закладів) або через самозвернення. Дуже важливо, щоб ці програми були доступні в різних ситуаціях, оскільки вони працюють з різними групами кривдників — тими, яких виявила система кримінального правосуддя, цивільне судочинство, інші зацікавлені сторони (наприклад, органи захисту дітей), а також тими, яких не виявила жодна інституція, які можуть звертатися за допомогою добровільно.

Програми здебільшого працюють з чоловіками, які вчинили акти насильства щодо своїх інтимних партнерок. Деякі програми пристосовані до потреб конкретних груп кривдників, наприклад кривдників чоловічої статі, які становлять високий ризик заподіяння серйозної шкоди своїм інтимним партнеркам, а також для жінок-кривдниць, кривдників, що мають проблеми залежності, батьків, які вчиняють акти насильства щодо матері своєї дитини тощо¹⁸.

17. Рада Європи (2011b), цитована праця (виноска 3; див. пункт 20).

18. Приклади більш вузьких програм втручання: проект DRIVE у Великій Британії, створений для роботи із кривдниками із високим рівнем ризику, які можуть завдавати сильної шкоди (<https://driveproject.org.uk/>); дослідницька програма ADVANCE у Великій Британії для роботи з особами, які вчинили акти насильства щодо своїх інтимних партнерок, що мають наркотичну чи алкогольну залежність (ADVANCE — Королівський коледж у м. Лондоні (kcl.ac.uk)); міжнародна програма «Турботливі татки» для роботи з батьками, які вчинили акти насильства щодо своїх інтимних партнерок (Caring Dads™).

Дослідження результатів програм для роботи з кривдниками є фрагментарними, а їхні результати — непевними¹⁹. Методологія та інструменти, що використовуються для оцінки результатів, є предметом наукових дискусій. Нещодавно були запропоновані нові багатообіцяючі підходи до оцінювання результатів за допомогою контекстуального підходу, орієнтованого на інтереси постраждалої особи²⁰. Так, подальша інформація, надана як чоловіками, які проходили програму, так і їхніми колишніми чи теперішніми партнерками, свідчить, що наприкінці програми рівень усіх видів насильства значно зменшився. Крім того, вплив насильства також зменшився для багатьох (колишніх) партнерок осіб, які пройшли програми, хоча деякі з них все ще зазнавали негативних наслідків і відчували страх наприкінці програми. Результати щодо впливу насильства на дітей були менш помітними — отримані дані свідчать, що наприкінці програми діти все ще відчували наслідки насильства²¹. Необхідні подальші дослідження, засновані на підході, орієнтованому на інтереси постраждалої особи, щоб краще зрозуміти, що саме в програмах для роботи з кривдниками працює. Однак це дослідження вказує на ключові елементи безпечних та ефективних програм для роботи з кривдниками, які можуть бути корисними для їхнього впровадження та реалізації.²²

1.1. Правові та нормативні засади програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство

Програми для роботи з кривдниками мають бути невід'ємною частиною скоординованої реакції суспільства на насильство щодо жінок і домашнє насильство. Це передбачає тісну співпрацю з різними організаціями, в тому числі службами підтримки жінок, правоохоронними органами, судовою системою, службами пробації та, якщо це можливо, службами захисту дітей²³. Робота цих програм у відриві від відповідних відомств обмежує їхню ефективність і шкодить безпеці жінок. Саме тому дуже важливою є чітко налагоджена основа для програм для роботи з кривдниками. Вона має ґрунтуватися на міцних правових або нормативних засадах та включати чіткі шляхи направлення, міжвідомчу співпрацю, достатнє та стає фінансування та механізми для забезпечення якості програми та їх оцінювання. Завдяки такому комплексному підходу програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, можуть більш ефективно сприяти як боротьбі з насильством, так і запобіганню йому.

Позитивні практики

Каледонська система в Шотландії — це комплексна довгострокова програма для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, що повністю фінансується державою. Її інтегрований підхід поєднує програму для роботи з чоловіками-кривдниками, участь у якій обов'язкова за рішенням суду, із послугами підтримки для жінок і дітей. Її фінансування здійснюється з різноманітних джерел: Міністерство юстиції громад Шотландії фінансує програми для роботи з кривдниками, а Шотландський фонд протидії насильству над жінками виділяє кошти на функціонування служб підтримки жінок і дітей. Крім того, виділене державне фінансування дає змогу реалізовувати програми для роботи з кривдниками на великій території, і вже розроблено план щодо подальшого розширення кількості послуг у Шотландії.

«Альтернатива насильству» (Alternative to Violence або AVT) — це неурядова організація (НУО), яка реалізує програми для роботи з кривдниками у 15 містах Норвегії. Її програми стабільно фінансуються державними та місцевими органами влади.

19. Валл, Б., Лопес-і-Мартін, К., Гране-Морсільо, Х., Гестер, М. Систематичний огляд якості досліджень результатів програм для роботи з кривдниками: крок до нової моделі вимірювання результатів. 2023 р. [Vall, B., López-Martín, X., Grané-Morcillo, J., & Hester, M. (2023). A systematic review of the quality of perpetrator pro-grammes' outcome studies: towards a new model of outcome measurement]. *Травма, насильство та жорстоке поводження (Trauma, Violence & Abuse)*, с. 1–15. <https://doi.org/10.1177/15248380231203718>.
20. Валл, Б., Гране-Морсільо, Х., Паунч, А., Гестер, М. Вимірювання результатів програм для роботи з кривдниками за допомогою контекстуалізованого підходу, орієнтованого на інтереси постраждалої особи: проєкт Impact. 2023 р. [Vall, B., Grané-Morcillo, J., Pauncz, A., & Hester, M. (2023). Measuring the Outcome of Perpetrator Programmes through a Contextualised and Victim-Centred Approach: The Impact Project]. *Соціальні науки (Social Sciences)*, 12(11), с. 613. <https://doi.org/10.3390/socsci12110613>; Келлі, Л., Вестмарланд, Н. *Заключний звіт проєкту Mirabal «Програми для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство: кроки до змін»*. 2015 р. [Kelly, L. & Westmarland, N. (2015). Domestic Violence Perpetrator Programmes: Steps Towards Change. Project Mirabal Final Report]. Лондонський університет Метрополітен і Даремський університет. Посилання: https://hubble-live-assets.s3.amazonaws.com/respect/file_asset/file/28/ProjectMirabalfinalreport.pdf.
21. Валл, Б. та ін. (2023), цитована праця (виноска 20).
22. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN) (2023), цитована праця (виноска 6).
23. Рада Європи. (2023а). *4-й загальний звіт про роботу GREVIO*. Посилання: <https://rm.coe.int/4th-general-report-on-gre-vio-5-activities/1680aca199> (див. пункт 104).

Щоб охопити різні категорії кривдників, необхідні різні канали направлення до програм для роботи з ними²⁴. Сюди мають входити обов'язкове направлення та самозвернення (зокрема, за рекомендацією різного роду установ). Ці програми слід реалізувати в різних умовах, в тому числі в місцях утримання під вартою та в контекстах, не пов'язаних із позбавленням волі. Під час проведення базової оцінки Група GREVIO підкреслила, що програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, не можуть замінювати собою судове переслідування, засудження чи вирок і не повинні ускладнювати справедливий доступ до правосуддя для постраждалих осіб²⁵.

Що стосується інтеграції механізмів направлення в систему кримінального правосуддя, оцінки GREVIO виявили кілька недоліків. В оцінці ситуації у Португалії GREVIO підкреслює, що більшість направлень до програм для роботи з кривдниками є передумовою для припинення відбування строку ув'язнення або тимчасового зупинення кримінального провадження²⁶. Так само, аналізуючи ситуацію в Бельгії, GREVIO зазначає, що направлення до програм для роботи з кривдниками часто використовується як альтернатива засудженню, а не як доповнення до нього, що викликає сумніви щодо стримуючого характеру кримінального покарання²⁷. У зв'язку з цим слід нагадати, що згідно зі статтею 45 Стамбульської конвенції сторони повинні забезпечити, щоб за вчинення правопорушень, установлених для переслідування різних форм насильства відповідно до сфери застосування Конвенції, було «забезпечено покарання ефективними, пропорційними та переконливими санкціями, з урахуванням ступеня їхньої тяжкості». Отже, є потреба в детальному аналізі наявної правової бази для програм для роботи з кривдниками у Європі, щоб досягти повного розуміння складності впровадження програм у системи кримінального правосуддя та визначити найкращі практики. Крім того, як було зазначено GREVIO, навіть там, де діють канали направлення та/або перенаправлення, направлення до програм для роботи з кривдниками послідовно не здійснюється. Це відхилення пояснюється такими чинниками²⁸, як низький відсоток обвинувальних вироків, як це спостерігається на прикладі Австрії, необхідність посиленої розбудови спроможності організацій, які здійснюють направлення, як це спостерігається на прикладі Франції²⁹, або відсутність програм для роботи з кривдниками і зменшення фінансування, як це спостерігається на прикладі Хорватії³⁰.

Програми для роботи з кривдниками мають бути доступними по всій країні, охоплювати кривдників у різних регіонах, включати як міські, так і сільські райони. Група GREVIO закликала владу збільшити кількість доступних програм у багатьох країнах, в тому числі Албанії, Данії, Італії, Чорногорії, Португалії, Сербії та Туреччині³¹.

Програми для роботи з кривдниками повинні мати належне фінансування, щоб працювати стабільно

Позитивні практики

Національна мережа програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство (BAG TãHG), у Німеччині у тісній співпраці зі службами підтримки жінок розробила стандарти роботи з кривдниками. Ці стандарти містять ключові елементи для забезпечення безпечної роботи зі кривдниками, узгоджені з принципами Стамбульської конвенції. Крім того, ці стандарти схвалені Федеральним міністерством у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді. BAG TãHG відповідає за впровадження системи акредитації, яка оцінює та контролює дотримання зазначених вище стандартів. У деяких регіонах система акредитації пов'язана з можливостями фінансування, що означає, що державне фінансування отримують лише програми, які відповідають певним критеріям якості.

Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN), розробила Європейські стандарти для роботи з кривдниками, які можуть слугувати орієнтиром для встановлення мінімальних стандартів безпечної та ефективної практики на національному рівні, особливо для країн, які не мають власних національних стандартів. Крім того, WWP EN працює над розробкою європейської системи акредитації програм для роботи з кривдниками.

24. Гестер М., Ліллі, С. Дж. (2014), цитована праця (виноска 5).

25. Рада Європи. (2022b), цитована праця (виноска 7; див. пункт 195).

26. Рада Європи. (2019c). *Звіт GREVIO про базову оцінку Португалії*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-reprt-on-portugal/168091f16f> (див. пункт 102).

27. Рада Європи. (2020b). *Звіт GREVIO про базову оцінку Бельгії*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-belgium/16809f9a2c> (див. пункт 91).

28. Рада Європи. (2017). *Звіт GREVIO про базову оцінку Австрії*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-austria-1st-evaluation/1680759619> (див. пункт 85).

29. Рада Європи. (2022b), цитована праця (виноска 7; див. пункт 203).

30. Рада Європи. (2023b). *Звіт GREVIO про базову оцінку Хорватії*. Посилання: <https://rm.coe.int/baseline-evaluation-re-port-on-croatia/1680ac76c9> (див. пункт 106).

31. Рада Європи (2022b), цитована праця (виноска 7; див. пункт 194).

та відповідати стандартам безпечного та якісного втручання. Ратифікувавши Стамбульську конвенцію, уряди беруть на себе зобов'язання впровадити та підтримувати програми для роботи з кривдниками. Європейська мережа по роботі з особами, які вчинили домашнє насильство, рекомендує відокремити бюджет, виділений на програми для роботи з кривдниками, від бюджету, призначеного для підтримки осіб, що постраждали від домашнього насильства, підкреслюючи, що загальний рівень фінансування сектору має бути збільшений³².

Як свідчать результати опитування та інтерв'ю, проведені в рамках цього дослідження, 40% програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, підтвердили, що для їхнього функціонування виділено фіксовану стабільну бюджетну лінію, що є обнадійливим. Однак більшість програм покладаються на короткострокове та проєктне фінансування. Учасники інтерв'ю підкреслили, що проєктне фінансування створює багато проблем, одна з яких пов'язана з високою плінністю кадрів, що зрештою призводить до втрати досвідчених фахівців і може мати негативний вплив на якість роботи. Хоча недостатнє фінансування майже повсюдно згадується як одна з ключових проблем для функціонування програм для роботи з кривдниками, у деяких країнах брак фінансування є більш суттєвою проблемою, ніж в інших. Наприклад, у Хорватії, як відзначила Група GREVIO, національний уряд фінансує лише 30% бюджету, необхідного для сталого впровадження програм психосоціального лікування, і кількість ліцензованих спеціалістів значно скоротилася, що зрештою призвело до зменшення кількості направлень до програм для роботи з кривдниками за рішенням суду³³. Деякі країни намагалися запровадити програми для роботи з кривдниками, не виділяючи додаткових ресурсів. У Боснії та Герцеговині, Чорногорії, Сербії, Північній Македонії³⁴ та Туреччині³⁵ програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, були інтегровані в такі наявні соціальні та медичні служби, як центри соціальної роботи та центри психічного здоров'я, створюючи додаткове робоче навантаження на фахівців цих служб, які вже зайняті іншою діяльністю. Брак виділених ресурсів часто призводить до того, що програми мають недостатню спроможність забезпечити якісну роботу відповідно до положень Стамбульської конвенції.

Важливим аспектом базової структури підтримки програм для роботи з кривдниками є наявність механізмів забезпечення їхньої якості на національному рівні. Дуже важливо визнати, що забезпечення якості програм для роботи з кривдниками не повинно покладатися виключно на окремі ініціативи й не є виключною відповідальністю постачальників таких програм. Уряди можуть відігравати ключову роль у покращенні якості програм шляхом створення механізмів їхнього моніторингу та оцінювання.

Державами запроваджено різні методи для створення механізмів забезпечення якості програм для роботи з кривдниками. Відповідні установи розробили національні стандарти роботи з кривдниками, у таких країнах як, наприклад, Північна Македонія³⁶, Республіка Молдова³⁷ та Велика Британія³⁸. Крім того, програми для роботи з кривдниками, часто організовані в національну мережу, взяли на себе ініціативу розробити стандарти у Німеччині³⁹, Італії⁴⁰, Сербії⁴¹ та Великій Британії⁴². В окремих випадках

32. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). (2018). *Методичні рекомендації щодо розробки стандартів для програм роботи з особами, які вчинили домашнє насильство*. WWP EN. Посилання: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/Guidelines/WWP_EN_Guidelines_for_Standards_v3_2018.pdf.
33. Рада Європи (2023а), цитована праця (виноска 23; див. пункт 106).
34. Йованович, С., Валл, Б. (2022), цитована праця (виноска 8).
35. Рада Європи. (2018). *Звіт GREVIO про базову оцінку Туреччини*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-baseline-evaluation-report-turkey/16808e5283>.
36. Йованович, С., Валл, Б. (2022), цитована праця (виноска 8).
37. Уряд Молдови. (2014). *Щодо мінімальних стандартів якості послуг, які надаються в центрах допомоги та консультування для сімейних агресорів (Regarding the minimum quality standards for services provided within the Assistance and Counselling Centre for Family Aggressors)*. Додаток 2. Посилання: www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64111&lang=ro.
38. Келлі, Л., Вестмарланд, Н. *Стандарти роботи з особами, що вчинили домашнє насильство*. 2023 р. [Kelly, L. & Westmarland, N. (2023). *Standards for Domestic Abuse Perpetrator Interventions*. Durham University]. Даремський університет, Лондонський університет Метрополітен. Посилання: www.gov.uk/government/publications/standards-for-domestic-abuse-perpetrator-interventions.
39. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (BMFSFJ). (2021). *Arbeit mit Tätern in Fällen häuslicher Gewalt: Standard der Bundesarbeitsgemeinschaft Täterarbeit Häusliche Gewalt e.V. BMFSFJ*. Посилання: www.bmfsfl.de/bmfsfl/service/publikationen/arbeit-mit-taetern-in-faellen-haeuslicher-gewalt-80734.
40. Relive Relazioni Libere dalle Violenze (без дати). *Linee guida nazionali dei programmi di trattamento per uomini autori di violenza contro le donne nelle relazioni affettive*. Relive. Посилання: www.associazionerelive.it/joomla/images/LineeGuidaRelivea.pdf.
41. Йованович, С., Валл, Б. (2022), цитована праця (виноска 8).
42. Дайнс, С. *Стандарт Respect: рамки акредитації для безпечної, дієвої та орієнтованої на інтереси постраждалих осіб роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, у Великій Британії*. 2022 р. [Dines, S. (2022). *The Respect Standard: Accreditation framework for safe, effective, and survivor-focused work with perpetrators of domestic abuse in the UK*]. Уряд Великої Британії. Посилання: https://hubble-live-assets.s3.amazonaws.com/respect/file_asset/file/1458/Respect_Standard_4th_edition_2022.pdf; Келлі, Л., Вестмарланд, Н. (2023), цитована праця (виноска 36).

механізми забезпечення якості встановлюються через акредитацію національної програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, як, наприклад, у Шотландії. Однак важливо зазначити, що в більшості країн Європи відсутні механізми забезпечення та моніторингу якості програм для роботи з кривдниками. Хоча стандарти створюють основу для роботи з кривдниками на національному рівні, дотримання цих стандартів у програмах на практиці має бути забезпечено, наприклад, через процеси акредитації. Передовий досвід передбачає прив'язку дотримання стандартів до фінансування, що визначається шляхом акредитації програм для роботи з кривдниками. Зокрема, цей підхід прийнято у Німеччині, де процес акредитації контролює Національна мережа програм для роботи з кривдниками (BAG TäHG). Це позитивна практика, оскільки доручення акредитації галузевим експертам могло б забезпечити більш ретельне оцінювання відповідності програм установленим стандартам якості. Варто, однак, зазначити, що лише лічені країни запровадили систему акредитації програм для роботи з кривдниками.

Іншим важливим елементом системи забезпечення якості є оцінювання процедур і результатів програм для роботи з кривдниками. Групою GREVIO неодноразово підкреслювалася важливість наукових досліджень та оцінювання таких програм. У більшості своїх звітів про базову оцінку, зокрема для таких країн, як Андорра⁴³, Бельгії⁴⁴, Фінляндії⁴⁵, Франції⁴⁶, Італії⁴⁷, Мальти⁴⁸, Нідерландів⁴⁹, Португалії⁵⁰, Сербії⁵¹, Іспанії⁵² та Туреччини⁵³, GREVIO наголошує на необхідності проведення наукових досліджень та оцінювання короткострокових і довгострокових наслідків програм роботи з кривдниками, щоб оцінити, чи справді ці програми досягають своєї превентивної мети⁵⁴.

Вимірювання успіху програм для роботи з кривдниками має зосереджувати увагу не тільки на припиненні насильницької поведінки, а й розглядати будь-які позитивні результати для жінок, які постраждали від домашнього насильства. Це може включати підвищення рівня відповідальності, яку чоловіки беруть на себе за свою насильницьку поведінку, підвищення обізнаності кривдників про шкідливий вплив насильства на жертв, а також підвищення рівня безпеки та свободи для постраждалих. Для ефективного оцінювання на основі зазначеного вище вкрай важливо включити дані з різних джерел, у тому числі зі свідчень потерпілих. Для ефективного оцінювання важливі постійний

Позитивні практики

Такі НУО, як Centro di Ascolto Uomini Maltrattanti (CAM) в Італії, «Ліга відкритих чоловіків» (LOM) у Чехії, «Розбудова здоров'я та незалежності» (Developing Health and Independence або DHI) у Великій Британії, Консультаційна лінія для чоловіків і хлопців (CLMB) і Консультаційний центр для чоловіків і хлопців (ZDB) в Албанії, дотримуються комплексної процедури вимірювання результатів, орієнтованої на інтереси постраждалих осіб, використовуючи інструментарій моніторингу результатів впливу. До уваги беруться різноманітні результати, як-от зміни у поведінці, вплив такої поведінки, добробут та безпека (колишньої) партнерки, мотивація чоловіків брати участь у програмі, ставлення чоловіків до насильства та добробут дітей. Дані щодо цих показників збираються в різні періоди часу від чоловіків-учасників та їхніх (колишніх) партнерок. Каледонська система в Шотландії використовує вдосконалену структуру для оцінювання впровадження своїх програм та їхніх результатів. Система застосовує стандартизовані процедури збору даних по всій країні. Фахівці проходять навчання зі збору даних і важливості оцінювання їхньої роботи, а процес координує спеціалізований експерт з оцінювання. Крім того, Каледонська система забезпечує зовнішнє оцінювання своєї програми.

43. Рада Європи. (2020a). *Звіт GREVIO про базову оцінку Андорри*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-andorra/1680a07ebd>.
44. Рада Європи (2020b), цитована праця (виноска 27).
45. Рада Європи. (2019a). *Звіт GREVIO про базову оцінку Фінляндії*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>.
46. Рада Європи. (2019b). *Звіт GREVIO про базову оцінку Франції*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-16/168098c61a>.
47. Рада Європи. (2020c). *Звіт GREVIO про базову оцінку Італії*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-italy-first-baseline-evaluation/168099724e>.
48. Рада Європи. (2020d). *Звіт GREVIO про базову оцінку Мальти*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-inf-2020-17-malta-final-report-web/1680a06bd2>.
49. Рада Європи. (2020e). *Звіт GREVIO про базову оцінку Нідерландів*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-netherlands/1680997253>.
50. Рада Європи (2019c), цитована праця (виноска 26).
51. Рада Європи. (2020f). *Звіт GREVIO про базову оцінку Сербії*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>.
52. Рада Європи. (2020g). *Звіт GREVIO про базову оцінку Іспанії*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-s-report-on-spain/1680a08a9f>.
53. Рада Європи (2018), цитована праця (виноска 35).
54. Див. звіти GREVIO про базову оцінку для таких країн: Андорра — пункт 84; Бельгія — пункт 95; Фінляндія — пункт 79; Франція — пункти 120 і 122; Італія — пункт 117; Мальта — пункт 87; Нідерланди — пункт 107; Португалія — пункт 105; Сербія — пункт 90; Іспанія, пункт 112; Туреччина — пункт 129.

контроль за ходом реалізації програми, порівняння даних, зібраних до початку програми та після її завершення, а також використання стандартизованих інструментів оцінювання. Результати опитування в рамках цього дослідження показали, що хоча більшість розглянутих програм для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство (84,0%) стверджують, що вони вимірюють результати своєї роботи, більшість роблять це лише один раз наприкінці програми. Це не дає змогу порівняти результати, отримані до та після проходження програми, і тому не дозволяє зробити певні висновки. Зазначається, що лише одна опитана організація проводить оцінювання до, під час і після програми. Крім того, лише 42,85% розглянутих програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, повідомили, що при оцінюванні своїх результатів беруть до уваги відгуки від постраждалих осіб. Оскільки загальною метою програм для роботи з кривдниками є підвищення безпеки жертв, внесок постраждалих осіб має вирішальне значення для визначення того, чи досягнуто цих цілей.

Багато програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, визнають важливість оцінювання, але описують проблеми з його впровадженням. Учасники інтерв'ю в рамках цього дослідження наголосили, що перешкодою для проведення систематичного оцінювання є нестача ресурсів, оскільки збір і аналіз даних потребують часу та досвіду, що вимагає додаткових людських та фінансових інвестицій, яких бракує багатьом програмам для роботи з кривдниками. Крім того, багато програм для роботи з кривдниками мають труднощі в пошуку відповідних інструментів оцінювання, які є адаптованими саме для оцінювання домашнього насильства (наприклад, різні доступні інструменти не стандартизовані та/або зосереджені на різних результатах), а також у визначенні належного способу їхнього застосування.

Рекомендації щодо створення засад для безпечних та дієвих програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство

Для належного функціонування програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, потребують відповідних нормативно-правових і політичних засад та системи забезпечення якості. Визнаючи їхню роль у запобіганні та боротьбі з насильством щодо жінок і домашнім насильством, ці програми можна інтегрувати в національну законодавчу базу. Сторони Стамбульської конвенції повинні забезпечити різні шляхи направлення до програм для роботи з кривдниками, охоплюючи різні групи кривдників за допомогою обов'язкової та добровільної участі у них. Вкрай важливо, щоб направлення не розглядалося як альтернатива судовому переслідуванню, засудженню та ухваленню вироку, а було скоріше додатковим заходом. Уряди повинні забезпечити, щоб направлення для проходження програм роботи з кривдниками широко використовувалися різними зацікавленими сторонами по всій країні, що також вимагає відповідного географічного охоплення всієї країни такими програмами. Урядам також необхідно забезпечити виділення достатнього й цільового фінансування для програм для роботи з кривдниками. Виділення додаткового фінансування, призначеного для таких програм, не повинно призводити до зменшення фінансових і людських ресурсів, що надаються для підтримки послуг для жінок, які постраждали від домашнього насильства, та їхніх дітей. Слід уникати інтеграції програм для роботи з кривдниками в наявні соціальні чи медичні служби без додаткового фінансування та внесення змін до робочого навантаження фахівців цих служб, оскільки це може негативно вплинути на безпеку та ефективність роботи.

Сторони Стамбульської конвенції також повинні розробити рамки для забезпечення якості програм для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство. Це можна зробити шляхом розробки національних стандартів або національної навчальної програми з питань роботи з кривдниками. Національні стандарти або навчальні програми повинні поєднуватися із системою акредитації. Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, повинні оцінювати впровадження та результати своєї діяльності. З цією метою важливо зосередитися на широкому діапазоні результатів, отриманих шляхом збору даних, що дозволяє проводити порівняння до і після проходження програми (тобто порівняння відмінностей у спостереженнях до та після втручання), а також порівняння між відгуками від кривдників і їхніх жертв. Крім того, результати оцінки слід регулярно використовувати для вжиття заходів щодо вдосконалення програм для роботи з кривдниками.

1.2. Постачальники програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство

Серед вирішальних чинників, що впливають на якість і результати цих програм, відзначають постачальників програм, умови, в яких вони працюють, і навички персоналу, який виконує втручання.

Програми для роботи з кривдниками можуть реалізувати державні установи чи неурядові організації, і вони можуть та діяти в рамках судової системи, системи соціального забезпечення, системи охорони здоров'я чи науково-освітньої діяльності. У деяких країнах програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, ведуть жіночі правозахисні організації. Зокрема, це стосується Болгарії, Італії, Албанії, Боснії та Герцеговини, Грузії⁵⁵, Північної Македонії⁵⁶ та Республіки Молдова. У цих випадках програми для роботи з кривдниками необхідно впроваджувати окремо від послуг для постраждалих осіб. Програми для роботи з кривдниками, у тому числі ті, що надаються спеціалізованими службами підтримки постраждалих, не мають мети на возз'єднання сім'ї чи посередництва.

Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, що реалізуються в рамках медичних послуг, можуть натрапляти на труднощі під час узгодження своєї практики зі Стамбульською конвенцією. У своєму базовому звіті про оцінку Туреччини Група GREVIO висловила занепокоєння щодо того, чи забезпечують центри охорони здоров'я відповідні умови для роботи з особами, які вчинили насильство, і чи мають медичні працівники належну підготовку, щоб реалізувати такі програми втручання⁵⁷. У GREVIO уточнили, що їхнє занепокоєння пов'язане з тим, що заклади охорони здоров'я зазвичай ототожнюють програми для роботи з кривдниками виключно з медичним лікуванням психологічних розладів або залежностей. Як показав аналіз програм роботи з кривдниками у Боснії та Герцеговині та Чорногорії, такі програми, які проводяться в центрах психічного здоров'я, базуються на клінічному підході, а не на підході, який визнавав би, що першопричини домашнього насильства пов'язані з гендерною нерівністю, бажанням контролювати та упиватися владою⁵⁸. Програми, що реалізуються у рамках медичних послуг, можуть посилити уявлення про те, що домашнє насильство є переважно проблемою психічного здоров'я, потенційно зводячи відповідальність кривдника до мінімуму. Так само, програми в психіатричних закладах можуть створити додаткові перешкоди для самозвернення — кривдники прагнуть уникнути соціальної стигми, з якою часто асоціюються проблеми психічного здоров'я. Проте важливо зазначити, що не всі програми у сфері охорони здоров'я стикаються з цими проблемами. Наприклад, програми для роботи з кривдниками, які проводяться в галузі охорони здоров'я в Італії, відповідають стандартам національної мережі Relive (Relazioni Libere dalle Violenze)⁵⁹ країни, узгодженим з принципами Стамбульської конвенції⁶⁰.

Попри те, що багато програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, розроблені як окремі спеціалізовані програми, звіти GREVIO про базову оцінку та низка досліджень виявили негативну тенденцію їхньої інтеграції у наявні служби без забезпечення їх додатковими ресурсами та навчанням, як описано в попередньому розділі цього документа. Такий підхід може негативно вплинути на безпеку та результати програм для роботи з кривдниками. Фахівцям може не вистачати часу, аби належним чином працювати з кривдниками, якщо очікується, що вони також виконуватимуть свої основні обов'язки. Крім того, як це спостерігалось в деяких випадках, фахівцям може бути складно враховувати гендерно чутливий підхід в роботі з кривдниками, одночасно застосовуючи клінічний підхід у роботі з іншими клієнтами. Ба більше, у деяких країнах, де програми для роботи з кривдниками інтегровані в соціальні служби, фахівці можуть виконувати конфліктуючі ролі, коли їм доручено надавати висновки у справах про опіку над дітьми, але водночас вони працюють з їхніми батьками-кривдниками в контексті відповідних програм, або коли вони мають повноваження працювати одночасно і з кривдником, і з постраждалою від його дій особою. Такі практики можуть становити серйозні ризики для безпеки постраждалих осіб та їхніх дітей.

Пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції наголошує на необхідності кваліфікованих і навчених фасилітаторів для програм для роботи з кривдниками⁶¹. Країни Європи, які регулюють цю сферу, висувають різні вимоги щодо формальної освіти фахівців, які мають право працювати в

55. Йованович, С. та ін. (2022), цитована праця (виноска 9).

56. Йованович, С., Валл, Б. (2022), цитована праця (виноска 8).

57. Рада Європи (2018), цитована праця (виноска 35; див. пункт 124).

58. Йованович, С., Валл, Б. (2022), цитована праця (виноска 8).

59. Relive Relazioni Libere dalle Violenze (без дати), цитована праця (виноска 40).

60. Рада Європи (2020с), цитована праця (виноска 47; див. пункт 111).

61. Рада Європи (2011а), цитована праця (виноска 2; див. пункт 104).

програмах для роботи з кривдниками, зазвичай вимагаючи наявності вищої освіти в таких сферах, як психологія, соціальна робота тощо. Важливо відзначити, що будь-яка формальна освіта має доповнюватися спеціальною підготовкою на тему насильства щодо жінок за гендерною ознакою та здійснення фасилітації програм для роботи з кривдниками. Європейською мережею по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство, окреслено компетенції фасилітаторів, які охоплюють знання, навички та цінності цих фахівців⁶². Крім того, згідно з Європейськими стандартами програм для роботи з кривдниками рекомендується пройти щонайменше 84-годинний курс спеціалізованої підготовки, перш ніж фахівці почнуть працювати з кривдниками⁶³. Такий курс має охоплювати низку тем, зокрема гендерно зумовлене та домашнє насильство, оцінювання ризиків та управління ними, співпраця зі службами підтримки партнерок⁶⁴, процес змін та мотивація кривдників до змін, скеровування групової динаміки та впровадження прийнятої навчальної програми. Крім того, програми повинні діяти з урахуванням культурних особливостей, щоб забезпечити широку доступність⁶⁵.

Фасилітатори, які отримали основні навички для проведення програм для роботи з кривдниками через спеціалізовану попередню підготовку, потребують постійної підтримки, щоб не погіршувати, а підвищувати якість своєї роботи. Європейські стандарти для програм роботи з кривдниками пропонують здійснювати нагляд протягом щонайменше шести годин на рік на додаток до принаймні 16-годинного курсу підготовки щороку⁶⁶.

Рекомендації щодо реалізації програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство:

Організації, які ведуть програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, умови, в яких вони працюють, і кваліфікація персоналу, який надає послуги, є вирішальними чинниками, що впливають на результат цих програм. Програми слід реалізувати в умовах, що сприяють притягненню кривдників до відповідальності, водночас максимально підвищуючи ймовірність проходження програм кривдниками.

Обираючи постачальника, важливо переконатися, що програми для роботи з кривдниками створені як окремі спеціалізовані програми і на них виділені людські та фінансові ресурси. Обов'язково слід простежити, що фахівці, які працюють з кривдниками, не залучені до іншої професійної діяльності, яка може негативно вплинути на встановлення робочих відносин із кривдником або поставити під загрозу першочерговість потреб постраждалих осіб (наприклад, фахівець надає висновки для сімейних судів у справах про опіку над дітьми або виступає в якості особистого психолога кривдника чи постраждалої від його дій особи). Так само програми мають вестися окремо від спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб (наприклад, притулків, консультаційних служб), а фахівці, які працюють із кривдниками, не повинні одночасно працювати з постраждалими.

Постачальники програм для роботи з кривдниками повинні забезпечити високий рівень професійної кваліфікації своїх співробітників. Для цього необхідна спеціальна підготовка з питань насильства щодо жінок за гендерною ознакою і домашнього насильства. Також перед тим, як почати виконання своїх обов'язків, вимагається спеціальна підготовка щодо роботи зі кривдниками, незалежно від будь-якої попередньої формальної чи неформальної освіти. Крім того, служби повинні гарантувати, що фахівці отримують постійну підтримку у своїй діяльності, включно з регулярним контролем їхньої роботи та проведенням відповідної підготовки без відриву від роботи.

62. WWP EN. (2018), цитована праця (виноска 32).

63. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). (2023), цитована праця (виноска б).

64. Додаткову інформацію про партнерське втручання див. у підрозділі «1.3. Безпека та добробут постраждалих осіб, особливо жінок і дітей».

65. Рада Європи (2011b), цитована праця (виноска 3).

66. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). (2023), цитована праця (виноска б).

1.3. Безпека та добробут постраждалих осіб, особливо жінок і дітей

Першочергове значення в будь-якій програмі для роботи з кривдниками має безпека постраждалих осіб. Відповідно до положень Стамбульської конвенції, програми повинні надавати пріоритет підтримці, безпеці та правам людини постраждалих осіб і мають розроблятися та впроваджуватися в тісній співпраці зі спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб⁶⁷. У пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції це питання розглядається детальніше, розкриваючи потенційні ризики, пов'язані з послугами, як-от створення у постраждалих помилкового відчуття безпеки, коли їхній кривдник починає брати участь у програмі⁶⁸. Крім того, у публікації Ради Європи щодо статті 16 Стамбульської конвенції пропонуються більш детальні вказівки щодо того, як гарантувати безпеку та добробут жінок, які постраждали від домашнього насильства⁶⁹. Йдеться про зосередження всієї діяльності навколо безпеки постраждалої особи, забезпечення зв'язку з партнеркою для надання інформації про програму та проведення систематичної оцінки ризиків та управління ними.

Зв'язок з партнерками

У контексті програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, термін «зв'язок з партнеркою» зазвичай означає, що фахівець звертається до особи, яка постраждала від домашнього насильства, щоб оцінити рівень її безпеки, надати інформацію про програму та переконатися, що їй запропоновано підтримку. Зв'язок з партнерками може здійснюватися спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб (наприклад, жіночі правозахисні організації, шелтери, жіночі консультаційні центри), що співпрацюють із програмами для роботи з кривдниками. Його також можуть здійснювати спеціалізовані фахівці або організаційні підрозділи в рамках програм для роботи з кривдниками.

Крім того, що під час усієї роботи з кривдниками пріоритетом має бути безпека їхніх жертв. Є два основні елементи практики, орієнтованої на безпеку постраждалої особи: 1) діяльність служб зв'язку з партнерками із чіткими процедурами щодо ролей і обов'язків програм для роботи з кривдниками і служб зв'язку з партнерками, а також обміну інформацією між ними, у тому числі направлення постраждалих до служби підтримки; 2) проведення систематичного оцінювання ризиків та управління ними відповідно до статті 51 Стамбульської конвенції.

Роль служб зв'язку з партнерками полягає в тому, щоб гарантувати, що (колишні) партнерки, які постраждали від насильства, поінформовані про відвідування програми, щоб належно оцінювати ризики та управляти ними, а також щоб пропонувати постраждалим особам підтримку, яка може включати направлення їх до відповідних служб підтримки. Служби зв'язку з партнерками повинні бути доступними усім партнеркам або колишнім партнеркам, яким загрожує насильство, і пропонуватися індивідуально.

Результати опитування та інтерв'ю, проведені в рамках цього дослідження, дають цінну інформацію про те, наскільки постачальниками програм реалізуються ці практики, орієнтовані на безпеку постраждалих осіб. Результати свідчать, що хоча більшість програм стверджують, що надають певну форму підтримки постраждалим особам, в ключових діях, які вживаються для забезпечення безпеки жертв, є критичні недоліки.

Позитивні практики

Каледонська система в Шотландії має унікальну структуру, яка передбачає інтеграцію програм для чоловіків, які вчинили домашнє насильство, служб підтримки для постраждалих жінок і служб підтримки для дітей. Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, зосереджені на безпеці та добробуті постраждалих жінок і дітей.

Відповідно до чинних стандартів, розроблених мережами постачальників послуг у Німеччині, Італії, Сербії та Великій Британії, програми не можуть функціонувати без зв'язку зі службою зв'язку з партнерками. Правила співпраці між програмами для роботи з кривдниками і службами зв'язку з партнерками чітко визначені; окреслено взаємні ролі, обов'язки та процедури обміну інформацією. Крім того, невід'ємною складовою програм є оцінювання ризиків та управління ними, що постійно проводяться для кожного клієнта, в тому числі через співпрацю між програмами для роботи з кривдниками і службами зв'язку з партнерками.

67. Рада Європи (2011а), цитована праця (виноска 2).

68. Рада Європи (2011а), цитована праця (виноска 2).

69. Гестер М., Ліллі, С. Дж. (2014), цитована праця (виноска 5).

Основні недоліки можна узагальнити так:

- ▶ Багато програм для роботи з кривдниками не ініціюють та/або не підтримують регулярний контакт з постраждалими особами. Програми мають забезпечувати зв'язок з партнерками, які постраждали від насильства. Відповідно до Європейських стандартів програм для роботи з кривдниками⁷⁰ і за словами А. Паунч⁷¹, усі контакти з постраждалими особами мають бути добровільними та безперервними протягом усієї програми через динамічний характер індивідуального ризику. За результатами дослідження, 70,4% програм для роботи з кривдниками зв'язуються з постраждалими жінками на початкових етапах роботи, а майже 30% — ні. При цьому лише близько половини підтримують контакт із постраждалими під час усього строку роботи (48,1%) або після завершення програми (51,9%). Це означає, що багато програм для роботи з кривдниками не підтримують зв'язок з постраждалою особою після початкової розмови, що може вплинути на її безпеку та підриває здатність програм здійснювати постійне оцінювання ризиків та управління ними. Позитивним фактом є те, що дві третини програм (63,0%) зв'язуються з постраждалими особами, якщо кривдник перестає відвідувати програму до її завершення. Хоча це є обнадійливим з погляду обізнаності про безпеку постраждалих осіб, дані вказують на те, що третина програм, які були досліджені, не дотримується цього підходу.
- ▶ Зв'язуючись із постраждалими особами, деякі служби зв'язку з партнерками не надають їм відповідної інформації. Результати опитування свідчать про те, що більшість інформують постраждалих про програму для роботи з кривдником та її сутність (72,0%), а також її обмеження (72,0%). Це говорить про те, що приблизно 30% оглянутих програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, не торкаються цих питань у розмові з партнерками, втрачаючи можливість пом'якшити потенційні ризики, спричинені службами, як-от помилкове відчуття безпеки постраждалих або можливе маніпулятивне використання програми їхнім кривдником.
- ▶ Співпраці та обміну інформацією між програмами для роботи з кривдниками і тими, хто забезпечує зв'язок з партнерками, бракує структурованості та регулярності. Лише 5,0% програм для роботи з кривдниками повідомили про проведення регулярних зустрічей з організаціями та установами, що надають послуги зі зв'язку з партнерками, і лише 35,0% мають протоколи, які визначають їхню співпрацю.
- ▶ Програми для кривдників не проводять систематичне оцінювання ризиків та управління ними, а також не співпрацюють у цьому відношенні зі службами зв'язку з партнерками. Дві третини програм, що були досліджені шляхом опитування, повідомили про застосування стандартизованих процедур для оцінювання ризиків (67,9%) та використання спеціальних інструментів оцінювання ризиків (68,0%). Це свідчить про те, що третина розглянутих програм для роботи з кривдниками не використовує цей підхід. Крім того, 25% програм для роботи з кривдниками не збирають інформацію від постраждалих для оцінювання ризиків, і лише 28,6% відповідних програм співпрацюють зі службами зв'язку з партнерками для оцінювання ризиків в кожному конкретному випадку. Зважаючи на те, що робота у сфері домашнього насильства передбачає постійний і динамічний ризик серйозної шкоди або летальних наслідків, вкрай важливо, щоб усі заходи, включно з програмами для роботи з кривдниками, впроваджували та застосовували процедури та інструменти, що ґрунтуються на фактах і найкращих практиках. Крім того, результати дослідження показують, що сприйняття постраждалою своєї безпеки суттєво впливає на правильну оцінку ризиків, що теж необхідно враховувати⁷².

Хоча значна кількість програм для роботи з кривдниками регулярно збирає інформацію про безпеку дітей (64,3%), результати опитування показують, що приблизно третина цього не робить. Результати інтерв'ю виявили труднощі, з якими часто стикаються програми, активно намагаючись убезпечити дітей, зокрема проблеми у співпраці з органами захисту дітей або сприянні притягненню кривдників до відповідальності за насильство в судових справах щодо дітей. Крім того, їм може бракувати знань і компетенції для вирішення питання безпеки дітей у контексті роботи з кривдниками.

70. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). (2023), цитована праця (виноска 6).
71. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). (без дати). *Хто повинен надавати послуги з підтримки постраждалих осіб: огляд документів та робочої документації щодо співпраці між програмами для роботи з кривдниками та для підтримки жінок*. WWP EN. Послуги: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/Expert_Papers/FINAL_WWP_EN_Paper_on_Collaboration_Between_DVPP_and_WSS.pdf.
72. МакГінн Т., Тейлор Б. Б., Тейлор М., МакКолган М. Якісне дослідження поглядів осіб, які пережили домашнє насильство, щодо програм зі зміни поведінки для кривдників. 2021 р. [McGinn, T., Taylor, B.B., Taylor, M., & McCollgan, M. (2021). A Qualitative Study of the Perspectives of Domestic Violence Survivors on Behavior Change Programs with Perpetrators]. *Журнал міжособистісного насильства (Journal of Interpersonal Violence)*, 36(17-18), с. 9364–9390. <https://doi.org/10.1177/0886260519855663>

Результати опитування та інтерв'ю свідчать про потребу в додаткових інструкціях і нарощуванні потенціалу, зокрема у сферах забезпечення належних зв'язків із партнерками, співпраці між програмами для роботи з кривдниками і службами зв'язку з партнерками, а також оцінювання ризиків та управління ними. Деякі програми для роботи з кривдниками відзначають брак довіри між їхніми програмами та організаціями з прав жінок, що є перешкодою для ефективної співпраці. Додаткові проблеми в ефективній співпраці між програмами для роботи з кривдниками і службами підтримки постраждалих осіб висвітлено у звітах GREVIO про базову оцінку для кількох держав⁷³.

Результати опитування та інтерв'ю, проведених для цілей цього дослідження, узгоджуються з ключовими проблемами, визначеними GREVIO. Так, недоліки у забезпеченні орієнтованого на інтереси постраждалих осіб підходу та співпраці зі спеціалізованими службами підтримки спостерігалися майже в усіх звітах GREVIO про базову оцінку, опублікованих на сьогодні. Так само було виявлено подібні недоліки в рамках поглибленого мапування програм для роботи з кривдниками на Західних Балканах⁷⁴ і в країнах Східного партнерства⁷⁵.

Рекомендації щодо забезпечення безпеки постраждалих осіб за допомогою програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство.

Основною метою програм для роботи з кривдниками є забезпечення безпеки та добробуту їхніх жертв, особливо жінок і дітей, і це має обумовлювати кожний аспект їхніх заходів та діяльності. У контексті роботи з кривдниками безпеці постраждалих осіб сприяють декілька елементів.

По-перше, відповідні програми повинні мати служби зв'язку з партнерками. В ідеалі зв'язок з партнерками забезпечується через співпрацю зі спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб, які надають постраждалим особам доступ до повного спектру послуг. Якщо це неможливо, програми для роботи з кривдниками повинні впровадити послуги зв'язку з партнерками. У випадках, коли програма для роботи з кривдниками надається спеціалізованою службою підтримки постраждалих осіб, зв'язок з партнерками може забезпечувати така служба. У такому разі важливо, щоб співпраця та обмін інформацією були чітко визначені внутрішніми процедурами.

Програми для роботи з кривдниками повинні проводити постійні оцінки ризиків і управляти ними в тісній співпраці з тими, хто надає послуги зі зв'язку з партнерками. З цією метою вони повинні враховувати як статичні, так і динамічні чинники, зосереджуючи увагу на тих, що впливають на ступінь ризику кривдника, вразливості постраждалої особи, а також ризиках, які створюються відповідними послугами. Оцінювання ризиків та управління ними повинні включати інструменти та процедури, що ґрунтуються на фактичних даних.

В основі співпраці між програмами для роботи з кривдниками і службами зв'язку з партнерками має лежати чітке розуміння запроваджених рамок для обміну інформацією, в тому числі регулярні зустрічі, частота яких може збільшуватися залежно від рівня ризику. Крім того, необхідно чітко окреслити принципи зв'язку з постраждалою особою, як-от добровільність її участі та тип інформації, яка надається їй про програму (наприклад, обговорення сподівань і страхів постраждалої особи та інформування її про зміст та обмеження відповідної програми, а також можливе маніпулятивне використання факту участі в ній).

73. Рада Європи (2020g), цитована праця (виноска 52; див. пункти 111 та 112).

74. Рада Європи (2022b), цитована праця (виноска 7).

75. Йованович, С. та ін. (2022), цитована праця (виноска 9).

1.4. Розроблення програм для осіб, які вчинили домашнє насильство

Підхід

Як зазначено в пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції, програми профілактики та лікування мають заохочувати кривдників брати на себе відповідальність за свої дії та змінювати їхнє негативне ставлення та переконання щодо жінок⁷⁶. Для цього потрібне розуміння насильства в рамках ширшого теоретичного контексту, зокрема екологічної моделі, яка охоплює ключові чинники, що впливають на роботу з кривдниками на суспільному, інституційному, громадському та особистісному рівнях⁷⁷. Незважаючи на те, що програми для роботи з кривдниками насамперед спрямовані на боротьбу з насильством на особистісному рівні шляхом роботи з власне кривдником, дуже важливо, щоб програми на всіх рівнях інтегрували комплексні супутні чинники. Наприклад, навіть незважаючи на те, що робота з кривдниками зосереджує увагу на відповідальності та переконаннях особи, вкрай важливим є усвідомлення кривдниками гендерної нерівності та дисбалансу влади. Це підкреслює важливість того, щоб програми для роботи з кривдниками враховували гендерні особливості та ставили перед собою завдання просувати гендерну рівність та розширювати права і можливості жінок, деконструючи шкідливі соціальні норми, відповідно до статей 6 і 12 Стамбульської конвенції.

Хоча в Європі багато програм для осіб, які вчинили домашнє насильство, використовують гендерно чутливий підхід, у значній кількості країн це залишається проблемою. Група GREVIO висловила занепокоєння щодо того, що при розробці та реалізації програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, гендерні особливості не враховуються. Зокрема, у Нідерландах GREVIO помітила, що більшість програм використовують гендерно нейтральний підхід до розуміння домашнього насильства⁷⁸. У кількох програмах на Західних Балканах⁷⁹ і в Східній Європі⁸⁰ також були виявлені труднощі у впровадженні гендерно чутливих заходів із роботи з кривдниками. Згідно з результатами опитування та інтерв'ю зі співробітниками європейських програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, лише 64% цих програм описують свій підхід як гендерно чутливий.

Програми для роботи з кривдниками мають забезпечувати, що кривдники понесуть покарання за свої дії й самі візьмуть на себе повну відповідальність за свої акти насильства. Водночас програми повинні з повагою ставитися до кривдників і встановити професійні стосунки з ними, щоб підвищити ймовірність позитивного результату. Надходить все більше доказів позитивного впливу стратегій мотиваційного інтерв'ю на результати програм для роботи з кривдниками⁸¹. Як свідчать дослідження, інтеграція мотиваційного інтерв'ю — підходу, метою якого є зміцнення особистої мотивації до змін, — може підвищити ефективність програми та зменшити відсоток осіб, які перестають відвідувати програму до її завершення.

Так само програми мають надавати пріоритет широкій доступності своїх послуг, застосовуючи підхід, що враховує культурні та соціальні особливості. З огляду на це пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції передбачає, що програми для роботи з кривдниками повинні вести кваліфіковані та навчені фасилітатори, які *«володіють необхідними культурними та мовними навичками, щоб працювати з широким розмаїттям чоловіків, які беруть участь у таких програмах»*⁸².

76. Рада Європи (2011а), цитована праця (виноска 2; див. пункт 104).

77. Гестер М., Ліллі, С. Дж. (2014), цитована праця (виноска 5).

78. Рада Європи (2020), цитована праця (виноска 53; пункт 106).

79. Йованович, С., Валл, Б. (2022), цитована праця (виноска 8).

80. Йованович, С. та ін. (2022), цитована праця (виноска 9).

81. Кунья, О., Катаріна, Т., Альмейда, Абруньоза, Р., Карідаде, С. Нерандомізоване клінічне дослідження «Ефективність методів мотиваційного інтерв'ю для роботи з особами, які вчинили насильство з боку інтимного партнера». 2023 р. [Cunha, O., Catarina, T., Almeida, Abrunhosa, R. & Caridade, S. (2023). Effectiveness of the Motivational Interviewing Techniques with Perpetrators of Intimate Partner Violence: A Non-Randomized Clinical Trial]. *Журнал агресії, поганого поводження та травм (Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma)*. с. 1–20. <https://doi.org/10.1080/10926771.2023.2189043>; Пінто е Сілва, Т., Кунья, О., Карідаде, С. Методи мотиваційного інтерв'ю та ефективність програм роботи з особами, які вчинили насильство з боку інтимного партнера: систематичний огляд. 2023 р. [Pinto e Silva, T., Cunha, O., & Caridade, S. (2023). Motivational interview techniques and the effectiveness of intervention programs with perpetrators of intimate partner violence: A systematic review]. *Травма, насильство та жорстоке поводження (Trauma, Violence & Abuse)*, 24(4), с. 2691–2710. <https://doi.org/10.1177/15248380221111472>; Ромеро-Мартінес, А., Ліла, М., Грасія, Е., Моя-Альбіол, Л. Підвищення рівня емпатії за допомогою мотиваційних стратегій у програмах для роботи з кривдниками: результати рандомізованого контрольованого дослідження. 2019 р. Romero-Martinez, A., Lila, M., Gracia, E., & Moya-Albiol, L. (2019). [Improving empathy with motivational strategies in batterer intervention programmes: Results of a randomized controlled trial]. *Британський журнал клінічної психології*, 58(2), с. 125–139. <https://doi.org/10.1111/bjc.12204>.

82. Рада Європи (2011а), цитована праця (виноска 2; див. пункт 104).

Хоча зміст програм для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, в Європі різняться, деякі важливі теми мають обов'язково входити до навчальної програми, щоб ефективно боротися з насильством як гендерним явищем. Програми для роботи з кривдниками повинні зосереджуватися на всіх формах домашнього насильства, які кривдники можуть використовувати, зокрема увесь спектр примусової, маніпулятивної та жорстокої поведінки. Це включає не лише фізичне та сексуальне насильство, але також має поширюватися на примус та психологічне насильство, включно з відповідною поведінкою в Інтернеті та дій, що вчиняються за допомогою технологій⁸³. Не менш важливо звернути увагу на той факт, що зловмисники дедалі частіше використовують сімейні⁸⁴ та інші судові процеси⁸⁵ як спосіб продовження насильства⁸⁶. Крім того, такі програми повинні враховувати нерівну динаміку влади між постраждалою та її кривдником і розглядати домашнє насильство як модель поведінки, спрямовану на контроль над постраждалою. Додатковим ключовим елементом роботи є деконструкція шкідливих гендерних стереотипів. Згідно з результатами опитування та інтерв'ю, проведених в рамках цього дослідження, лише 51,6% розглянутих програм проводять спеціальні заняття або модулі, на яких обговорюються гендерні ролі, стереотипи, питання маскуліності та те, як ці концепції взаємопов'язані із насильством щодо жінок. У багатьох програмах, які цього не роблять, запевнили, що тема гендерних стереотипів і маскуліності розглядається, незважаючи на відсутність спеціальних занять, оскільки це питання природно піднімається в їхніх розмовах. Проте проведення структурованих заходів забезпечило б послідовне та ретельне вивчення цих важливих питань у кожному випадку.

Не менш важливо, що як невід'ємну складову програми для роботи з кривдниками мають брати до уваги інтереси і думки дітей, які живуть у ситуаціях домашнього насильства. Така увага до дітей — як постраждалих, так і свідків насильства — вкрай важлива з огляду на серйозні та тривалі наслідки такого насильства для них. Дослідження, проведене С. Алдерсон, Н. Вестмарланд і Л. Келлі, виявило, що позитивні результати програм для роботи з кривдниками в контексті дітей мають кілька вимірів: зміни в поведінці батька, що приносять користь дітям (через припинення або зменшення рівня домашнього насильства), зміни у стосунках дитина-батько (покращення стосунків через поліпшення навичок виховання) та зміни у функціонуванні дитини (емоційне функціонування, когнітивне функціонування тощо)⁸⁷. Зосереджуючи увагу на потребах дітей, програми для роботи з кривдниками також можуть позитивно вплинути на залучення кривдників до виховання і на загальні результати роботи. Діти та їхній добробут часто є ключовими внутрішніми мотивами, що заохочують чоловіків змінити поведінку⁸⁸.

Результати опитування та інтерв'ю підтверджують, що ключовими мотивами для кривдників змінитися є прагнення мати кращі навички виховання і турботи про дітей. Крім того, у 65,4% розглянутих програм для кривдників відмічено спеціальні заняття або модулі, присвячені наслідкам насильства для дітей, стратегіям безпечного виховання, активного батьківства та розвитку дитини. Проте у 29,6% програмах стверджують, що вони природно підіймають ці теми під час розмов, що викликає занепокоєння щодо відсутності стандартизованого підходу.

83. Гестер М., Ліллі, С. Дж. (2014), цитована праця (виноска 5).

84. Елізабет В. Переслідування через опіку над дітьми: механізм примусового контролю над матерями після розлучення. 2017 р. [Elizabeth, V. (2017) Custody Stalking: A Mechanism of Coercively Controlling Mothers Following Separation]. *Fem Leg Stud* 25, с. 185–201. <https://doi.org/10.1007/s10691-017-9349-9>.

85. Ґутовські, Е. Р., Ґудмен, Л. А. Примус і контроль у залі суду: шкала правових зловживань. 2023 р. [Gutowski, E.R., Goodman, L.A. Coercive Control in the Courtroom: the Legal Abuse Scale (LAS)]. *J Fam Viol* 38, с. 527–542. <https://doi.org/10.1007/s10896-022-00408-3>.

86. Алсале́м, Р. Доповідь спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок і дівчат, його причин і наслідків «Опіка, насильство над жінками та насильство над дітьми». 2023 р. [Alsaleem, R. (2023). Custody, violence against women and violence against children. *Report of the special rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences*]. ООН. www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc5336-custody-violence-against-women-and-violence-against-children.

87. Алдерсон, С., Вестмарланд, Н. і Келлі, Л. Потреба забезпечити відповідальність перед дітьми чоловіків, які беруть участь у програмах для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, а також у наданні таким дітям підтримки. 2013 р. [Alderson, S., Westmarland, N., & Kelly, L. (2013). The need for accountability to, and support for, children of men on domestic violence perpetrator programs]. *Огляд жорстокого поводження з дітьми (Child Abuse Review)*, 22(3), с. 182–193. <https://doi.org/10.1002/car.2223>.

88. Ді Наполі, І., Процентезе, Ф., Карневале, С., Еспозіто, К., Аркідіаконо, К. Припинення насильства з боку інтимного партнера і визначення ціни питання для чоловіків: екологічний підхід. 2019 р. [Di Napoli, I., Procentese, F., Carnevale, S., Esposito, C., & Arcidiacono, C. (2019). Ending intimate partner violence (IPV) and locating men at stake: An ecological approach]. *Міжнародний журнал екологічних досліджень та здоров'я населення (International Journal of Environmental Research and Public Health)*, 16(9), с. 1652. <https://doi.org/10.3390/ijerph16091652>; Гендерсон, А. Ф., Ареан, Х. К. Батьківство після насильства: методичні рекомендації щодо розроблення навчальної програми та інструменти для програм роботи з кривдниками. 2004 р. [Henderson, A. F., & Areal, J. C. (2004). *Fathering After Violence: Curriculum Guidelines and Tools for Batterer Intervention Programs*]. *Батьківство (Fatherhood)*. Посилання: www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/FAV%20Guidelines%202011.pdf.

Цифровий вимір гендерно зумовленого насильства, включно з домашнім насильством, дедалі більше розширюється. Загальна рекомендація GREVIO № 1 визначає цифровий вимір насильства щодо жінок як частину безперервного насильства щодо жінок і дівчат, концепція якого «включає в себе поведінку, що є шкідливою для жінок та дівчат, як онлайн (здійснювані дії та дані, доступні в інтернеті, включно з інтернет-посередниками в «поверхневій» мережі, а також у «тіньовій» мережі), так і з використанням технологій (діяльність, що здійснюється з використанням технологій та комунікаційного обладнання, включно з апаратним та програмним забезпеченням)»⁸⁹. Подібне визначення прийняла й Платформа незалежних експертних механізмів по боротьбі з дискримінацією і насильством щодо жінок (Платформа EDVAW), яка об'єднує сім незалежних експертних механізмів Організації Об'єднаних Націй і регіональних незалежних експертних механізмів з прав жінок, включаючи GREVIO⁹⁰. Дослідження, проведене аналітичним відділом журналу Economist, показало, що 74% жінок у Європі зазнавали або були свідками певної форми насильства, вчиненого в Інтернеті та за допомогою технологій⁹¹. Група GREVIO та Платформа EDVAW підкреслили серйозність наслідків цифрового виміру насильства, яке може призвести до фізичної, психологічної та економічної шкоди, шкоди для особистих стосунків і вторинної віктимізації, а також всебічної шкоди⁹².

З огляду на розширення масштабів і наслідків цифрового виміру гендерно зумовленого насильства щодо жінок і дівчат, програми для роботи з кривдниками повинні бути підготовлені, щоб виявляти та боротися з цими проявами насильства. Це передбачає, зокрема, інтеграцію теми насильства в Інтернеті та насильства за допомогою технологій у їхні навчальні програми.

Формат і тривалість

Тривалість програм для роботи з кривдниками часто пов'язана з нормативною базою чи політичними рамками, в яких вони створені, а також з наявними потоками фінансування, але дуже часто також з розумінням гендерно зумовленого насильства та знаннями про те, як люди змінюються. Дослідження показують, що для досягнення змін у глибоко вкорінених переконаннях, таких як негативні переконання щодо жінок і дівчат, необхідні триваліші втручання⁹³. Що ж до мінімальної тривалості програм для роботи з кривдниками, Європейські стандарти програм для роботи з кривдниками рекомендують виділити принаймні 51 годину на групову роботу або 27 годин — на індивідуальну, що еквівалентно шестимісячному курсу⁹⁴. Запропонована мінімальна тривалість програм для роботи з кривдниками відповідає рамкам, викладеним у стандартах, виданих Міністерством внутрішніх справ Великої Британії,

Позитивні практики

В Італії НУО Centro di Ascolto Uomini Maltrattanti (CAM) та Una asa per l'Uomo інтегрували цифровий вимір насильства у свою роботу з кривдниками, а також у свою діяльність спільно з партнерами. Ними розроблено процедури для включення насильства в Інтернеті та технологічного насильства в оцінку ризиків і заходи захисту постраждалих осіб (наприклад, процедури виявлення та безпечного видалення сталкерських програм). Крім того, ці організації включили цю тему у свою групову роботу з чоловіками, представляючи насильство, що вчиняється в Інтернеті та за допомогою технологій, через призму примусу та контролю.

Фахівці CAM підготували проєкт посібника під назвою «Те саме насильство, нові інструменти: як працювати на тему кібернасильства з чоловіками, які вчинили насильство», опублікованого Європейською мережею по роботі з особами, які вчинили домашнє насильство, у 2020 році. Крім того, невід'ємною складовою програм є оцінювання ризиків та управління ними, що постійно проводяться для кожного клієнта, в тому числі через співпрацю між програмами для роботи з кривдниками і службами зв'язку з партнерами.

89. Рада Європи. (2021а). Загальна рекомендація GREVIO № 1 щодо цифрового виміру насильства стосовно жінок. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147> (див. пункт 21).
90. Рада Європи. (2022с). Цифровий вимір насильства стосовно жінок у семи механізмах платформи EDVAW. Посилання: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-the-digital-dimension-of-violence-against-women-as-/1680a933ae> (див. пункт 8).
91. Насильство в Інтернеті щодо жінок. *Вимірювання поширеності насильства стосовно жінок в Інтернеті*. 2021 р. The Economist. Посилання: <https://onlineviolencewomen.eu.com/>.
92. Рада Європи (2021а), цитована праця (виноска 89; див. пункт 10).
93. Арсе, Р., Аріас, Е., Ново, М., Фаріна, Ф. Метааналітичний огляд «Чи ефективна робота з кривдниками?». 2020 р. [Arce, R., Arias, E., Novo, M., & Farina, F. (2020). Are Interventions with Batterers Effective? A Meta-analytical Review]. *Психосоціальне втручання (Psychosocial Intervention)*, 29(3), с. 153–164. <https://doi.org/10.5093/pi2020a11>.
94. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). (2023), цитована праця (виноска 6).

які передбачають тривалість у 22 тижні⁹⁵. У цих стандартах наголошується, що результати програм залежать не лише від їхньої тривалості, але й від часу між заняттями, що дозволяє кривдникам набувати та застосовувати нові навички та переконання у своєму повсякденному житті.

Розглядаючи форми роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, слід відзначити, що програми в Європі проводять індивідуальні, групові та індивідуально-групові заняття. Варто визнати, що за певних обставин індивідуальні заняття можуть бути найкращим або єдиним варіантом (за наявності мовних чи інших бар'єрів або відсутності достатньої кількості учасників для групового заняття), але є переваги інтеграції у програми для роботи з кривдниками також і групових занять. Результати досліджень свідчать про те, що заняття у групах впливають на погляди і переконання та сприяють їхній зміні, а також допомагають чоловікам приймати принципи соціально прийнятної поведінки, такої як ненасильство та рівність в інтимних стосунках⁹⁶.

Різні типи кривдників

Незважаючи на те, що є певна схожість у роботі з різними типами кривдників, як-от оцінка ризиків насильства чи навчання навичок ненасильницького спілкування, кожна типологія потребує індивідуального підходу⁹⁷. Результати опитування та інтерв'ю, проведених в рамках цього дослідження, показують, що більшість програм розроблено спеціально для роботи з чоловіками, які вчиняють насильство щодо своїх партнерок, що узгоджується з попередніми даними⁹⁸. Проте багато програм також повідомили, що вони працюють з жінками-кривдницями (64,3%), кривдниками в одностатевих стосунках (71,4%) або особами, що вчиняють насильство в інших стосунках, зокрема стосунки між дітьми або батьками (60,7%). Деякі з програм наразі не працюють з цими групами кривдників, але висловили готовність це робити, тоді як інші повідомляють, що адаптують свою роботу, часто пропонуючи індивідуальні заняття. Однак деякі програми приймають усіх направлених кривдників до однієї програми, яка зазвичай призначена для чоловіків, які вчинили насильство щодо інтимного партнера. Такий підхід призводить до ситуацій, коли постраждалі жінки, які діяли в порядку самозахисту, вважаються кривдницями та направляються на програми для кривдників, як це спостерігається в Республіці Молдова⁹⁹. Крім того, це призводить до того, що жінки, які постраждали від насильства, поміщаються в ті самі групи, що і їхні кривдники, що суперечить вимогам статті 16 Стамбульської конвенції, як зазначено GREVIO у звіті про базову оцінку Хорватії¹⁰⁰.

Результати цього дослідження також підкреслюють необхідність посилення розбудови спроможності не лише фахівців, які ведуть програми для правопорушників, але й зацікавлених сторін, відповідальних за направлення, щоб покращити їхнє розуміння унікальної динаміки та потреб різноманітних груп кривдників, особливо кривдниць. Так само вбачається потреба в розробці спеціалізованих програм

95. Келлі, Л., Вестмарланд, Н. (2023), цитована праця (виноска 36).

96. Мерфі, Ч. М., Екхардт, Ч. І., Кліффорд, Дж. М., ЛаМотт, А. Д., Мейс, Л. А. Групове заняття «Попереднє рандомізоване дослідження «Індивідуальна та групова когнітивно-поведінкова терапія для чоловіків-партнерів, що вчинили насильство»». 2020 р. [Murphy, Ch.M., Eckhardt, Ch.I., Clifford, J.M., LaMotte, A.D., Meis, L.A. (2020). Group session Individual Versus Group Cognitive-Behavioral Therapy for Partner Violent Men: A Preliminary Randomized Trial]. *Журнал міжособистісного насильства (Journal of Interpersonal Violence)*, 35(15-16), с. 2846–2868. <https://doi.org/10.1177/0886260517705666>.

97. Огустюзюн, Коютюрк, М., Каракут, Г. Систематичне дослідження даних метааналізу щодо ефективності лікування фізичного, психологічного та сексуального насильства з боку інтимного партнера. 2023 р. [Oğuztüzün, Koyutürk, M., & Karakurt, G. (2023). Systematic Investigation of Meta-Analysis Data on Treatment Effectiveness for Physical, Psychological, and Sexual Intimate Partner Violence Perpetration]. *Психосоціальне втручання (Psychosocial Intervention)*, 32(2), с. 59–68. <https://doi.org/10.5093/pi2023a6>; Аріас, Е., Арсе, Р., Віларіньо, М. Метааналітичний огляд ефективності «Програми роботи з кривдниками». 2013 р. [Arias, E., Arce, R., & Vilariño, M. (2013). Batterer intervention programmes: A meta-analytic review of effectiveness]. *Психосоціальне втручання*, 22(2), с. 153–160. <https://doi.org/10.5093/in2013a18>; Баттерс, Р. П., Друбей, Б. А., Сірайт, Дж. Л., Толлефсон, Д. Р., Лундал, Б., Вітакер, Л. «Лікування осіб, що вчинили насильство з боку інтимного партнера: адаптування заходів до індивідуальних потреб». 2021 р. [Butters, R. P., Droubay, B. A., Seawright, J. L., Tollefson, D. R., Lundahl, B., & Whitaker, L. (2021). Intimate partner violence perpetrator treatment: Tailoring interventions to individual needs]. *Журнал клінічної соціальної роботи (Clinical Social Work Journal)*, 49, с. 391–404. <https://doi.org/10.1007/s10615-020-00763-y>; Треверс, А., МакДонах, Т., Каннінгем, Т., Армор, К., Гансен, М. Систематичний огляд і метааналіз «Ефективність заходів із запобігання рецидиву осіб, які вчинили насильство з боку інтимного партнера». 2021 р. [Travers, A., McDonagh, T., Cunningham, T., Armour, C., & Hansen, M. (2021). The effectiveness of interventions to prevent recidivism in perpetrators of intimate partner violence: A systematic review and meta-analysis]. *Огляд клінічної психології (Clinical Psychology Review)*, 84, 101974. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2021.101974>.

98. Гелдшлегер Х., Гінес О., Накс Д., Понсе А. Опитування «Оцінка результатів діяльності європейських програм для роботи з кривдниками». 2014 р. [Geldschläger, H., Ginés, O., Nax, D., & Ponce, A. (2014). Outcome Measurement in European Perpetrator Programs: A Survey]. Посилання: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/IMPACT/Daphne_III_Impact_-_Working_paper_1_-_Outcome_Measurement_in_European_Perpetrator_Programs_-_A_Survey.pdf.

99. Йованович, С. та ін. (2022), цитована праця (виноска 9).

100. Рада Європи (2023b), цитована праця (виноска 30; див. пункт 105).

для різних цільових груп. Робота з жінками-кривдницями вимагає проведення ретельного та спеціалізованого оцінювання, яке може включати необхідність акценту на попередній віктимізації, як це вже робиться в деяких випадках¹⁰¹. У Хорватії Група GREVIO відзначила, що через гендерно нейтральний характер законодавства і політики суди зобов'язують багатьох жінок-кривдниць відвідувати програми лікування, спочатку розроблені саме для чоловіків, які вчинили домашнє насильство¹⁰².

Рекомендації щодо розробки якісних програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство.

Програми для роботи з кривдниками повинні впровадити екологічну модель із гендерно чутливим підходом, заснованим на принципі, що насильство є неприйнятним вибором і виключною відповідальністю кривдника. Основна увага має бути зосереджена на підтримці кривдників у тому, щоб вони взяли на себе відповідальність за свої дії, ставлячись до них з повагою та використовуючи ефективні стратегії, щоб мотивувати їх змінитися. Необхідно вжити заходів для максимального збільшення відсотка осіб, що пройшли програму до кінця. Програми для роботи з кривдниками повинні застосовувати підхід з урахуванням культурних особливостей, щоб забезпечити позитивне сприйняття широким колом осіб.

У межах цих програм вкрай важливо боротися з усіма формам насильства, в тому числі фізичним та сексуальним, примусовим контролем і цифровими вимірами насильства. Щоб забезпечити стандартизований підхід і зосередитися на ключових темах (зокрема, робота над гендерними стереотипами, розуміння впливу насильства на дітей і батьківство), їх слід включити до окремих занять або модулів навчального плану програми. Хоча тривалість програм залежить від контексту та цільової групи, рекомендується принаймні шестимісячний курс, і заохочуються більш тривалі програми. Програмою повинні бути встановлені чіткі критерії прийому, засновані на особливостях програми та організаційних ресурсах, і їх треба довести до відомих фахівців, відповідальних за направлення. Крім того, програми повинні розробляти спеціалізовані методи лікування для різних цільових груп. Працюючи з жінками-кривдницями, програми повинні забезпечити, щоб усі вони пройшли оцінку з акцентом на їхню можливу попередню віктимізацію, відповідно скоригувати дії та за необхідності направити їх до спеціалізованих служб підтримки.

1.5. Контрольний список для осіб, які вчинили домашнє насильство

Наведений нижче контрольний список призначений для того, щоб допомогти органам державної влади, урядам, самоврядним інституціям, міжнародним організаціям і постачальникам послуг у створенні дієвих програм для роботи з кривдниками, орієнтованих на інтереси постраждалих осіб та безпеку. Крім того, цей контрольний список може допомогти оцінити наявні програми для роботи з кривдниками та їхню відповідність положенням Стамбульської конвенції. Список об'єднує інформацію зі звітів GREVIO про базову оцінку та досліджень програм роботи з кривдниками в Європі.

Стандарти, включені до контрольного списку, застосовуються до будь-якого типу програм для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, незалежно від того, проводяться вони під час утримання під вартою, є умовою пробації чи діють в громаді.

Список поділений на чотири розділи: 1) ключові засади, 2) роль постачальників програм, 3) зосередженість на безпеці та добробуті постраждалих осіб і 4) розробка програми. Важливо відзначити, для того, щоб програма була дієвою та безпечною, вона повинна відповідати показникам за всіма чотирма напрямками.

101. МакКі, С. Ф., Гілтон, Н. З. Супутнє вживання психоактивних речовин, посттравматичний стресовий розлад та віктимізація через насильство з боку інтимного партнера: наслідки для служб, що працюють з жінками-кривдницями. 2019 р. [McKee, S. A., & Hilton, N. Z. (2019). Co-occurring substance use, PTSD, and IPV victimization: Implications for female offender services]. *Травма, насильство та жорстоке поводження (Trauma, Violence & Abuse)*, 20(3), с. 303–314. <https://doi.org/10.1177/1524838017708782>; Грейвс, К. Н., Секріст, С. М., Вайт, Дж. В., Передайз, М. Дж. Насильство з боку інтимного партнера, яке вчиняють студентки, в контексті історії віктимізації. 2005 р. [Graves, K. N., Sechrist, S. M., White, J. W., & Paradise, M. J. (2005). Intimate partner violence perpetrated by college women within the context of a history of victimization]. *Щоквартальний журнал «Психологія жінки» (Psychology of women quarterly)*, 29(3), с. 278–289. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2005.00222.x>.

102. Рада Європи (2023b), цитована праця (виноска 30; див. пункт 105).

Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, в країні повинні ґрунтуватися на таких засадах.

- ▶ Програми для осіб, які вчинили домашнє насильство, включені в нормативно-правову базу чи політичні рамки.
- ▶ Діють чіткі канали направлення/перенаправлення для проходження програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, що включають як обов'язкове, так і добровільне направлення.
- ▶ Направлення/перенаправлення для проходження програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, не є альтернативою судовому переслідуванню, засудженню чи ухваленню вироку.
- ▶ Відповідні органи (наприклад, суди та служби захисту дітей) направляють кривдників для проходження таких програм.
- ▶ Програми для роботи з кривдниками доступні та належним чином розподілені територіально.
- ▶ Програми для роботи з кривдниками мають достатнє та постійне фінансування для стабільної роботи та забезпечення відповідності стандартам якості.
- ▶ Фінансування програм для роботи з кривдниками не впливає на фінансування спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.
- ▶ Сторони розробляють і приймають (мінімальні) стандарти для програм для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, які відповідають положенням Стамбульської конвенції та передовим практикам, включно з опублікованими методичними рекомендаціями щодо імплементації статті 16 Стамбульської конвенції¹⁰³ та/або Європейськими стандартами для програм для роботи з кривдниками.¹⁰⁴

Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, в країні повинні ґрунтуватися на таких засадах.

- ▶ Діють норми для оцінювання та моніторингу відповідності програм для роботи з кривдниками мінімальним стандартам якості, як-от система акредитації чи ліцензування.
- ▶ Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, оцінюють як виконання, так і результати їхньої роботи. Збір даних здійснюється в різні періоди часу протягом строку дії програми, що дозволяє порівнювати результати до початку проходження програми та після її завершення. Сюди входить збір даних, який дає змогу порівняти точки зору постраждалої та кривдника, коли це можливо.
- ▶ Дані, зібрані в рамках процесу оцінювання, аналізуються та використовуються для вдосконалення програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство.

103. Рада Європи (2011a), цитована праця (виноска 2); Рада Європи (2011b), цитована праця (виноска 3); Рада Європи (2008), цитована праця (виноска 4); Гестер М., Ліллі, С. Дж. (2014), цитована праця (виноска 5).

104. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). (2023), цитована праця (виноска 6).

Постачальник програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство:

- ▶ веде діяльність в умовах, які сприяють притягненню кривдників до відповідальності, одночасно збільшуючи ймовірність їхньої участі у програмі;
- ▶ є спеціалізованою організацією із виділеними фінансовими, людськими та іншими ресурсами;
- ▶ простежує, щоб фахівці, які працюють з кривдниками, не були залучені до іншої професійної діяльності, яка може негативно вплинути на встановлення робочих відносин із кривдником або поставити під загрозу першочерговість потреб постраждалої особи (наприклад, соціальний працівник надає висновки для сімейних судів у справах про опіку над дітьми або виступає в якості особистого психолога кривдника чи постраждалої від дій кривдника особи);
- ▶ ведеться окремо від спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб (наприклад, притулків, консультаційних служб);
- ▶ простежує, щоб фахівці, які працюють із кривдниками, одночасно не працювали з постраждалими;
- ▶ забезпечує, щоб перед тим, як почати виконання своїх обов'язків, фахівці пройшли спеціальну підготовку для роботи з кривдниками;
- ▶ гарантує, що фахівці отримують постійну підтримку у своїй діяльності, включно з регулярним контролем їхньої роботи та проведенням відповідної підготовки без відриву від роботи.

Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, мають надавати пріоритет безпеці постраждалих осіб шляхом:

- ▶ забезпечення того, щоб програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, проводилися у співпраці з організаціями, які надають послуги зі зв'язку з партнерками;
- ▶ надання пріоритету безпеці та добробуту постраждалих осіб, особливо жінок і дітей, у всіх діях і рішеннях;
- ▶ вибору відповідної моделі для надання послуг зв'язку з партнерками в контексті роботи з кривдниками, в ідеалі через налагоджене партнерство зі спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб. Останні включають правозахисні організації жінок, які надають постраждалим особам доступ до повного спектру послуг в одному місці (послуги «єдиного вікна»)¹⁰⁵. Якщо це неможливо, програми повинні впровадити послуги зв'язку з партнерками;
- ▶ проведення регулярного оцінювання ризиків та управління ними в тісній співпраці зі службами зв'язку з партнерками;
- ▶ інтеграції в оцінювання ризиків як статичних (наприклад, історія судимостей, попередні акти насильства), так і динамічних чинників (наприклад, статус зайнятості, зловживання психоактивними речовинами, вагітність), зосередження уваги на чинниках ризику кривдників, уразливості постраждалих від їх дій осіб і ризиках, створених послугами (наприклад, ризики, пов'язані з можливим маніпулятивним використанням участі в програмі або помилковим відчуттям безпеки після реєстрації кривдника в програмі). З цією метою програми повинні використовувати доказові інструменти та процедури;
- ▶ впровадження чітких процедур для співпраці та обміну інформацією між програмами для роботи з кривдниками і службами зв'язку з партнерками. Увесь персонал повинен бути навчений особливостям виконання цих процедур;
- ▶ забезпечення того, щоб служби зв'язку з партнерками інформували постраждалу особу про програму для роботи з кривдниками (наприклад, її зміст, підхід, тривалість) та її обмеження, а також обговорювали питання та побоювання, що хвилюють постраждалу особу. Крім того, програма повинна гарантувати, що постраждала буде проінформована про можливе маніпулятивне використання програми кривдником.

105. Це не стосується випадків, коли програму для роботи з кривдниками створила служба підтримки жінок. У таких випадках організація створює процедури для співпраці між своїми двома службами (програмами для роботи з кривдниками і службами підтримки постраждалих осіб).

Програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, мають надавати пріоритет безпеці постраждалих осіб шляхом:

- ▶ забезпечення того, щоб контакт постраждалої особи зі службою зв'язку з партнерками був добровільним. Якщо вона погодиться, програми повинні визначати динаміку та спосіб контактів. Частота таких контактів повинна бути узгоджена з виявленими ризиками та потребами постраждалої особи, які мають оцінюватися на початку, протягом і в кінці програми;
- ▶ підтримки постійного контакту та співпраці зі службами зв'язку з партнерками для виявлення потенційних ризиків, зокрема ризику рецидивів. Спільні зустрічі між програмами для кривдників і службами зв'язку з партнерками проводяться принаймні один раз під час початкової фази, кожні три місяці після цього протягом строку дії програми та один раз під час завершальної фази.

Розробляючи програми для роботи з кривдниками, необхідно:

- ▶ включати в програму широку теоретичну базу, яка наголошує на розумінні того, як можна покласти край насильству на суспільному, інституційному, громадському та індивідуальному рівнях;
- ▶ розглядати домашнє насильство як гендерну проблему, яка ґрунтується на гендерній нерівності, владі та контролі. Програма має приділяти увагу всім формам насильства, в тому числі фізичному і сексуальному, примусовому контролю, а також насильству в Інтернеті та насильству за допомогою технологій;
- ▶ розуміти домашнє насильство як добровільну дію, яка ніколи не є прийнятною і є виключною відповідальністю кривдника. Необхідно сприяти тому, щоб кривдники брали на себе відповідальності за свої дії;
- ▶ впроваджувати стратегії підвищення мотивації кривдників змінюватися і тактовно боротися з їхніми стратегіями заперечення, мінімізації, виправдання або звинувачення інших;
- ▶ вживати заходів для максимального збільшення відсотка осіб, що пройшли програму до кінця;
- ▶ забезпечити, щоб невід'ємною складовою програми було пропрацювання гендерних стереотипів та концепції маскуліності — ці теми мають підніматися на окремих заняттях або модулях;
- ▶ забезпечити, щоб невід'ємними складовими програми були розуміння наслідків насильства з боку інтимного партнера та домашнього насильства для дітей, розвиток позитивних навичок виховання і розуміння розвитку дитини, включивши ці теми до окремих занять або модулів;
- ▶ гарантувати, що мінімальна тривалість програми становить шість місяців, і включати групові заняття, коли це можливо;
- ▶ в роботі враховувати культурні особливості та вживати заходів для забезпечення широкого доступу до програми;
- ▶ мати чіткі критерії прийому учасників на основі характеристик програми та ресурсів постачальника. Слід також переконатися, що критерії прийому чітко повідомлені зацікавленим сторонам, відповідальним за направлення кривдників;
- ▶ проводити різні спеціалізовані програми для різних цільових груп. Необхідно забезпечити, щоб усі жінки-кривдниці пройшли оцінку з акцентом на їх можливість попередню віктимізацію, а фасилітатори програм відповідно скоригували свою роботу.

Частина 2. Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство

Пункт 2 статті 16 Стамбульської конвенції містить зобов'язання створювати або підтримувати програми лікування для осіб, які вчинили сексуальне насильство та зґвалтування. Ці програми мають бути «спрямовані на профілактику рецидивів з боку правопорушників, зокрема з боку осіб, які вчинили статеві злочини». Враховуючи, що в державах-членах Ради Європи діє багато різних моделей програм, розробники надали сторонам та/або постачальникам послуг певну свободу дій щодо того, як проводити такі програми, наголошуючи, що «їхньою кінцевою метою має бути запобігання повторним злочинам та успішна реінтеграція кривдників у суспільство».

Стаття 36 Стамбульської конвенції вимагає кримінальної відповідальності за сексуальне насильство, зокрема за зґвалтування. Його визначення охоплює всі статеві акти, які вчиняються проти іншої особи без її чи його добровільно наданої згоди та здійснюються навмисно. Виконуючи це положення, учасники конвенції повинні прийняти кримінальне законодавство, що охоплює поняття відсутності добровільної згоди на будь-які статеві акти, які слід «оцінювати в контексті навколишніх обставин»¹⁰⁶. У пункті 3 статті 36 зазначено, що Сторони мають обов'язок забезпечити, щоб кримінальні злочини сексуального насильства та зґвалтування охоплювали всі статеві акти, здійснені без згоди, незалежно від стосунків між злочинцем і постраждалою. Однак у 4-му загальному звіті про роботу GREVIO наголошується, що «криміналізація сексуального насильства, в тому числі зґвалтування, державами-учасницями Конвенції характеризується різними визначеннями та сферами захисту, а також різною поведінкою, різними санкціями та обтяжуючим пом'якшуючими обставинами»¹⁰⁷. Тож програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, зазвичай відрізняються в різних країнах, оскільки вони залежать від чинної правової бази, включно з кримінальним законодавством про сексуальне насильство, що в кінцевому підсумку впливає на діапазон актів сексуального характеру і кривдників, на яких поширюється дія цих програм.

У 2021 році Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію CM/Rec(2021)6 щодо оцінювання, управління та реінтеграції осіб, обвинувачених або засуджених за статеві злочини¹⁰⁸. Відповідно до цієї рекомендації статевий злочин визначається так: *«будь-який акт чи поведінка сексуального характеру чи з сексуальним наміром, що тягне за собою кримінальну відповідальність або покарання, визначені згідно з національним законодавством. Статеві злочини можуть включати фізичний, емоційний або психологічний тиск або насильство й охоплюють як злочини, що передбачають фізичний контакт (наприклад, зґвалтування чи сексуальне насильство, включно з дотиками), так і злочини, що його не передбачають (наприклад, глумінг, ексгібіціонізм, вуаєризм або створення, звантаження чи перегляд зображень сексуального насильства над дітьми)»*. У рекомендації наголошується, що особи, засуджені за статеві злочини, які перебувають у в'язниці або під пробачійним наглядом, повинні мати доступ до програм втручання та/або лікування, спрямованих на виправлення їхньої злочинної поведінки та потреб. Загалом у ній рекомендується, що «програми втручання та лікування повинні базуватися на фактичних даних, бути пропорційними та входити до комплексного підходу, який допомагає людям боротися зі своєю злочинною поведінкою». Важливо відзначити, що в рекомендації пропонується проводити комплексне та регулярне оцінювання ризиків «як передумову для прийняття обґрунтованих рішень щодо ведення, роботи з та/або лікування осіб, звинувачених або засуджених за статеві злочини». У ній також додається, що «програми лікування та втручання повинні реалізовуватися спеціально навченим персоналом пенітенціарних установ і служби пробачії під ретельним наглядом кваліфікованих

106. Рада Європи (2011b), цитована праця (виноска 3; див. пункт 193).

107. Рада Європи (2023a), цитована праця (виноска 23).

108. Рада Європи. (2021b). Рекомендації CM/Rec(2021)6 Комітету міністрів державам-членам щодо оцінювання, управління та реінтеграції осіб, обвинувачених або засуджених за статеві злочини. Посилання: <https://rm.coe.int/0900001680a4397a>.

фахівців». І нарешті, у рекомендації вказується, що «де це доцільно, служби пенітенціарних установ та органи пробації повинні підтримувати зв'язок з іншими органами кримінального правосуддя, а також зі службами підтримки постраждалих осіб та іншими установами, якщо це необхідно, щоб забезпечити, що потреби постраждалих осіб задоволені, і уникнути продовження віктимізації».

Згідно з наведеною вище рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи, Європейська конфедерація пробації (СЕР) провела опитування серед своїх членів, щоб зрозуміти спектр і завдання програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, в різних країнах Європи¹⁰⁹. Опитування виявило таке:

- ▶ респонденти повідомили, що в розглянутих країнах є певний рівень розуміння сексуального насильства в суспільстві, що призводить до певного рівня громадської підтримки реінтеграції злочинців, засуджених за статеві злочини на етапі після засудження;
- ▶ більшість респондентів вважали, що запобігання сексуальному насильству є пріоритетом у їхній країні, і за їхніми оцінками, їхній уряд (68%), фахівці в галузі кримінального правосуддя (79%) та постачальники послуг/психологи (75%) добре розуміють цю проблему та докладають усіх зусиль для її розв'язання. Проте коли їх запитали про назви наявних програм, доступних по всій країні, дуже мало респондентів змогли назвати кілька програм;
- ▶ респонденти стверджували, що для підтримки виділення належного фінансування та розгортання цих профілактичних ініціатив потрібен надійніший підхід, заснований на фактичних даних. Важливо зазначити, що в деяких країнах взагалі не було національного підходу або інструментів, заснованих на фактичних даних, тоді як в інших країнах бракувало такого підходу або інструментів для конкретних аспектів, зокрема оцінювання ризиків, ефективності лікування, практик, що враховували б попередні травми, або ж профілактики.

Результати попередніх досліджень свідчать про те, що в Європі попередження сексуального насильства підтримується, але не впроваджується та не фінансується на стабільній основі¹¹⁰. Попри те, що у науковій літературі зростає консенсус щодо того, як саме запобігати сексуальному насильству¹¹¹, визнається, що професійна практика та нормативні бази у питаннях чотирьох рівнів профілактики (тобто первинної, вторинної, третинної та четвертинної профілактики) різняться на національному та міжнародному рівнях. Первинна профілактика охоплює усі заходи втручання до того, як насильство спочатку сталося, і зосереджується на підвищенні соціальної обізнаності про сексуальне насильство. Вторинна профілактика здійснюється одразу після вчинення насильства та спрямована на роботу з особами, які мають ризик рецидивів. Третинна профілактика базується на довгостроковому підході, що застосовується після вчинення насильства та включає лікування та реабілітацію кривдників. І, нарешті, четвертинна профілактика спрямована на пом'якшення негативних наслідків заходів втручання шляхом зосередження на зменшенні шкоди, утриманні від насильства та інтеграції в громаду. Усі ці рівні профілактики мають бути реалізовані з використанням соціоекологічного підходу, який враховує взаємодію між індивідуальними, міжособистісними, громадськими та суспільними чинниками¹¹². Це дає змогу зрозуміти діапазон чинників, які збільшують ймовірність насильства або захищають людей від переживання чи вчинення насильства на різних зазначених вище рівнях.

Усі заходи втручання, предметом яких є сексуальне насильство, повинні ґрунтуватися на фактичних даних, бути комплексними (тобто зосереджуватися на конкретній людині всебічно), будуватися навколо сильних сторін (тобто зосереджуватися на заохоченні позитивної поведінки та ставлення серед учасників і допомагати їм зрозуміти, як вони можуть змінити негативну поведінку та переконання, пов'язані з правопорушенням) та враховувати попередні травматичні обставини. Результати мапування нормативної бази та практик профілактики свідчать про те, що програми, пов'язані із запобіганням сексуальному насильству щодо дітей, є більш розвиненими, ніж програми, метою яких є запобігти

109. МакКартан, К. та ін. (2022), цитована праця (виноска 13).

110. МакКартан, К., Узіббло, К., Смід, В. Дж. Міжнародне експериментальне дослідження «Розуміння та ставлення фахівців до запобігання сексуальному насильству». 2020 р. [McCartan, K., Uziebilo, K., & Smid, W. J. (2020). Professionals' understandings of and attitudes to the prevention of sexual abuse: An international exploratory study]. *Міжнародний журнал терапії для злочинців і порівняльної кримінології (International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology)*, 65(8), с. 815–831. <https://doi.org/10.1177/0306624x20919706>.

111. МакКартан, К. та ін. (2020), цитована праця (виноска 110).

112. Ді Джоя, Р., Беслей, Л., Кассар, А., Павула, А. Критерії класифікації програм запобігання сексуальному насильству та експлуатації дітей. 2022 р. [Di Gioia, R., Beslay, L., Cassar, A., & Pawula, A. (2022). *Classification criteria for child sexual abuse and exploitation prevention programmes*]. Європейська комісія, Спільний дослідницький центр. Посилання: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/725913>.

такому насильству щодо дорослих¹¹³. Було також виявлено, що з усіх рівнів профілактики вторинна є найменш чітко визначеною, з найменшою кількістю доступних служб та/або заходів втручання.

З огляду на складне завдання попередження сексуального насильства та обмежену кількість діючих програм для осіб, які вчинили сексуальне насильство, у цьому дослідженні було визначено та розглянуто такі три широкі категорії програм профілактики та лікування:

1. програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, особливо щодо жінок;
2. програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей;
3. програми для дітей та молоді, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку.

Для кожної з цих трьох сфер увага буде зосереджена на програмах для осіб, які вчинили сексуальне насильство; в рамках дослідження не розглядаються програми для тих, хто ще не вчиняв сексуальне насильство, а саме програми первинної профілактики та деякі програми вторинної профілактики.

2.1. Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, особливо щодо жінок

Програми превентивного втручання та лікування для осіб, які вчинили сексуальне насильство, є важливими у всіх випадках сексуального насильства, але менш поширені в контексті сексуального насильства та зґвалтування дорослих постраждалих. Більшість досліджень і практики спрямовані на осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей та молодді (див. Розділи 2.2. і 2.3), тоді як програми профілактики та лікування осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, особливо щодо жінок, розвинені слабше. Внаслідок цього програми для роботи з особами, які вчиняють сексуальне насильство щодо дорослих, часто стикаються з опором, заснованим на соціальних переконаннях і гендерних стереотипах, і не завжди включені в політику щодо боротьби зі статевими злочинами¹¹⁴. Проте в країні роки відбувається поступовий розвиток цих профілактичних програм, включно з програмами лікування та реінтеграції, хоч регіональні та культурні відмінності в їхньому змісті та проведенні все ще зберігаються.¹¹⁵

Згідно з пунктом 2 статті 16 Стамбульської конвенції сторони зобов'язані створювати або підтримувати програми лікування осіб, які вчинили сексуальне насильство та зґвалтування. Ці програми мають бути спрямовані на профілактику рецидивів з боку правопорушників, зокрема з боку осіб, які вчинили сексуальне насильство¹¹⁶. Як зазначають у GREVIO, у більшості країн рідко доступні програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, які діють відповідно до статті 16 Конвенції¹¹⁷. Незважаючи на відмінності в різних країнах Європи, програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, часто ґрунтуються на медичному чи фармакологічному підході, що викликає занепокоєння GREVIO¹¹⁸. Як сказано у висновках GREVIO, сексуальне насильство не слід розглядати як результат неспроможності кривдника контролювати свій сексуальний потяг, а радше як засіб здійснення гендерної влади та панування над жінками та їхніми тілами, як у випадку з усіма іншими видами насильства щодо жінок¹¹⁹.

Як свідчать дані звіту Європейської конфедерації пробації, серед програм пробації, які брали участь у дослідженні, чотири вказали, що їхні країни не забезпечують лікування осіб, засуджених за статеві

113. Європейська комісія (2022). 2PS — Профілактика та захист через підтримку (2PS - Prevent & Protect Through Support). CORDIS. Посилання: <https://cordis.europa.eu/project/id/101073949>.

114. Узіббло, К., Смід, В., МакКартан, К. На роздоріжжі: майбутні напрямки лікування та роботи з особами, що вчинили статеві злочини. 2022 р. [Uzieblo, K., Smid, W., & McCartan, K. (2022). *At the crossroads: Future directions in sex offender treatment and management*]. Palgrave MacMillan.; Прулкс Дж., Кортоні Ф., Крейг Л. А., Летурно Е. Дж. Посібник Wiley з питань роботи з особами, що вчинили статеві злочини: сучасні погляди в теорії, оцінюванні, лікуванні та профілактиці. 2020 р. [Proulx, J., Cortoni, F., Craig, L.A., & Letourneau, E.J. (2020). *The Wiley Handbook on What Works with Sexual Offenders: Contemporary Perspectives in Theory, Assessment, Treatment and Prevention*]. Wiley.

115. Френкен, Дж. (1999). Лікування осіб, що вчинили статеві злочини, у Європі: враження від міжкультурних відмінностей. [Frenken, J. (1999). Sexual offender treatment in Europe: An impression of cross-cultural differences]. *Сексуальне насильство (Sexual Abuse)*, 11(1), с. 87–93. <https://doi.org/10.1177/107906329901100107>; МакКартан, К. та ін. (2022), цитована праця (виноска 13).

116. Рада Європи (2011а), цитована праця (виноска 2).

117. Рада Європи (2022b), цитована праця (виноска 7; див. пункт 197).

118. Рада Європи (2018), цитована праця (виноска 35).

119. Рада Європи (2018), цитована праця (виноска 35).

злочини¹²⁰. У країнах, що розглядалися у дослідженні, 41,7% респондентів заявили, що їхні програми лікування акредитовані та базуються на міжвідомчому підході до ведення осіб, засуджених за статеві злочини (58,3%). Більшість учасників опитування заявили, що в їхній країні немає прикладів альтернативних підходів до реінтеграції осіб, засуджених за статеві злочини (54,2%). У деяких країнах використовується модель «Кола підтримки та підзвітності» — добровільна програма для роботи з чоловіками, які вчинили сексуальне насильство, яку ведуть невеликі групи громадських активістів, які підтримують реінтеграцію кривдників у суспільство після звільнення з в'язниці.

У звіті Європейської конфедерації пробації також описуються зазначені вище висновки щодо національних відмінностей у проведенні програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство¹²¹. Що стосується програм лікування, то більше половини всіх країн мали програми для дорослих чоловіків (58%) і неповнолітніх осіб чоловічої статі (54%), засуджених за статеві злочини. Менше коло країн мало програми, доступні для дорослих жінок (33%), неповнолітніх дівчат (8%), людей із проблемами психічного здоров'я (12%) та людей із розладами навчання (29%), засуджених за статеві злочини. У зв'язку з цим важливо зазначити, що більшість засуджених за вчинення сексуального насильства — це чоловіки, що пояснює необхідність більшої кількості програм, доступних для чоловіків, які вчинили сексуальне насильство. Проте програми мають бути доступними для різних цільових груп, оскільки їхні потреби є різними.

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих демонструють різні ступені успішності. Огляд наукової літератури, проведений у контексті цього дослідження, не дав остаточних результатів, оскільки в наявних програмах використовуються різні інструменти й застосовується велика різноманітність підходів. Респонденти опитування, проведеного в рамках цього дослідження, назвали головною проблемою відсутність науково обґрунтованих програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство (55%). Цей результат узгоджується зі спостереженням, що більшість респондентів (60%), як вони самі зазначили, не оцінюють результати своєї програми.

Конкретні компетенції та особливості підготовки співробітників, які працюють у програмах для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, не визначені. Респонденти опитування серед основних проблем у їхній роботі назвали відсутність конкретних компетенцій у співробітників (35%) та нестачу людських ресурсів для проведення реабілітаційних заходів (35%). Більшість респондентів забезпечують для своїх співробітників навчання без відриву від роботи (90%), нагляд керівника (85%) і групові заняття (85%). Згідно з рекомендаціями Європейських стандартів програм для кривдників, регулярне навчання фахівців має надважливе значення¹²². Тож співробітники мають постійно отримувати належне навчання, щоб гарантувати, що вони освоїли навички та знання, необхідні для виконання своїх обов'язків за найвищими стандартами¹²³.

Інформація, отримана в результаті кабінетного дослідження, не дозволяє зробити висновки щодо рівня гендерної чутливості у підходах до програм. Результати опитування, однак, показали, що половина респондентів (50%) застосували гендерно чутливий підхід до своєї діяльності. Більш детальні запитання щодо цього підходу показали, що він в основному полягав у пропонуванні окремих груп для кривдників-чоловіків і жінок, але зміст програм не враховував

Позитивні практики

Основна програма лікування осіб, що скоїли статеві злочини (SOTP) у Великій Британії є акредитованою програмою лікування, яка проводиться у місцях позбавлення волі. Від усіх фахівців, які працюють у програмах роботи з особами, які вчинили статеві злочини, що діють в місцях утримання під вартою, вимагається пройти національний комплексний процес відбору з подальшим навчанням, під час якого оцінюватимуться їхні знання, компетенція та здібності. Ці фахівці спочатку повинні бути визнані придатними для того, щоб стати фасилітаторами (через психометричну оцінку та співбесіди). Потім вони повинні пройти навчання, щоб освоїти основні навички, необхідні для роботи з особами, які скоїли статеві злочини. Нарешті, вони повинні пройти Основну програму лікування осіб, які скоїли статеві злочини, — основну третинну програму профілактики для дорослих чоловіків, засуджених за статеві злочини. Співробітникам, які пройшли це навчання, буде дозволено проводити програму лікування під наглядом керівника або призначеного наглядача.

120. МакКартан, К. та ін. (2022), цитована праця (виноска 13).

121. МакКартан, К. та ін. (2022), цитована праця (виноска 13).

122. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). (2023), цитована праця (виноска 6).

123. Рада Європи (2021b), цитована праця (виноска 108).

гендерних особливостей. Інші респонденти повідомили про застосування гендерно чутливого підходу, який полягав у тому, що вони визнавали, що насильство здебільшого скоюють чоловіки, або посілалися на посібники, які застосовують гендерно чутливий підхід. Такі підходи пропонують більш перспективну основу для інтеграції в програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, розуміння сексуального насильства з урахуванням гендерних особливостей. Однак у більш загальному плані результати опитування вказують на серйозні труднощі у вкоріненні гендерно чутливого підходу до роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство. Це узгоджується з висновками щодо рівня гендерної чутливості програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство.

Результати опитування також вказують на те, що фахівці в різних країнах та всередині них використовують широкий спектр інструментів оцінювання ризиків, що свідчить про брак послідовності в стандартизації. Так, використовувані процедури оцінювання ризику часто є специфічними для конкретного національного чи місцевого контексту. Це викликає занепокоєння, оскільки оцінювання ризиків може відігравати центральну роль в ухваленні судових рішень (75%), розробці програм індивідуального лікування (83%) та програм ведення/нагляду для окремих осіб (87%), як заявили фахівці, які брали участь в опитуванні, проведеному Європейською конфедерацією пробації, згаданю вище. Попри це, результати опитування, проведеного в рамках цього дослідження, показали, що лише 30% програм, що взяли у ньому участь, постійно оцінюють ризики, проводячи принаймні деякі оцінки на початку, під час та в кінці програми. Ще 30% роблять це на початку та в кінці програми, тоді як 35% програм вимірюють ризики виключно на початку програми. Це показує, що більшість програм розглядають рівні ризику переважно як статичні, подібно до концептуалізації ризику в програмах для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство.

Позитивні практики

Іспанська програма контролю за особами, які скоїли статеві злочини (SOCP), проводиться у місцях позбавлення волі особам, засудженим за статеві злочини. Обнадійливим є те, що ця програма була ретельно оцінена зовнішніми експертами, і були проаналізовані її результати та різноманітні чинники ризиків для різних типів осіб, що вчинили сексуальне насильство.

Також результати опитування, проведеного для цього дослідження, вказують на те, що програми лікування осіб, засуджених за статеві злочини, базуються на загальному психоосвітньому та когнітивно-поведінковому підході, що зосереджується на управлінні ризиками та зменшенні шкоди. Це відповідає висновкам, зробленим у звіті Європейської конфедерації пробації. Основні підходи, які використовуються в лікуванні осіб, засуджених за статеві злочини, здебільшого ґрунтуються на одній або кількох із таких моделей: модель «хорошого життя» (Good Lives) та/або модель «ризик-потреба-реакція» (Risk Need Responsivity). Вони впроваджуються через індивідуальні та/або групові програми, засновані на когнітивно-поведінковій терапії. Хоча основний зміст цих програм спрямований на боротьбу з негативною імпульсивною та сексуальною поведінкою кривдників, деякі респонденти також зазначили, що ці програми спрямовані на посилення емпатії до постраждалої. Крім того, у контексті відновного правосуддя та відновних практик у лікуванні та реабілітації осіб, засуджених за статеві злочини, інноваційним є проєкт у Шотландії під назвою Thriving Survivors, що орієнтується на інтереси постраждалих осіб¹²⁴. Однак Комітет міністрів Ради Європи підкреслив, що «участь у заходах у сфері відновного правосуддя» у контексті сексуального насильства має заохочуватися лише «там, де це доступно та доречно»¹²⁵. Крім того, стаття 48 Стамбульської конвенції забороняє обов'язкові альтернативні процедури вирішення спорів, зокрема посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства щодо жінок.

124. Thriving Survivors. Інформаційні матеріали Національної служби відновного правосуддя з питань сексуальної шкоди (Restorative Justice National Service for Sexual Harm - Information). 2022 р. Thriving Survivors Ltd. Посилання: www.thrivingsurvivors.co.uk/files/ugd/b7bfff6_1c43ea7a343d4acf89f73828fdf1354c.pdf.

125. Рада Європи (2021b), цитована праця (виноски 108).

Рекомендації щодо створення та проведення програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих.

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, мають надавати пріоритет безпеці постраждалих осіб, правам людини та добробуту на всіх етапах їхньої роботи. Ці програми повинні визнавати, що сексуальне насильство щодо жінок корениться в гендерній нерівності та уявленнях про чоловічу силу та вищість, й активно кидати виклик переконанням, які виправдовують насильство чоловіків щодо жінок. Вони вкрай важливі, щоб допомогти кривдникам зрозуміти наслідки своїх дій і взяти на себе відповідальність.

Такі програми мають зосереджуватися як на чинниках, пов'язаних з минулим, як-от дисфункційна прив'язаність, досвід жорстокого поводження та соціалізації, так і на поточних чинниках, пов'язаних із сексуальним насильством (включаючи поведінкову рекондицію для подолання неналежного сексуального збудження). Крім того, програми повинні стосуватися майбутніх чинників, пов'язаних із розвитком відповідних навичок для запобігання рецидивам. Програми також повинні включати індивідуальний підхід, що будується навколо сильних сторін, збалансовуючи матеріал щодо контексту сексуального насильства та загальний кримінологічний матеріал. Важливо, щоб ці програми охоплювали поняття згоди, сексуальної автономії та особистої недоторканості. Інтеграція заходів щодо сексуального насильства в Інтернеті та поза ним також є важливою. Необхідно як проводити моніторинг і постійне оцінювання ризиків, так і визначати загальні кримінологічні ризики, а також специфічні ризики, пов'язані із сексуальним насильством. Програми повинні адаптуватися та відповідати індивідуальним потребам, враховуючи психічне здоров'я, нейрорізноманіття та інші пов'язані питання, що дозволяє фахівцям працювати з окремими особами, беручи до уваги їхні особливі потреби. Участь має бути як обов'язковою, так і добровільною. Персонал, який веде конкретну програму, має бути добре навченим, постійно підвищувати свою компетенцію та проходити регулярний контроль.

Вкрай важливою є співпраця з іншими відповідними органами, і її невід'ємним елементом є скоординовані заходи в громаді.

Програми повинні проводити регулярні оцінки своєї роботи, щоб забезпечити їхню ефективність і гнучкість. Такі оцінки мають зосереджуватися на результатах програми, причому не тільки на рецидивізмі, а й на таких аспектах, як зміни у переконаннях, мотивація до змін, підвищення емпатії тощо. Програми мають розроблятися на основі теоретичних матеріалів та результатів, що ґрунтуються на фактичних даних.

2.2. Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, вимагають спеціальних запобіжних заходів. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція), ратифікована всіма державами-членами Ради Європи, а також Російською Федерацією та Тунісом, встановлює зобов'язання щодо програм втручання та заходів щодо осіб, засуджених за сексуальне насильство, а також щодо інших відповідних правопорушень та осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності за відповідними обвинуваченнями (ст. 15 і 16). Лансаротська конвенція також вимагає від держав-учасниць створення програм превентивного втручання для осіб, які побоюються, що можуть учинити будь-яке з правопорушень, установлених вище (стаття 7).

Пунктом 1 статті 18 Лансаротської конвенції злочин сексуального насильства щодо дитини визначається як умисне заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру. Пункт 2 статті 18 також передбачає кримінальну відповідальність за заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли «використовується примус, сила чи погрози», коли особа здійснює насильство «зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину», або коли «насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації». У пояснювальній доповіді зазначено, що склади цих правопорушень мають оцінюватися з огляду на практику Європейського суду з прав людини¹²⁶. У своєму рішенні у справі «М.С. проти Болгарії» (М.С. v. Bulgaria) Суд визнав позитивне зобов'язання держав криміналізувати

126. Рада Європи. Пояснювальна доповідь до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. 2007 р. Посилання: <https://rm.coe.int/16800d3832> (див. пункт 121).

та ефективно переслідувати «будь-який статевий акт без згоди, у тому числі за відсутності фізичного опору з боку постраждалої»¹²⁷.

На додаток до статті 18, Лансаротська конвенція також вимагає криміналізації інших конкретних форм сексуального насильства щодо дітей, в тому числі, серед інших злочинів, сексуальну експлуатацію дітей у проституції¹²⁸.

Важливо відзначити, що статті 15, 16 і 17 Лансаротської конвенції встановлюють конкретні зобов'язання щодо програм втручання або заходів для роботи з кривдниками, які знаходяться під кримінальним слідством, а також осіб, засуджених за вчинення сексуального насильства щодо дітей.

Стаття 15 — Загальні принципи

1. Кожна Сторона відповідно до свого національного законодавства забезпечує ефективні програми та заходи втручання або сприяє їм для осіб, зазначених у пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції, для мінімізації та недопущення ризиків повторюваних правопорушень сексуального характеру проти дітей. Такі програми або заходи є доступними будь-коли під час кримінального переслідування, усередині та за межами в'язниці відповідно до умов, установлених національним законодавством.
2. Кожна Сторона забезпечує або підтримує відповідно до свого національного законодавства розвиток партнерства або інших форм співробітництва між компетентними органами, зокрема закладами охорони здоров'я та соціальними службами, судовими органами та іншими органами, відповідальними за супровід осіб, зазначених у пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції.
3. Кожна Сторона дає відповідно до свого національного законодавства оцінку небезпеки та можливих ризиків повторного вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, особами, зазначеними в пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції, для визначення відповідних програм або заходів.
4. Кожна Сторона відповідно до свого національного законодавства дає оцінку ефективності здійснюваних програм та вжитих заходів.

Стаття 16 — Реципієнти програм та заходів втручання

1. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства можливість доступу тим особам згідно з кримінальним судочинством стосовно будь-якого з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, до програм та заходів, зазначених у пункті 1 статті 15 цієї Конвенції, відповідно до умов, які не суперечать і не шкодять правам на захист і вимогам справедливого й безстороннього судового процесу, та, зокрема, з належним урахуванням принципу презумпції невинуватості.
2. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства можливість доступу тим особам, визнаними винними у вчиненні одного з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, до програм та заходів, зазначених у пункті 1 статті 15 цієї Конвенції.
3. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства розробку та зміну програм і заходів відповідно до потреб дітей, які вчинили статево правопорушення, зокрема до тих, вік яких менше віку, з якого настає кримінальна відповідальність, для розв'язання проблем їхньої сексуальної поведінки.

Стаття 17 — Інформація та згода

1. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства інформування зазначених у статті 16 цієї Конвенції осіб, яким було запропоновано програми та заходи втручання, про причини такої пропозиції та надання ними згоди на програму або захід з повною обізнаністю фактів.
2. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства особам, яким було запропоновано програми та заходи втручання, можливість відмовитися від них та, якщо це засуджені особи, інформування їх про можливі наслідки такої відмови.

127. Рада Європи. (2003). Європейський суд з прав людини, справа «М. С. проти Болгарії» (M. C. v Bulgaria), заява № 39272/98. Посилання: www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/M.C.v.BULGARIA_en.asp (див п. 166).

128. Наприклад, сексуальна експлуатація дітей у проституції («дитяча проституція»), а також виробництво, пропозиція, розповсюдження, придбання, володіння та свідоме отримання доступу до матеріалів сексуального насильства над дітьми («дитяча порнографія»), розбещення дітей, підкуп дітей для сексуальних цілей («грумінг»).

Крім того, стаття 7 Лансаротської конвенції містить конкретні зобов'язання щодо програм профілактичного втручання. Відповідно до цього положення, кожна сторона «забезпечує можливість доступу тим особам, які побоюються, що можуть учинити будь-яке з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, де це доречно, до програм або заходів ефективного втручання, спрямованих на оцінювання та недопущення ризику можливого скоєння правопорушень».

Так само, Директивою Європейського Союзу про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією (2011/93/ЄС) встановлюються зобов'язання для держав-учасниць інвестувати в програми превентивного втручання, спрямовані на людей, які побоюються, що можуть скоїти злочин сексуального насильства над дітьми¹²⁹. Вона також вимагає вжиття заходів для забезпечення наявності програм втручання, як у в'язницях, так і поза їхніми межами, для осіб, яких притягнуто до кримінальної відповідальності, також засуджених за вчинення сексуального насильства, щоб уникнути рецидивів¹³⁰. Спільний дослідницький центр Європейської комісії працює над тим, щоб полегшити доступ до таких програм, здійснюючи мапування та поширюючи інформацію щодо ініціатив превентивної роботи з кривдниками¹³¹.

У країнах-членах Ради Європи програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, різняться в багатьох аспектах. До таких аспектів належать тип постачальника послуг (державні установи чи НУО), рівень профілактики, на який спрямована програма (первинний, вторинний, третинний, четвертинний), її цільова група (дорослі чи діти, які вчинили статеве правопорушення) та їхні ключові методологічні характеристики (підхід, тривалість, формат). Хоча діє кілька програм первинної профілактики, цей розділ зосереджується на програмах вторинної та третинної профілактики.

Крім того, програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, менше, ніж програм для осіб, які вчинили домашнє насильство. Як показали відповіді на опитування, проведене в рамках цього дослідження, для проходження обов'язкових програм зазвичай направляють через ухвали суду (67%). Обов'язкові програми також часто відвідують в рамках заходів пробації (52%) або за направленням спеціалістів, які працюють в місцях обмеження волі (43%). Направлення правоохоронних органів та/або соціальних служб зустрічається рідше (19%). Під час опитування не було виявлено направлень службами підтримки постраждалих, службами захисту дітей або службами допомоги особам, що зловживають алкоголем і психоактивними речовинами.

Серед викликів для програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, відзначається забезпечення належної оцінки їхньої роботи. Огляд літератури, проведений для цього дослідження, показав, що хоча в більшості досліджень згадуються певні критерії оцінювання, є відмінності в тому, наскільки воно комплексне і достатнє. У наукових дослідженнях оцінювання зазвичай є кількісним і проводиться за допомогою перевірених тестів. Хоча деякі дослідження включають інші критерії, пов'язані з емоційною регуляцією та якістю життя, часто увага зосереджена виключно

Позитивні практики

Спільний дослідницький центр Європейської комісії розробив критерії класифікації, щоб провести мапування доступних програм для осіб, які вчинили сексуальне насильство над дітьми, на рівні держав-членів Європейського Союзу та проаналізувати їхню якість. Це включатиме розробку профілактичної платформи для підтримки країн-членів та інших зацікавлених сторін у реалізації цих програм.

Британська НУО Lucy Faithfull Foundation (LFF) розробила набір інструментів для запобігання сексуальному насильству щодо дітей, який може використовуватися на міжнародному рівні. Крім того, створено базу даних доступних програм для осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, у якій програми класифікуються за різними критеріями (цільова група, мова країни, рейтинг, спосіб реалізації тощо).

129. Європейський Союз. (2011 р.). Директива 2011/93/EU Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, яка замінює Рамкове рішення Ради 2004/68/JHA. Офіційний вісник Європейського Союзу. Посилання: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj> (див. пункт 22).

130. Рада Європи. (1989 р.). МПГПП Загальний коментар № 17: Стаття 24 (Права дитини), затверджено на 35-му засіданні Комітету з прав людини. Посилання: www.refworld.org/pdfid/45139b464.pdf.

131. Ді Джоя, Р., Беслей, Л. *Ініціативи превентивної роботи з особами, які шукають допомогу, та кривдниками у сфері сексуального насильства над дітьми та експлуатації дітей*. 2023 р. [Di Gioia, R. & Beslay, L. (2023). Help seeker and Perpetrator Prevention Initiatives - Child Sexual Abuse and Exploitation]. Спільний дослідницький центр Європейської комісії. Посилання: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/600662>; Ді Джоя, Р., Беслей, Л. *Боротьба з сексуальним насильством над дітьми: загальні принципи запобігання злочинності*. 2018 р. [Di Gioia, R. & Beslay, L. (2018). Fighting child sexual abuse: prevention policies for offenders]. Спільний дослідницький центр Європейської комісії. Посилання: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/48791>; Ді Джоя, Р. та інші (2022), цитована праця (виноска 112).

на рецидиві як ключовому показнику або рівні задоволеності програмою серед користувачів як гарантії якості. Результати опитування постачальників програм показали, що більшість програм не оцінюють результати своєї роботи (57%), а ті програми, які це роблять, базують свою оцінку на задоволенні програмою або на анкетах самооцінки, заповнених користувачами. Вони також можуть базуватися на оцінках результатів, досягнутих користувачами, зроблених фахівцями. Ще одним ключовим викликом, як показали відповіді на опитування, є брак науково обґрунтованих програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство (62%). Важливо зазначити, що для багатьох програм результати часто оцінюються за відсотком осіб, які пройшли програму до кінця, а не за зміною поведінки та ставлення. Як і іншим профілактичним втручанням, цим програмам важко оцінити наслідки для здоров'я та добробуту. Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, пропонуються як державними установами, так і НУО. Визначити рівень підготовки та компетенції персоналу в цій галузі важко, оскільки програми досить різноманітні, а наявні дослідження, визначені в огляді літератури та наукових публікацій, не містять цієї інформації.

Однак, як повідомили у 43% програмах, опитаних для цілей цього дослідження, однією з ключових та найголовніших проблем, з якими стикаються ці програми, є нестача підготовленого персоналу. Більшість опитаних організацій заявили, що вони забезпечують для своїх співробітників навчання без відриву від роботи (95%), що організовуються командні заняття та що персонал контролюється (90%).

Ще однією ключовою проблемою є використання програмами для осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, інструментів оцінювання ризиків. У науковій літературі часто бракує конкретної інформації щодо таких інструментів, як і щодо періодичності їхнього використання. Також немає конкретних деталей щодо потенційних відмінностей між оцінюванням ризиків, пов'язаних із кривдниками чоловічої та жіночої статі. Результати опитування в цьому дослідженні свідчать, що майже всі організації, які проводять програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, використовують інструменти оцінювання ризику (95%), хоча типи інструментів різняться в різних програмах. З них лише половина оцінює ризик виключно перед початком роботи з кривдником (48%), що вказує на недоліки в динамічній оцінці ризику з часом. Інша половина досліджених програм оцінює ризик або на початку та в кінці (24%), або, що більш багатообіцяюче, на трьох етапах: на початку, під час і після завершення програми (29%).

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, здійснюють різні види втручання залежно від того, чи розроблені вони для вторинної, чи для третинної профілактики. Цільова група програм вторинної профілактики включає осіб, які побоюються, що можуть вчинити сексуальне насильство щодо дітей, або осіб, щодо яких відкрито кримінальне провадження про сексуальне насильство щодо итини/дітей. Вибір цільової групи залежить від чинної нормативно-правової бази та політичних рамок. Результати огляду наукової літератури та опитування, проведеного в рамках цього дослідження, показують, що програми вторинної профілактики — це переважно програми самозвернення, а саме вебсайти, де люди можуть самостійно заповнювати онлайн-модулі¹³². Ці програми зазвичай анонімні, а деякі включають опцію форуму, яка забезпечує простір, де учасники можуть взаємодіяти. Інші програми вторинної профілактики пропонують телефони довіри, деякі з яких пропонують додаткові послуги, зокрема матеріали для самопомоги, а також індивідуальні та/або групові сесії після першого контакту.

Програми третинної профілактики працюють з особами, які вже були засуджені за кримінальні злочини. Ці програми включають заходи втручання як у місцях позбавлення волі, так і в громаді у форматі індивідуальних та/або групових занять. Здебільшого вони пропонують індивідуальну роботу (42,4%), тоді як інші поєднують групові та індивідуальні заняття (27%). Деякі ж програми передбачають лише групові заняття (24%). Невелике коло програм також організовує групові зустрічі нетерапевтичного характеру, використовуючи, наприклад, модель «Кола підтримки та підзвітності» (3%). Що цікаво, одна програма третинної профілактики реалізується онлайн, а дві інші складаються з онлайн-додатків, які використовуються для моніторингу електронних пристроїв осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, зокрема у зв'язку зі злочинами сексуального насильства щодо дітей та експлуатації дітей.

Тривалість цих програм коливається від кількох тижнів до необмеженої. Однак слід зазначити, що респондентами опитування не завжди надавалася інформація про тривалість програми, що створює певні обмеження в контексті цього дослідження.

132. Конкретні приклади онлайн-модулів: Програма ReDirection (www.mielenterveystalo.fi/en/self-help/redirection-self-help-program-stop-using-csam); Troubled-desire (<https://troubled-desire.com/en/>); Project Bridge (www.iterapi.se/sites/bridge/#).

Щодо матеріалів чи моделі, яка використовується, переважна більшість програм вторинного та третинного ступеня базується на когнітивно-поведінковій терапії або її поєднанні з іншими терапевтичними підходами. Найчастіше застосовуються підхід «ризик-потреба-реакція» (Risk Needs Responsivity) та модель «хорошого життя» (Good Lives).

Результати опитування, проведеного для цього дослідження, показують, що більшість програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, працюють як з дорослими чоловіками, так і з жінками (95%), а чверть — лише з дорослими чоловіками (24%). Однак відмінностей в інструментах оцінювання ризику для дорослих чоловіків і жінок не відзначено. Згідно з результатами опитування, більше половини співробітників програм для роботи з особами, що вчинили сексуальне насильство щодо дітей, заявили, що у своїх заходах втручання не дотримуються гендерно чутливого підходу (52%).

До потреб осіб із важкими психічними розладами пристосована дуже невелика кількість програм (менше ніж 5%). Крім того, кілька програм, фахівці яких відповіли на опитування, є загальними програмами для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, що також приймають осіб, які вчинили статеві злочини щодо дітей, однак не уточнюючи, чи адаптувався підхід до віку постраждалої особи. Крім того, іноді незрозуміло, чи програми, які охоплюють як вторинну, так і третинну профілактику, проводять заняття, на яких присутні як особи, які ще не вчиняли злочинів, так і ті, хто вже був засуджений. Дослідження показують гостру потребу реалізувати окремі підходи для кожної з цих груп через шкідливий вплив, який він може мати на тих, хто ще не вчиняв правопорушень. Ця остання група матиме більше користі від посиленої уваги до цілей, пов'язаних із покращенням їхнього загального добробуту, тоді як ті, хто вже вчинив злочини, можуть потребувати більш інтенсивного лікування. У дослідженні підкреслюється, що, наприклад, у німецькому профілактичному проєкті Dunkelfeld у програмі профілактики та лікування для осіб, які ризикують вчинити сексуальне насильство щодо дітей «ті, хто вчинив правопорушення, і ті, хто не їх не вчиняв, реагували на лікування по-різному; ефект лікування всередині групи був найбільш вираженим для тих, хто вже мав судимість, а після лікування тих, хто не мав історії правопорушень, суттєвих змін не відзначено»¹³³. Крім того, було зазначено, що проєкт Dunkelfeld вніс певні корективи для усунення негативних наслідків поєднання в одній групі осіб, які до того споживали матеріали сексуального насильства щодо дітей, та осіб, які цього ніколи не робили»¹³⁴.

Позитивні практики

У Швеції у в'язницях та закладах догляду за засудженими без обмеження волі реалізується програма «Стосунки та співіснування» (ROS). Вона спрямована на підвищення здатності кривдників відчувати емпатію та їхнє розуміння того, як справлятися з емоціями та стосунками. У межах програми проводяться індивідуальні, так і групові заняття. Також є дружня до дітей версія програми ROS, призначена для дітей і молодих людей, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку.

«Кола підтримки та підзвітності» (CoSA) започатковано в Канаді в середині 1990-х років як проєкт інтеграції в суспільство для засуджених за статеві злочини чоловіків, що становлять середній та високий ризик. З того часу ця модель пройшла численні оцінювання по всьому світу і наразі реалізується в більш ніж десяти країнах. Європейський Союз розглядає її як перспективну практику. Хоча модель CoSA була розроблена як програма втручання третинного рівня, її частіше вважають четвертинною.

133. Стівенс С., Ельчук Д., Девідсон М., Вільямс С. Огляд програм запобігання скоєнню сексуального насильства в дитинстві. 2022 р. [Stephens, S., Elchuk, D., Davidson, M., & Williams, S. (2022). A Review of Childhood Sexual Abuse Perpetration Prevention Programs]. *Новітні психіатричні дослідження (Current Psychiatry Reports)*, 24(11), с. 679–685. <https://doi.org/10.1007/s11920-022-01375-8>.

134. Там само.

Рекомендації щодо створення та проведення програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей.

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, повинні надавати пріоритет правам і добробуту дітей і зосереджуватися на підході, що ґрунтується на повазі до прав людини. Ці програми мають бути адаптовані до потреб кривдників різних профілів та їхніх стосунків із постраждалими.

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, повинні надавати пріоритет правам і добробуту дітей і зосереджуватися на підході, що ґрунтується на повазі до прав людини. Ці програми мають бути адаптовані до потреб кривдників різних профілів та їхніх стосунків із постраждалими.

Такі програми повинні концептуалізувати ризик як динамічний, який слід оцінювати та яким слід керувати протягом усього строку реалізації програми. Необхідно визначити різні ризики для різних типів кривдників, а інструменти оцінки ризиків мають бути адаптовані для врахування цих відмінностей¹³⁵. Вирішальними чинниками, які слід враховувати при оцінці ризиків, є такі аспекти, як стать, вік кривдника, вид правопорушення та тип стосунків з постраждалою дитиною.

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, мають бути включені в комплексний підхід із залученням усіх зацікавлених сторін.

Ці програми також мають враховувати гендерні та вікові особливості та ставити перед собою мету змінити соціальні норми, пов'язані зі статтю та віком у контексті сексуального насильства щодо дітей. Наприклад, ці програми мають боротися з негативними уявленнями про дітей (наприклад, як осіб, які не можуть нічого вирішувати та не мають прав) і того, як гендерні стереотипи впливають на ризики зіткнутися з сексуальним насильством для хлопчиків і дівчаток. Програми також мають застосовувати міжсекційний підхід (наприклад, враховувати наявність інвалідності). Проведення цих програм має здійснюватися навченим і компетентним персоналом, обізнаним з питань сексуального насильства щодо дітей та здатним реалізувати індивідуальні заходи втручання.

Програми повинні оцінювати їхню роботу послідовним чином і включати лонгitudний моніторинг (Примітка: під словом «лонгitudний» мається на увазі метод досліджень, коли учасників чи проблему вивчають/досліджують протягом тривалого часу). До оцінювання повинні бути включені й інші аспекти, окрім рецидивів, як-от, зокрема, якість життя, процеси мислення та емпатія до постраждалої дитини. І нарешті, усюди, де це можливо, слід збирати відгуки від користувачів програми, членів родини чи постраждалих дітей. Програми також мають бути побудовані на досягненні результатів, підкріплених теоретичними і фактичними даними.

2.3. Програми для роботи з дітьми та молоддю, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку

Коли сексуальне насильство щодо дітей вчиняється іншими дітьми, необхідно вжити додаткових заходів безпеки при розробці програм втручання з урахуванням їхнього віку та потреб. Пункт 3 статті 16 Лансаротської конвенції вимагає від сторін «забезпечити відповідно до свого національного законодавства розробку та зміну програм і заходів відповідно до потреб дітей, які вчинили статеве правопорушення, зокрема до тих, вік яких менше віку, з якого настає кримінальна відповідальність, для розв'язання проблем їхньої сексуальної поведінки».

135. Див. також рекомендації Спільного дослідницького центру Європейської комісії — Ді Джоя, Р., Беслей, Л. (2018), цитована праця (виноска 131).

Шкідлива сексуальна поведінка

Надійні дослідження питання фактичної поширеності шкідливої сексуальної поведінки серед дітей і молоді обмежені. Однак у дослідженні Керівного комітету Ради Європи з прав дитини (CDENF) та його Робочої групи з реагування на насильство щодо дітей (CDENF-GT-VAE) припускається, що приблизно від чверті до третини всіх випадків сексуального насильства є вчинені дітьми віком до 18 років¹³⁶. У ньому пояснюється, що шкідлива сексуальна поведінка «охоплює широкий спектр поведінки», яку демонструють діти і яка є «невідповідною з точки зору розвитку, може завдати шкоди ним самим або іншим та/або становити жорстоке поводження з іншою дитиною, підлітком чи дорослим». У ньому також уточнюється, що термін «шкідлива сексуальна поведінка» не обмежується незаконними діями та «охоплює можливість того, що шкода, заподіяна сексуальною поведінкою дитини, може впливати як на саму дитину, так і на тих, на кого спрямована така поведінка»¹³⁷.

Статеві кримінальні правопорушення, вчинені дітьми та молоддю, або шкідлива сексуальна поведінка дітей та молоді¹³⁸ відрізняються від злочинів, вчинених дорослими¹³⁹. Дослідження показують, що значна кількість дітей, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку, також мають проблеми з навчанням або пережили травму, включаючи попереднє (сексуальне) насильство чи недогляд, а також інші емоційні, поведінкові труднощі та труднощі, пов'язані з однолітками¹⁴⁰. Однак важливо зазначити, що більшість дітей і молодих людей, які проявляють шкідливу сексуальну поведінку, не вчиняють сексуального насильства, будучи дорослими¹⁴¹. Нещодавні дослідження показали, що сексуальне насильство щодо брата або сестри є однією з найпоширеніших форм шкідливої сексуальної поведінки серед дітей та молоді, багато з яких часто самі зазнавали жорстокого поводження¹⁴². Крім того, для більшості дітей їхня сексуальна поведінка може бути відображенням не індивідуальної патології, а насильницьких за своєю природою культурних норм¹⁴³. Тому важливо визнати, що значну роль у випадках, коли діти проявляють шкідливу сексуальну поведінку, можуть відігравати контекст і попередній досвід жорстокого поводження.

З точки зору стратегій та підходів втручання до дітей і молоді, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку, ставляться інакше, ніж до дорослих кривдників. Найбільш прийнятною основою для розуміння шкідливої сексуальної поведінки серед дітей та молоді є розгляд такої поведінки в рамках спектру сексуальної активності¹⁴⁴. Хоча стверджується, що сексуальна та сексуалізована поведінка є нормальною частиною розвитку дитини¹⁴⁵, занепокоєння викликають випадки, коли вона досягає порогу сексуального насильства та жорстокого поводження (кінець спектру). Така поведінка також може бути шкідливою для розвитку тих дітей, які її демонструють, навіть якщо вона залишається нижче порогу насильства щодо інших. Описану вище структуру спектру сексуальної активності можна застосувати до всіх чотирьох рівнів профілактики (первинної, вторинної, третинної та четвертинної профілактики), а також можна застосувати соціоекологічний підхід — всеохоплюючий підхід для різних рівнів втручання, зокрема індивідуального, стосункового та громадського. Ця модель враховує комплексну взаємодію між індивідуальними чинниками, чинниками стосунків, громади та суспільства, даючи змогу зрозуміти діапазон чинників, які збільшують або зменшують ризик злочину. Як приклад можна навести Британський інструмент «світлофор Брука» (Brook Trafficking Light Tool), який можна

136. Гакетт, С. Сексуальне насильство та шкідлива сексуальна поведінка дітей: особливості, причини, наслідки та реагування. 2020 р. [Hackett, S. (2020). Sexual violence and harmful sexual behaviour displayed by children: Nature, causes, consequences and responses]. Рада Європи. Посилання: <https://rm.coe.int/09000016809eb593>.

137. Там само.

138. Національний інститут здоров'я і досконалості допомоги (NICE). Шкідлива сексуальна поведінка серед дітей та молоді (Harmful sexual behaviour among children and young people). 2016 р. NICE. Посилання: www.nice.org.uk/guidance/NG55.

139. Національне товариство з питань запобігання жорстокому поводженню з дітьми (NSPCC). Шкідлива сексуальна поведінка: зведена статистика. (Harmful sexual behaviour: statistics briefing). 2021 р. NSPCC. Посилання: <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/statistics-briefings/harmful-sexual-behaviour-hsb>.

140. Національне товариство з питань запобігання жорстокому поводженню з дітьми (2021), цитована праця (виноска 139).

141. Національне товариство з питань запобігання жорстокому поводженню з дітьми (2021), цитована праця (виноска 139).

142. Кінг-Хілл С., МакКартан К. Ф., Гілсманн А. Розуміння та реагування на сексуальне насильство між братом і сестрою. 2023 р. [King-Hill, S., McCartan, K. F., & Gilsman, A. (2023). *Understanding and Responding to Sibling Sexual Abuse*]. Palgrave MacMillan.

143. Гакетт, С. (2020), цитована праця (виноска 136).

144. Гакетт, С. «Діти та молоді, що демонструють шкідливу сексуальну поведінку» у Бартер, К., Беррідж, Д. (ред.) Діти поводяться погано? Насильство з боку однолітків між дітьми та молоддю. 2010 р. [Hackett, S. (2010). Children and young people with harmful sexual behaviours. In Barter, C. and Berridge, D. (eds.) *Children Behaving Badly? Peer Violence between Children and Young People*]. Wiley-Blackwell.

145. Національне товариство з питань запобігання жорстокому поводженню з дітьми (NSPCC). Шкідлива сексуальна поведінка (Harmful sexual behaviour). 2023 р. NSPCC. Посилання: <https://learning.nspcc.org.uk/child-abuse-and-neglect/harmful-sexual-behaviour>.

використовувати не лише як ініціативу вторинної профілактики, щоб попередити шкідливу сексуальну поведінку, але й для третинної профілактики¹⁴⁶. Іншим прикладом є контекстний захист, який включає роботу з молодими людьми та їхніми сім'ями та громадами, спрямовану на те, щоб реагувати на випадки сексуального насильства та зменшити ймовірність рецидиву¹⁴⁷. Заходи контекстного захисту реалізуються в рамках третинної та четвертинної профілактики та застосовують соціоекологічний підхід.

Подібно до програм для дорослих, більшість програм лікування дітей та молоді, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку, є психолого-освітніми та когнітивно-поведінковими¹⁴⁸. Огляд наукової літератури, проведений в рамках цього дослідження, виявив дуже мало інформації щодо оцінювання ризиків для неповнолітніх, що може бути пов'язано з тим, що й досі тривають суперечки щодо того, як саме проводити належне оцінювання ризику для молоді. Програми для молоді, яка демонструє шкідливу сексуальну поведінку, часто охоплюють великий віковий діапазон. Інколи в наукових публікаціях надається інформація про цільові підходи на основі віку, але вона часто обмежена та не заглиблюється у питання. Лише одна програма, яка брала участь в опитуванні, проведеному для цього дослідження, побіжно згадувала гендерно чутливі підходи до дівчат. Крім того, інформація про міжвідомчу співпрацю, яка має бути ключовим пріоритетом, обмежена. Як і в програмах, орієнтованих на дорослих, спостерігається плутанина щодо критеріїв оцінювання, які слід застосовувати, а молодий вік учасників програми ще більше ускладнює проблему.

Також є і позитивні приклади програм і підходів для дітей, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку. До них відноситься британська програма «Перегорни сторінку» (Turn the Page)¹⁴⁹, в рамках якої розроблено комплексну мультисистемну терапію для дітей, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку¹⁵⁰. Працюючи зі шкідливою сексуальною поведінкою, програма «Перегорни сторінку» не лише охоплює програми превентивної роботи з дитиною, яка вчинила шкоду, але також включає

Позитивні практики

Підходи, засновані на стійкості, і модель «хорошого життя» (Good Lives) регулярно рекомендуються як позитивні практики та застосовуються в різних країнах. Їх також рекомендує Робоча група Ради Європи з реагування на випадки насильства над дітьми (CDENF-GT-VAE).

Основні елементи підходу на основі стійкості включають:

- ▶ розбудову сприятливих стосунків для молодих людей принаймні з одним ключовим дорослим у їхньому житті, який не поводить з ними жорстоко;
- ▶ допомога молодим людям будувати позитивні та взаємні стосунки з однолітками;
- ▶ заохочення успішності в школі та навчальних досягнень;
- ▶ плекання талантів та інтересів молоді;
- ▶ підвищення стійкості сім'ї, пропонуючи основним опікунам безпечну людину, якій вони можуть довіряти;
- ▶ заохочення участі в громадській діяльності та забезпечення того, щоб планування здійснювалося в інтересах молоді та сімей; і
- ▶ надання молодим людям можливості ставити та досягати цілей та амбіцій, спрямованих на благо суспільства.

Так само модель «хорошого життя» також дотримується підходу, що будується навколо сильних сторін. Згідно з цією моделлю концепція психологічного добробуту є центральною для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, визначаючи форму та зміст заходів реабілітації та особливості управління ризиками.

146. Кінг-Гілл С., Гілсенан А., МакКартан К. Професійні відповіді на проблему сексуального насильства між братом і сестрою. 2023 р. [King-Hill, S., Gilsenan, A., & McCartan, K. (2023). Professional responses to sibling sexual abuse]. *Журнал сексуальної агресії (Journal of Sexual Aggression)*, 29(3), с. 1–15. <https://doi.org/10.1080/13552600.2023.2241482>.

147. Фірмін, К. Контекстний захист. 2020 р. [Firmin, C. (2020). *Contextual Safeguarding*]. Інспекція пробації Його Величності. Посилання: www.justiceinspectors.gov.uk/hmipro-bation/wp-content/uploads/sites/5/2020/11/Academic-Insights-Contextual-Safeguarding-CF-Nov-20-for-design.pdf.

148. Національний інститут здоров'я і досконалості допомоги (2016), цитована праця (виноска 138).

149. Національне товариство з питань запобігання жорстокому поводженню з дітьми (NSPCC). Остаточний звіт про оцінку «Перегорни сторінку» — програма лікування із застосуванням розробленої процедури». 2018 р. [National Society for the Prevention of Cruelty to Children. (2018). Turn the Page manualised treatment programme: final evaluation report]. NSPCC. Посилання: <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/2017/turn-the-page-final-evaluation>.

150. Гакетт, С., Голмс, Д., Браніган, П. Рамкова основа щодо шкідливої сексуальної поведінки: заснована на фактичних даних схема роботи з дітьми та молоддю, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку. 2016 р. [Hackett, S., Holmes, D., & Branigan, P. (2016). *Harmful sexual behaviour framework: An evidence-informed operational framework for children and young people displaying harmful sexual behaviours*]. NSPCC. Посилання: <https://durham-repository.worktribe.com/output/1606288>; Партнерство психічного здоров'я Avon and Wiltshire Національної служби охорони здоров'я Великої Британії. Служба Be Safe. 2023 р. AWP. Посилання: www.awp.nhs.uk/camhs/camhs-services/HSB-services/be-safe.

профілактику, спрямовану на її родину та ширші групи однолітків¹⁵¹. Це особливо актуально в контексті внутрішньосімейного сексуального насильства, для якого було розроблено інструмент мапування, щоб допомогти фахівцям зрозуміти, як покращити програми лікування¹⁵². Іншим багатообіцяючим прикладом є система «прапорців» Sensoa в Бельгії, розроблена фламандським експертним центром сексуального здоров'я Sensoa. Цей інструмент створено для оцінювання ризикованої сексуальної поведінки серед дітей і молоді та реагування на неї. Він схожий на систему «Світлофор Брука», розроблену Національним товариством із запобігання жорсткому поводженню з дітьми (NSPCC) у Великій Британії. Крім того, варто звернути увагу на приклади, наведені у вставці¹⁵³.

Що стосується четвертинної профілактики для молодих людей, засуджених за статеві злочини (тобто постійне зменшення шкоди, утримання від правопорушень та інтеграція в громаду), то це нова та недостатньо розвинена сфера¹⁵⁴. Ця сфера є дещо дискусійною, спочатку ця сфера розглядалася як суто третинна. Прикладом суто четвертинних програм може бути служба підтримки молоді в рамках моделі «Кола підтримки та підзвітності» (Circles of Support and Accountability), яка здебільшого бере на себе роль наставництва, створення позитивних прикладів для наслідування та підтримки засудженої молоді у Великій Британії¹⁵⁵.

Рекомендації щодо програм, що працюють з дітьми та молоддю, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку

Програми, розроблені для дітей, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку, повинні бути адаптовані до віку, стадії та можливостей розвитку дитини. Вкрай важливо враховувати соціальний контекст та особливості розвитку дитини, а також потенційні наслідки її поведінки та дій. Такі програми повинні запровадити ефективне оцінювання та виробити канали направлення, щоб гарантувати, що дитина отримує втручання, що відповідає саме її потребам. Крім того, необхідно зосереджуватися на залученні користувачів послуг, забезпечуючи, щоб програми відповідали меті та були доступними, а також щоб вони відповідали потребам таких користувачів. Це завдання є особливо складним під час роботи з дітьми, які потребують додаткових захисних заходів, у чому може допомогти розгляд позитивних практик у цій сфері. Реалізація цих програм має здійснюватися навченим і компетентним персоналом. Вони мають ґрунтуватися на моделі профілактичного втручання та лікування з урахуванням конкретних обставин відповідної особи, яка використовує підхід, що будується навколо сильних сторін або стійкості (тобто на основі наявних сильних сторін у поведінці або діях людини, щоб допомогти їй змінити свою шкідливу сексуальну поведінку).

Програми мають перестати зосереджувати усю свою увагу на окремій молодій людині й звернути погляд на поведінкові чинники, які виникають на рівні сім'ї, однолітків, школи та громади, частиною якої є відповідна молода людина¹⁵⁶. Необхідно застосовувати підходи з урахуванням травматичних обставин, спрямовані на виявлення та реагування на минулі травми в житті дітей, які відвідують програми. Також програми повинні усвідомлювати важливість системи сім'ї та груп однолітків. Дуже важливо розглянути роль порнографії в насильстві, а також питаннях раціоналізації зловживань і закріпленні шкідливої сексуальної поведінки, ставлячись до шкідливої сексуальної поведінки в Інтернеті та офлайн з однаковою увагою.

151. Фірмін, К. (2020), цитована праця (виноска 147).

152. Кінг-Гілл, С., і Гілсенан, А. Інструмент мапування сексуальної поведінки братів і сестер. 2023 р. [King-Hill, S., & Gilsenan, A. (2023). *Sibling Sexual Behaviour Mapping Tool*] Бірмінгемський університет. Посилання: www.birming-ham.ac.uk/schools/social-policy/departments/health-services-management-centre/research/projects/2022/sibling-sexual-be-haviour-mapping/index.aspx.

153. Гакетт, С. Сексуальне насильство та шкідлива сексуальна поведінка дітей: особливості, причини, наслідки та реагування. 2020 р. [Hackett, S. (2020). *Sexual violence and harmful sexual behaviour displayed by children: Nature, causes, consequences and responses*]. Посилання: <https://rm.coe.int/cdenf-gt-vae-2020-04-hackett-harmful-sexual-behaviour-final/16809eb593>.

154. МакКартан К., Кемшалл Г. Впровадження четвертинної профілактики: розуміння повного спектру практик охорони здоров'я для запобігання сексуальному насильству. 2023 р. [McCartan, K., & Kemshall, H. (2023). Incorporating quaternary prevention: Understanding the full scope of public health practices in sexual abuse prevention]. *Міжнародний журнал терапії для злочинців і порівняльної кримінології (International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology)*, 67(2-3), с. 224–246. <https://doi.org/10.1177/0306624X211049204>.

155. Circles South West. Служба для молоді. 2023 р. CSW. Посилання: <https://circles-southwest.org.uk/services/young-peoples-services/>.

156. Гакетт, С. (2020), цитована праця (виноска 153).

2.4. Контрольні списки для програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство

Контрольні списки для програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, розроблені для того, щоб надавати рекомендації державним та самоврядним інституціям, органам державної влади, урядам, міжнародним організаціям і постачальникам таких програм. У них об'єднані висновки зі звітів про базову оцінку GREVIO, документів Ради Європи та досліджень наявних програм у Європі (див. розділи 2.1–2.3).

Ці вказівки застосовуються до програм для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, що діють у місцях обмеження волі, в рамках програм пробації або в громадах. Вони поділяються на три основні розділи: 1) програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, зокрема щодо жінок; 2) програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей; 3) програми для дітей та молоді, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку.

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дорослих, зокрема щодо жінок, повинні:

- ▶ завжди надавати пріоритет безпеці, конфіденційності, правам людини та добробуту постраждалих осіб;
- ▶ діяти з розумінням того, що сексуальне насильство щодо жінок корениться в гендерній нерівності, і кидати виклик переконанням, які виправдовують насильство чоловіків щодо жінок;
- ▶ заохочувати кривдників розуміти наслідки своїх дій і брати на себе відповідальність;
- ▶ зосередитися на чинниках минулого (дисфункційна прив'язаність, досвід сексуального/фізичного/емоційного/психологічного насильства, особливості соціалізації), теперішнього (чинники, пов'язані з тим, що особа продовжує здійснювати статеві правопорушення) і майбутнього (розвиток навичок запобігання рецидивам);
- ▶ розглядати поняття згоди, сексуальної автономії та особистої недоторканності;
- ▶ включати індивідуальний підхід, що будується навколо сильних сторін, збалансовуючи матеріал щодо контексту сексуального насильства та загальний кримінологічний матеріал;
- ▶ інтегрувати оцінку (врахування) як онлайн, так і офлайн проявів сексуального насильства;
- ▶ постійно проводити оцінювання ризиків з метою визначення як загальних ризиків рецидиву, так і специфічних ризиків, пов'язаних із сексуальним насильством;
- ▶ адаптуватися та відповідати індивідуальним потребам, щоб працювати з людиною на рівні її розуміння, тобто брати до уваги психічне здоров'я, нейрорізноманіття та інші пов'язані питання;
- ▶ надаватися як на обов'язковій, так і добровільній основі;
- ▶ мати персонал, навчений для реалізації конкретної програми, який постійно вдосконалює свої компетенції та проходить регулярний контроль;
- ▶ працювати в партнерстві з іншими відповідними установами;
- ▶ проводити регулярне оцінювання своєї роботи, у тому числі на основі критеріїв оцінювання, що зосереджуються не тільки на рецидиві, а й на змінах у переконаннях, мотивації до змін, підвищенні емпатії.

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей, повинні:

- ▶ надавати пріоритет правам і добробуту дітей, безпеці та конфіденційності;
- ▶ адаптуватися до різних типів профілів кривдників;
- ▶ постійно проводити оцінювання ризиків за допомогою інструментів, адаптованих до різних профілів кривдників;
- ▶ дотримуватися соціоекологічної моделі у своєму підході та враховувати гендерні особливості¹⁵⁷;
- ▶ вестися навченим і компетентним персоналом;
- ▶ послідовно оцінювати свою роботу, у тому числі через лонгітюдний моніторинг. В оцінювання мають бути включені такі аспекти, як рецидив, якість життя та емпатія. Зворотний зв'язок слід збирати й від інших відповідних учасників (наприклад, членів сім'ї або, якщо це можливо, постраждалих дітей).

Програми для роботи з дітьми та молоддю, які демонструють шкідливу поведінку, повинні:

- ▶ орієнтуватися на вік, стадію та можливості розвитку дитини;
- ▶ враховувати соціальний контекст та особливості розвитку дитини, а також наслідки, які це могло мати на її поведінку та дії;
- ▶ розробити ефективне оцінювання та канали направлення, щоб дитина могла отримати найкращу допомогу, адаптовану до її потреб;
- ▶ проводитися навченим, компетентним персоналом;
- ▶ враховувати стать та вік;
- ▶ ґрунтуватися на моделі лікування з урахуванням конкретних обставин відповідної особи, що будується навколо стійкості або сильних сторін;
- ▶ базуватися на залученні користувачів послуг, забезпечуючи, щоб програми відповідали поставленій меті, були доступними та легкими для використання користувачами послуг. У роботі з дітьми слід більше враховувати передовий досвід у цій сфері;
- ▶ враховувати в роботі травми, докладаючи зусиль, щоб ідентифікувати та реагувати на минулі травми серед користувачів послуг;
- ▶ усвідомлювати важливість системи сім'ї та груп однолітків, завжди враховуючи їх у своїй діяльності;
- ▶ розглядати роль порнографії в насильстві, а також питання раціоналізації зловживань і закріпленні шкідливої сексуальної поведінки, ставлячись до шкідливої сексуальної поведінки в Інтернеті та офлайн з однаковою увагою.

157. Ця модель враховує комплексну взаємодію між індивідуальними чинниками, чинниками стосунків, громади та суспільства, даючи змогу зрозуміти діапазон чинників, які збільшують ймовірність насильства або захищають людей від переживання чи вчинення насильства на кожному із зазначених вище рівнів.

Висновки

Програми превентивного втручання та лікування для осіб, які вчинили домашнє та сексуальне насильство, сприяють запобіганню та боротьбі з насильством щодо жінок і домашнім насильством. Порівняльний огляд, наведений у цьому дослідженні, пояснює тип і характер таких програм, визначає перспективні практики та пропонує дієві рекомендації у формі контрольних списків для подальшого використання. Ним заповнюється прогалина, визначена в Дублінській декларації, і він є важливим внеском у досягнення ґрунтовнішої імплементації важливих стандартів Стамбульської конвенції.

З цією метою дослідження демонструє, що програми для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, необхідно впроваджувати на засадах, що охоплюють широку доступність, численні механізми перенаправлення та ефективну міжвідомчу взаємодію і співпрацю, а також забезпечувати достатніми ресурсами. Програми повинні реалізувати компетентний, спеціалізований персонал в умовах, які сприяють притягненню кривдників до відповідальності, водночас максимально підвищуючи ймовірність того, що вони (кривдники) пройдуть програму. Першочергове значення в усіх заходах в рамках програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, має безпека постраждалих осіб. Відповідні програми повинні забезпечувати співпрацю зі службами зв'язку з партнерами/партнерками. Така співпраця має передбачати своєчасне інформування жінок і дівчат про програму та забезпечувати, щоб враховувалися їхні потреби і побоювання. Регулярне оцінювання відповідних ризиків і управління ними повинні здійснюватися протягом усього строку реалізації програми. Крім того, програми мають боротися з першопричинами насильства, враховувати гендерні особливості та заохочувати кривдників брати на себе відповідальність за свої акти насильства.

Програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, охоплюють широке коло кривдників — як дорослих, так і молодь і дітей, які вчиняють насильство щодо різних постраждалих (як дорослих, так і дітей, як у контексті домашнього насильства, так і поза ним). Ці програми мають бути спеціально розроблені для конкретної групи населення, на яку вони спрямовані, і повинні регулярно проводити оцінювання ризику. Також усі програми для роботи з особами, які вчинили сексуальне насильство, повинні надавати пріоритет безпеці, правам людини та добробуту постраждалих осіб на всіх етапах і заохочувати кривдників розуміти та брати на себе відповідальність за наслідки своїх дій.

Посилання

Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (BMFSFJ). *Arbeit mit Tätern in Fällen häuslicher Gewalt: Standard der Bundesarbeitsgemeinschaft Täterarbeit Häusliche Gewalt e.V.* 2021 р. BMFSFJ. Посилання: www.bmfsfj.de/bmfsfj/service/publikationen/arbeit-mit-taetern-in-faellen-haesuslicher-gewalt-80734.

Circles South West. Служба для молоді. 2023 р. CSW. Посилання: [https://circles-southwest.org.uk/services/young-peoples-services/Drive Partnership](https://circles-southwest.org.uk/services/young-peoples-services/Drive%20Partnership). (Без дати). *Проект Drive*.

Посилання: <https://drivepartnership.org.uk/about-us/the-drive-project/>.

Human Rights Watch. *Непоправна шкода внесення дітей до реєстрів осіб, що вчинили статеві злочини, у США (The Irreparable Harm of Placing Children on Sex Offender Registries in the US)*. 2013 р. HRW. Посилання: www.hrw.org/report/2013/05/01/raised-registry/irreparable-harm-placing-children-sex-offender-registries-us

Iterapi. (Без дати). *Проект Bridge*. Посилання: www.iterapi.se/sites/bridge/#.

Mielenterveystalo (без дати). *ReDirection — програма самопомоги для припинення споживання матеріалів, що містять сексуальне насильство над дітьми*.

Посилання: <https://www.mielenterveystalo.fi/en/self-help/redirection-self-help-program-stop-using-csam>

Relive Relazioni Libere dalle Violenze (без дати). *Linee guida nazionali dei programmi di trattamento per uomini autori di violenza contro le donne nelle relazioni affettive*. Relive.

Посилання: www.associazionerelive.it/joomla/images/LineeGuidaRelivea.pdf

Thriving Survivors. *Інформаційні матеріали Національної служби відновного правосуддя з питань сексуальної шкоди (Restorative Justice National Service for Sexual harm - Information)*. 2022 р. Thriving Survivors Ltd.

Посилання: www.thrivingsurvivors.co.uk/files/ugd/b7bff6_1c43ea7a343d4acf89f73828fdf1354c.pdf.

Troubled-desire (без дати). *Програма Troubled-desire*. Посилання: https://troubled-desire.com/en/WWP_EN_Paper_on_Collaboration_Between_DVPP_and_WSS.pdf.

Алдерсон, С., Вестмарланд, Н. і Келлі, Л. Потреба забезпечити відповідальність перед дітьми чоловіків, які беруть участь у програмах для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, а також у наданні таким дітям підтримки. 2013 р. [Alderson, S., Westmarland, N., & Kelly, L. (2013). The need for accountability to, and support for, children of men on domestic violence perpetrator programs]. *Огляд жорстокого поводження з дітьми (Child Abuse Review)*, 22(3), с. 182–193. <https://doi.org/10.1002/car.2223>.

Алсалем, Р. Доповідь спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок і дівчат, його причин і наслідків «Опіка, насильство над жінками та насильство над дітьми». 2023 р. [Alsaleem, R. (2023). Custody, violence against women and violence against children. *Report of the special rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences*]. ООН. www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc5336-custody-violence-against-women-and-violence-against-children.

Аріас, Е., Арсе, Р., Віларіньо, М. Метааналітичний огляд ефективності «Програми роботи з кривдниками». 2013 р. [Arias, E., Arce, R., & Vilariño, M. (2013). Batterer intervention programmes: A meta-analytic review of effectiveness]. *Психосоціальне втручання*, 22(2), с. 153–160. <https://doi.org/10.5093/in2013a18>

Арсе, Р., Аріас, Е., Ново, М., Фаріна, Ф. Метааналітичний огляд «Чи ефективна робота з кривдниками?». 2020 р. [Arce, R., Arias, E., Novo, M., & Fariña, F. (2020). Are Interventions with Batterers Effective? A Meta-analytical Review]. *Психосоціальне втручання (Psychosocial Intervention)*, 29(3), с. 153–164. <https://doi.org/10.5093/pi2020a11>.

Баттерс, Р. П., Друбей, Б. А., Сірайт, Дж. Л., Толлефсон, Д. Р., Лундал, Б., Вітакер, Л. «Лікування осіб, що вчинили насильство з боку інтимного партнера: адаптування заходів до індивідуальних потреб». 2021 р. [Butters, R. P., Droubay, B. A., Seawright, J. L., Tollefson, D. R., Lundahl, B., & Whitaker, L. (2021). Intimate partner violence perpetrator treatment: Tailoring interventions to individual needs]. *Журнал клінічної соціальної роботи (Clinical Social Work Journal)*, 49, с. 391–404. <https://doi.org/10.1007/s10615-020-00763-y>.

Валл, Б., Гране-Морсільо, Х., Паунч, А., Гестер, М. Вимірювання результатів програм для роботи з кривдниками за допомогою контекстуалізованого підходу, орієнтованого на інтереси постраждалої особи: проєкт Impact. 2023 р. [Vall, B., Grané-Morcillo, J., Pauncz, A., & Hester, M. (2023). Measuring the Outcome of Perpetrator Programmes through a Contextualised and Victim-Centred Approach: The Impact Project]. *Соціальні науки (Social Sciences)*, 12(11), с. 613. <https://doi.org/10.3390/socsci12110613>

Валл, Б., Лопес-і-Мартін, К., Гране-Морсільо, Х., Гестер, М. Систематичний огляд якості досліджень результатів програм для роботи з кривдниками: крок до нової моделі вимірювання результатів. 2023 р. [Vall, B., López-Martín, X., Grané-Morcillo, J., & Hester, M. (2023). A systematic review of the quality of perpetrator pro-grammes' outcome studies: towards a new model of outcome measurement]. *Травма, насильство та жорстоке поводження (Trauma, Violence & Abuse)*, с. 1–15. <https://doi.org/10.1177/15248380231203718>

Гакетт, С. «Діти та молодь, що демонструють шкідливу сексуальну поведінку» у Бартер, К., Беррідж, Д. (ред.) *Діти поводяться погано? Насильство з боку однолітків між дітьми та молоддю*. 2010 р. [Hackett, S. (2010). Children and young people with harmful sexual behaviours. In Barter, C. and Berridge, D. (eds.) *Children Behaving Badly? Peer Violence between Children and Young People*]. Wiley-Blackwell.

Гакетт, С. *Сексуальне насильство та шкідлива сексуальна поведінка дітей: особливості, причини, наслідки та реагування*. 2020 р. [Hackett, S. (2020). *Sexual violence and harmful sexual behaviour displayed by children: Nature, causes, consequences and responses*]. Рада Європи.

Посилання: <https://rm.coe.int/09000016809eb593>.

Гакетт, С., Голмс, Д., Браніган, П. *Рамкова основа щодо шкідливої сексуальної поведінки: заснована на фактичних даних схема роботи з дітьми та молоддю, які демонструють шкідливу сексуальну поведінку*. 2016 р. [Hackett, S., Holmes, D., & Branigan, P. (2016). Harmful sexual behaviour framework: An evidence-informed operational framework for children and young people displaying harmful sexual behaviours]. NSPCC. Посилання: <https://durham-repository.worktribe.com/output/1606288>

Гелдшлегер Х., Гінес О., Накс Д., Понсе А. Опитування «Оцінка результатів діяльності європейських програм для роботи з кривдниками». 2014 р. [Geldschläger, H., Ginés, O., Nax, D., & Ponce, A. (2014). Outcome Measurement in European Perpetrator Programs: A Survey]. Посилання: [www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/IMPACT/Daphne III Impact - Working paper 1 - Outcome Measurement in European Perpetrator Programs - A Survey.pdf](http://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/IMPACT/Daphne_III_Impact_-_Working_paper_1_-_Outcome_Measurement_in_European_Perpetrator_Programs_-_A_Survey.pdf).

Гендерсон, А. Ф., Ареан, Х. К. *Батьківство після насильства: методичні рекомендації щодо розроблення навчальної програми та інструменти для програм роботи з кривдниками*. 2004 р. [Henderson, A. F., & Arean, J. C. (2004). *Fathering After Violence: Curriculum Guidelines and Tools for Batterer Intervention Programs*]. Батьківство (Fatherhood). Посилання: www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/FAV%20Guidelines%202011.pdf.

Гестер М., Ліллі, С. Дж. *Програми для роботи з особами, що вчинили домашнє та сексуальне насильство: стаття 16 Стамбульської конвенції*. 2014 р. [Hester, M. & Lilley, S. J. (2014). *Domestic and sexual violence perpetrator programmes: Article 16 of the Istanbul Convention*]. Посилання: <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/7144-domestic-and-sexual-violence-perpetrator-programs-article-16-of-the-istanbul-convention.html>.

Гестер, М. Хто що і з ким робить? Гендер і особи, що вчинили домашнє насильство, у поліцейських звітах в Англії. 2013 р. [Hester, M. (2013). Who Does What to Whom? Gender and Domestic Violence Perpetrators in English Police Records], *Європейський журнал кримінології (European Journal of Criminology)*, 10(5), с. 623–637. <https://doi.org/10.1177/1477370813479078>.

Ґрейвс, К. Н., Секріст, С. М., Вайт, Дж. В., Передайз, М. Дж. Насильство з боку інтимного партнера, яке вчиняють студентки, в контексті історії віктимізації. 2005 р. [Graves, K. N., Sechrist, S. M., White, J. W., & Paradise, M. J. (2005). Intimate partner violence perpetrated by college women within the context of a history of victimization]. *Щоквартальний журнал «Психологія жінки» (Psychology of women quarterly)*, 29(3), с. 278–289. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2005.00222.x>.

Ґутовскі, Е. Р., Гудмен, Л. А. Примус і контроль у залі суду: шкала правових зловживань, 2023 р. [Gutowski, E.R., Goodman, L.A. Coercive Control in the Courtroom: the Legal Abuse Scale (LAS)]. *J Fam Viol* 38, с. 527–542. <https://doi.org/10.1007/s10896-022-00408-3>.

Дайнс, С. *Стандарт Respect: рамки акредитації для безпечної, дієвої та орієнтованої на інтереси постраждалих осіб роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, у Великій Британії*. 2022 р. [Dines, S. (2022). The Respect Standard: Accreditation framework for safe, effective, and survivor-focused work with perpetrators of domestic abuse in the UK]. Уряд Великої Британії. Посилання: https://hubble-live-assets.s3.amazonaws.com/respect/file_asset/file/1458/Respect_Standard_4th_edition_2022.pdf.

Ді Джоя, Р., Беслей, Л. *Боротьба з сексуальним насильством над дітьми: загальні принципи запобігання злочинності*. 2018 р. [Di Gioia, R. & Beslay, L. (2018). Fighting child sexual abuse: prevention policies for offenders]. Спільний дослідницький центр Європейської комісії. Посилання: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/48791>.

Ді Джоя, Р., Беслей, Л. *Ініціативи превентивної роботи з особами, які шукають допомогу, та кривдниками у сфері сексуального насильства над дітьми та експлуатації дітей*. 2023 р. [Di Gioia, R. & Beslay, L. (2023). Help seeker and Perpetrator Prevention Initiatives - Child Sexual Abuse and Exploitation]. Спільний дослідницький центр Європейської комісії. Посилання: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/600662>.

Ді Джоя, Р., Беслей, Л., Кассар, А. і Павула, А. *Критерії класифікації програм запобігання сексуальному насильству та експлуатації дітей*. 2022 р. [Di Gioia, R., Beslay, L., Cassar, A., & Pawula, A. (2022). Classification criteria for child sexual abuse and exploitation prevention programmes]. Європейська комісія, Спільний дослідницький центр. Посилання: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8916aba4-83e0-11ec-8c40-01aa75ed71a1/language-en>.

Ді Наполі, І., Процентезе, Ф., Карневале, С., Еспозіто, К., Аркідіаконо, К. *Припинення насильства з боку інтимного партнера і визначення ціни питання для чоловіків: екологічний підхід*. 2019 р. [Di Napoli, I., Procentese, F., Carnevale, S., Esposito, C., & Arcidiacono, C. (2019). Ending intimate partner violence (IPV) and locating men at stake: An ecological approach]. *Міжнародний журнал екологічних досліджень та здоров'я населення (International Journal of Environmental Research and Public Health)*, 16(9), с. 1652. <https://doi.org/10.3390/ijerph16091652>

Елізабет В. *Переслідування через опіку над дітьми: механізм примусового контролю над матерями після розлучення*. 2017 р. [Elizabeth, V. (2017) Custody Stalking: A Mechanism of Coercively Controlling Mothers Following Separation]. *Fem Leg Stud* 25, с. 185–201. <https://doi.org/10.1007/s10691-017-9349-9>.

Європейська комісія. (2022). *2PS — Профілактика та захист через підтримку (2PS - Prevent & Protect Through Support)*. *CORDIS*. Посилання: <https://cordis.europa.eu/project/id/101073949>

Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). *Методичні рекомендації щодо розробки стандартів для програм роботи з особами, які вчинили домашнє насильство*. 2018 р. WWP EN. Посилання: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/Guidelines/WWP_EN_Guidelines_for_Standards_v3_2018.pdf.

Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN) (без дати). *Хто повинен надавати послуги з підтримки постраждалих осіб: огляд документів та робочої документації щодо співпраці між програмами для роботи з кривдниками та для підтримки жінок (Who should provide victim support services?: A review of documents and working papers on collaboration between perpetrator programmes and women's support)*. WWP EN. Посилання: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/Expert_Papers/FINAL.

Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). *Робочий документ «Європейські стандарти для програм для роботи з кривдниками — Стандарти для програм для осіб, що вчинили насильство з боку інтимного партнера, орієнтованих на безпеку постраждалих осіб» (European Standards for Perpetrator Programmes - Standards for Survivor Safety-Oriented Intimate Partner Violence Perpetrator Programmes)*. 2023 р. WWP EN. Посилання: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/Standards/European_Standards_for_Perpetrator_Programmes_website.pdf.

Європейський Союз (2011). *Директива 2011/93/EU Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, яка замінює Рамкове рішення Ради 2004/68/JHA. Офіційний вісник Європейського Союзу*. Посилання: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj>.

Йовановіч, С., Валл, Б. *Програми для роботи з кривдниками на Західних Балканах. Мапування наявних практик і шляхів розвитку*. 2022 р. [Jovanović, S. & Vall, B. (2022). *Perpetrator Programmes in the Western Balkans; Mapping the Existing Practices and Ways Forward*]. Європейська мережа по роботі з особами, що вчинили домашнє насильство (WWP EN). Посилання: www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Projects/STOPP/WWPEN_STOPP_RegionalReport_220531_WEB.pdf.

Йовановіч, С., Петранджело М., Валл, Б. *Регіональні рекомендації щодо роботи з особами, що вчинили домашнє насильство, та раннього втручання: регіон Східного партнерства*. 2022 р. [Jovanović, S., Petrangelo M., & Vall, B. (2022). *Regional Guidance on Working with Perpetrators of Domestic Violence and Early Intervention: Eastern Partnership Region*]. ООН Жінки, Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA). Посилання: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-01/UN%20Woman%20-%20EU%204%20Gender%20Equality%5B3%5D.pdf>.

Келлі, Л., Вестмарланд, Н. *Заключний звіт проєкту Mirabal «Програми для роботи з особами, що вчинили домашнє насильство: кроки до змін»*. 2015 р. [Kelly, L. & Westmarland, N. (2015). *Domestic Violence Perpetrator Programmes: Steps Towards Change. Project Mirabal Final Report*]. Лондонський університет Метрополітен і Даремський університет. Посилання: <https://hubble-live-assets.s3.amazonaws.com/respect/fileasset/file/28/ProjectMirabalfinalreport.pdf>

Келлі, Л., Вестмарланд, Н. *Стандарти роботи з особами, що вчинили домашнє насильство*. 2023 р. [Kelly, L. & Westmarland, N. (2023). *Standards for Domestic Abuse Perpetrator Interventions*. Durham University]. Даремський університет, Лондонський університет Метрополітен. Посилання: www.gov.uk/government/publications/standards-for-domestic-abuse-perpetrator-interventions

Кінг-Гілл С., Гілсенан А., МакКартан К. *Професійні відповіді на проблему сексуального насильства між братом і сестрою*. 2023 р. [King-Hill, S., Gilsenan, A., & McCartan, K. (2023). *Professional responses to sibling sexual abuse*]. *Журнал сексуальної агресії (Journal of Sexual Aggression)*, 29(3), с. 1–15. <https://doi.org/10.1080/13552600.2023.2241482>.

Кінг-Гілл, С., і Гілсенан, А. *Інструмент мапування сексуальної поведінки братів і сестер*. 2023 р. [King-Hill, S., & Gilsenan, A. (2023). *Sibling Sexual Behaviour Mapping Tool*] Бірмінгемський університет. Посилання: www.birmingham.ac.uk/schools/social-policy/departments/health-services-management-centre/research/projects/2022/sibling-sexual-behaviour-mapping/index.aspx.

Кінг-Хілл С., МакКартан К. Ф., Гілсманн А. *Розуміння та реагування на сексуальне насильство між братом і сестрою*. 2023 р. [King-Hill, S., McCartan, K. F., & Gilsman, A. (2023). *Understanding and Responding to Sibling Sexual Abuse*]. Palgrave MacMillan.

Королівський коледж у м. Лондоні (без дати). *Advance — дослідження та інновації (Research & Innovation: Advance)*. Посилання: www.kcl.ac.uk/research/advance.

Кунья, О., Катаріна, Т., Альмейда, Абруньоза, Р. і Карідаде, С. *Нерандомізоване клінічне дослідження «Ефективність методів мотиваційного інтерв'ю для роботи з особами, які вчинили насильство з боку інтимного партнера»*. 2023 р. [Cunha, O., Catarina, T., Almeida, Abrunhosa, R. & Caridade, S. (2023). *Effectiveness of the Motivational Interviewing Techniques with Perpetrators of Intimate Partner Violence: A Non-Randomized Clinical Trial*]. *Журнал агресії, поганого поведіння та травм (Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma)*. с. 1–20. <https://doi.org/10.1080/10926771.2023.2189043>.

МакГінн Т., Тейлор Б. Б., Тейлор М., МакКолган М. *Якісне дослідження поглядів осіб, які пережили домашнє насильство, щодо програм зі зміни поведінки для кривдників*. 2021 р. [McGinn, T., Taylor, B.B., Taylor, M., & McColgan, M. (2021). *A Qualitative Study of the Perspectives of Domestic Violence Survivors on Behavior Change Programs with Perpetrators*]. *Журнал міжособистісного насильства (Journal of Interpersonal Violence)*, 36(17-18), с. 9364–9390. <https://doi.org/10.1177/0886260519855663>.

МакКартан К., Ван дер Брюгге В., Шперо Дж., Инге Свендсен Дж., Катленд М., Морік Ю., Негредо Л., Завацкіс А., Замміт М. А., Тіт Каджала, Т. *Огляд поточної практики оцінювання, лікуванні та управління у сфері діяльності Європейської конфедерації пробації*. 2022 р. [McCartan, K., Van der Brugge, W., Špero, J., Inge Svendsen, J., Cutland, M., Morick, Y., Negredo, L., Zavackis, A., Zammit, M. A., & Teet Kajala, T. (2022). *Survey of current practices in the assessment, treatment and management across sep areas*]. Європейська конфедерація пробації.

МакКартан К., Кемшалл Г. Впровадження четвертинної профілактики: розуміння повного спектру практик охорони здоров'я для запобігання сексуальному насильству. 2023 р. [McCartan, K., & Kemshall, H. (2023). Incorporating quaternary prevention: Understanding the full scope of public health practices in sexual abuse prevention]. *Міжнародний журнал терапії для злочинців і порівняльної кримінології (International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology)*, 67(2-3), с. 224–246.

<https://doi.org/10.1177/0306624X211049204>.

МакКартан, К., Узіббло, К., Смід, В. Дж. Міжнародне експериментальне дослідження «Розуміння та ставлення фахівців до запобігання сексуальному насильству». 2021 р. [McCartan, K., Uzieblo, K., & Smid, W. J. (2021). Professionals' understandings of and attitudes to the prevention of sexual abuse: An international exploratory study]. *Міжнародний журнал терапії для злочинців і порівняльної кримінології (International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology)*, 65(8), с. 815–831.

<https://doi.org/10.1177/0306624x20919706>.

МакКі, С. Ф., Гілтон, Н. З. Супутнє вживання психоактивних речовин, посттравматичний стресовий розлад та віктимізація через насильство з боку інтимного партнера: наслідки для служб, що працюють з жінками-кривдницями. 2019 р. [McKee, S. A., & Hilton, N. Z. (2019). Co-occurring substance use, PTSD, and IPV victimization: Implications for female offender services]. *Травма, насильство та жорстоке поводження (Trauma, Violence & Abuse)*, 20(3), с. 303–314. <https://doi.org/10.1177/1524838017708782>.

Мережа «Покінчимо з дитячою проституцією в азійському туризмі» (ЕСПАТ). *Робоча доповідь «Реєстр осіб, що вчинили статеві злочини (проти дітей)»*. 2023 р. ECPAT International. Посилання:

https://ecpat.org/wp-content/uploads/2023/10/Final-ChildSexOffenderRegistration_2023.pdf.

Мерфі, Ч. М., Екхардт, Ч. І., Кліффорд, Дж. М., ЛаМотт, А. Д., Мейс, Л. А. Групове заняття «Попереднє рандомізоване дослідження "Індивідуальна та групова когнітивно-поведінкова терапія для чоловіків-партнерів, що вчинили насильство"». 2020 р. [Murphy, Ch.M., Eckhardt, Ch.I., Clifford, J.M., LaMotte, A.D., Meis, L.A. (2020). Group session Individual Versus Group Cognitive-Behavioral Therapy for Partner Violent Men: A Preliminary Randomized Trial]. *Журнал міжособистісного насильства (Journal of Interpersonal Violence)*, 35(15-16), с. 2846–2868. <https://doi.org/10.1177/0886260517705666>

Насильство в Інтернеті щодо жінок. *Вимірювання поширеності насильства стосовно жінок в Інтернеті*. 2021 р. The Economist. Посилання: <https://onlineviolencewomen.eiu.com/>.

Національне товариство з питань запобігання жорстокому поводженню з дітьми (NSPCC). *Остаточний звіт про оцінку «"Перегорни сторінку" — програма лікування із застосуванням розробленої процедури»*. 2018 р. [National Society for the Prevention of Cruelty to Children. (2018). Turn the Page manualised treatment programme: final evaluation report]. NSPCC.

Посилання: <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/2017/turn-the-page-final-evaluation>.

Національне товариство з питань запобігання жорстокому поводженню з дітьми (NSPCC). *Шкідлива сексуальна поведінка: зведена статистика. (Harmful sexual behaviour: statistics briefing)*. 2021 р. NSPCC.

Посилання: <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/statistics-briefings/harmful-sexual-behaviour-hsb>.

Національне товариство з питань запобігання жорстокому поводженню з дітьми (NSPCC). *Шкідлива сексуальна поведінка (Harmful sexual behaviour)*. 2023 р. NSPCC.

Посилання: <https://learning.nspcc.org.uk/child-abuse-and-neglect/harmful-sexual-behaviour>.

Національний інститут здоров'я і досконалості допомоги (NICE). *Шкідлива сексуальна поведінка серед дітей та молоді (Harmful sexual behaviour among children and young people)*. 2016 р. NICE.

Посилання: www.nice.org.uk/guidance/NG55.

Огустюзюн, Коютюрк, М., Каракут, Г. Систематичне дослідження даних метааналізу щодо ефективності лікування фізичного, психологічного та сексуального насильства з боку інтимного партнера. 2023 р. [Oğuztüzün, Koçutürk, M., & Karakurt, G. (2023). Systematic Investigation of Meta-Analysis Data on Treatment Effectiveness for Physical, Psychological, and Sexual Intimate Partner Violence Perpetration]. *Психосоціальне втручання (Psychosocial Intervention)*, 32(2), с. 59–68. <https://doi.org/10.5093/pi2023a6>

Організація «Турботливі татки» (Caring Dads) (без дати). *Програма «Турботливі татки» (Caring Dads)*. Посилання: <https://caringdads.org/>.

Партнерство психічного здоров'я Avon and Wiltshire Національної служби охорони здоров'я Великої Британії. *Служба Be Safe*. 2023 р. AWP.

Посилання: www.awp.nhs.uk/camhs/camhs-services/HSB-services/be-safe.

Пінто е Сілва, Т., Кунья, О., Карідаде, С. Методи мотиваційного інтерв'ю та ефективність програм роботи з особами, які вчинили насильство з боку інтимного партнера: систематичний огляд. 2023 р. [Pinto e Silva, T., Cunha, O., & Caridade, S. (2023). Motivational interview techniques and the effectiveness of intervention programs with perpetrators of intimate partner violence: A systematic review]. *Травма, насильство та жорстоке поводження (Trauma, Violence & Abuse)*, 24(4), с. 2691–2710.

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/15248380221111472>.

Прулкс Дж., Кортоні Ф., Крейг Л. А., Летурно Е. Дж. Посібник Wiley з питань роботи з особами, що вчинили статеві злочини: сучасні погляди в теорії, оцінюванні, лікуванні та профілактиці. 2020 р. [Proulx, J., Cortoni, F., Craig, L.A., & Letourneau, E.J. (2020). *The Wiley Handbook on What Works with Sexual Offenders: Contemporary Perspectives in Theory, Assessment, Treatment and Prevention*]. Wiley.

Рада Європи. (2003). *Європейський суд з прав людини, справа «М. С. проти Болгарії» (M. C. v Bulgaria)*, заява № 39272/98.

Посилання: www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/M.C.v.BULGARIA_en.asp.

Рада Європи. (2007). *Пояснювальна доповідь до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства*. Посилання: <https://rm.coe.int/16800d3832>.

Рада Європи. (2011а). *Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами*. Посилання: <https://rm.coe.int/168008482e>.

Рада Європи. (2011b). *Пояснювальна доповідь до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами*. Посилання: <https://rm.coe.int/1680a48903>.

Рада Європи. (2017). *Звіт GREVIO про базову оцінку Австрії*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-austria-1st-evaluation/1680759619>

Рада Європи. (2018). *Звіт GREVIO про базову оцінку Туреччини*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-baseline-evaluation-report-turkey/16808e5283>.

Рада Європи. (2019а). *Звіт GREVIO про базову оцінку Фінляндії*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>.

Рада Європи. (2019b). *Звіт GREVIO про базову оцінку Франції*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-inf-2019-16/168098c61a>.

Рада Європи. (2019с). *Звіт GREVIO про базову оцінку Португалії*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-reprt-on-portugal/168091f16f>.

Рада Європи. (2020а). *Звіт GREVIO про базову оцінку Андорри*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-andorra/1680a07ebd>.

Рада Європи. (2020b). *Звіт GREVIO про базову оцінку Бельгії*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-belgium/16809f9a2c>

Рада Європи. (2020с). *Звіт GREVIO про базову оцінку Італії*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-italy-first-baseline-evaluation/168099724e>.

Рада Європи. (2020d). *Звіт GREVIO про базову оцінку Мальти*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-inf-2020-17-malta-final-report-web/1680a06bd2>.

Рада Європи. (2020е). *Звіт GREVIO про базову оцінку Нідерландів*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-netherlands/1680997253>.

Рада Європи. (2020f). *Звіт GREVIO про базову оцінку Сербії*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>.

Рада Європи. (2020g). *Звіт GREVIO про базову оцінку Іспанії*.

Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-s-report-on-spain/1680a08a9f>.

Рада Європи. (2021а). *Загальна рекомендація GREVIO № 1 щодо цифрового виміру насильства стосовно жінок*. Посилання: <https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147>.

Рада Європи. (2021b). *Рекомендації CM/Rec(2021)6 Комітету міністрів державам-членам щодо оцінювання, управління та реінтеграції осіб, обвинувачених або засуджених за статеві злочини*. Посилання: <https://rm.coe.int/0900001680a4397a>.

Рада Європи. (2022a). *Декларація про запобігання домашньому, сексуальному та гендерно зумовленому насильству*. Посилання: <https://rm.coe.int/dublin-declaration-sept-2022/1680a85149>.

Рада Європи. (2022b). *Середньостроковий горизонтальний огляд звітів GREVIO про базову оцінку*. Посилання: <https://rm.coe.int/prems-010522-gbr-grevio-mid-term-horizontal-review-rev-february-2022/1680a58499>.

Рада Європи. (2022c). *Цифровий вимір насильства стосовно жінок у семи механізмах платформи EDVAW*. Посилання: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-the-digital-dimension-of-violence-against-women-as-/1680a933ae>.

Рада Європи. (2023a). *4-й загальний звіт про роботу GREVIO*. Посилання: <https://rm.coe.int/4th-general-report-on-grevio-s-activities/1680aca199>.

Рада Європи. (2023b). *Звіт GREVIO про базову оцінку Хорватії*. Посилання: <https://rm.coe.int/baseline-evaluation-report-on-croatia/1680ac76c9>.

Рада Європи. *Запобігання насильству стосовно жінок: мінімальні стандарти щодо надання послуг підтримки*. 2008 р. [www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF\(2007\)Study%20rev.en.pdf](http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF(2007)Study%20rev.en.pdf).

Ромеро-Мартінес, А., Ліла, М., Грасія, Е., Моя-Альбіол, Л. Підвищення рівня емпатії за допомогою мотиваційних стратегій у програмах для роботи з кривдниками: результати рандомізованого контрольованого дослідження. 2019 р. Romero-Martínez, A., Lila, M., Gracia, E., & Moya-Albiol, L. (2019). [Improving empathy with motivational strategies in batterer intervention programmes: Results of a randomized controlled trial]. *Британський журнал клінічної психології*, 58(2), с. 125–139. <https://doi.org/10.1111/bjc.12204>.

Стівенс С., Ельчук Д., Девідсон М., Вільямс С. Огляд програм запобігання скоєнню сексуального насильства в дитинстві. 2022 р. [Stephens, S., Elchuk, D., Davidson, M., & Williams, S. (2022). A Review of Childhood Sexual Abuse Perpetration Prevention Programs]. *Новітні психіатричні дослідження (Current Psychiatry Reports)*, 24(11), с. 679–685. <https://doi.org/10.1007/s11920-022-01375-8>.

Треверс, А., МакДонах, Т., Каннінгем, Т., Армор, К., Гансен, М. Систематичний огляд і метааналіз «Ефективність заходів із запобігання рецидиву осіб, які вчинили насильство з боку інтимного партнера». 2021 р. [Travers, Á., McDonagh, T., Cunningham, T., Armour, C., & Hansen, M. (2021). The effectiveness of interventions to prevent recidivism in perpetrators of intimate partner violence: A systematic review and meta-analysis]. *Огляд клінічної психології (Clinical Psychology Review)*, 84, 101974. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2021.101974>.

Узієбло, К., Смід, В., МакКартан, К. *На роздоріжжі: майбутні напрямки лікування та роботи з особами, що вчинили статеві злочини*. 2022 р. [Uzieblo, K., Smid, W., & McCartan, K. (2022). At the crossroads: Future directions in sex offender treatment and management]. Palgrave MacMillan.

Уряд Молдови. (2014). *Щодо мінімальних стандартів якості послуг, які надаються в центрах допомоги та консультування для сімейних агресорів (Regarding the minimum quality standards for services provided within the Assistance and Counselling Centre for Family Aggressors)*. Додаток 2. Посилання: www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64111&lang=ro.

Фірмін, К. Контекстний захист. 2020 р. [Firmin, C. (2020). Contextual Safeguarding] *Інспекція пробації Його Величності*. Посилання: www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprobation/wp-content/uploads/sites/5/2020/11/Academic-Insights-Contextual-Safeguarding-CF-Nov-20-for-design.pdf.

Френкен, Дж. (1999). Лікування осіб, що вчинили статеві злочини, у Європі: враження від міжкультурних відмінностей. [Frenken, J. (1999). Sexual offender treatment in Europe: An impression of cross-cultural differences]. *Сексуальне насильство (Sexual Abuse)*, 11(1), с. 87–93. <https://doi.org/10.1177/107906329901100107>.

Це дослідження ґрунтується на мапуванні (створенні бази даних) наявних програм для осіб, які вчинили домашнє та сексуальне насильство, що діють в державах-членах Ради Європи, та містить важливі вказівки та рекомендації щодо розробки та реалізації таких програм. Ці вказівки базуються на стандартах якості, взятих із положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (також відомої як Стамбульська конвенція).

Стамбульська конвенція є першою міжнародною угодою, яка визнає фундаментальний внесок програм профілактики та лікування у запобігання сексуальному та домашньому насильству. Стаття 16 зобов'язує держави-члени Конвенції розробити такі програми, якщо їх немає, або підтримувати будь-які наявні програми, призначені для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство, сексуальне насильство та/чи зґвалтування, приділяючи першочергову увагу безпеці постраждалих осіб. Нею встановлюються важливі стандарти для такої роботи, зокрема співпрацю зі спеціалізованими службами підтримки постраждалих, заходи втручання, що проводяться кваліфікованими і навченими фасилітаторами, а також зосередженні уваги на тому, щоб кривдники брали на себе відповідальність та змінювали свою поведінку.

Проект «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні – Етап II» (COVAW-II) спрямований на посилення прав жінок в Україні шляхом підтримки виконання Стамбульської конвенції, підвищення обізнаності про насильство стосовно жінок та посилення інституційної спроможності з особливим наголосом на жінках, що постраждали від триваючої війни.

UKR

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 46 держав-членів, включно з усіма державами-членами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенції з прав людини - договору, спрямованому на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

[#istanbulconventionsaveslives](https://twitter.com/istanbulconventionsaveslives)
[#CoeCOVAW](https://twitter.com/CoeCOVAW)